

Den mannlige forsørgeren

**Endringer i praksis og idealer belyst
ved utvalgte forskningsbidrag**

Notat

Anne Lise Ellingsæter og Ragni Hege Kitterød

04.02.2022

CORE
SENTER FOR
LIKESTILLINGS-
FORSKNING

INSTITUTT
FOR SAMFUNNS-
FORSKNING

© Institutt for samfunnsforskning 2021

ISBN (web): 978-82-7763-725-9

Institutt for samfunnsforskning

Munthes gate 31

PO Box 3233 Elisenberg

NO-0208 Oslo, Norway

www.samfunnsforskning.no/core

Innhold

1. Innledning	5
2. Den mannlige forsørgeren: Kort om historisk bakgrunn	7
3. Forsørgelse: Analytiske perspektiver	11
Forsørgerbegrepet	11
Forholdet mellom forsørgelse og omsorg	14
Forsørgeransvar og forsørgerarbeid	16
4. Menns forsørgerpraksis	18
Menns forsørgerpraksis studert gjennom yrkesdeltakelse og arbeidstid	18
Menns forsørgerpraksis studert gjennom bidrag til familiens inntekt	33
5. Holdninger til den mannlige forsørgeren	44
Holdninger til kjønnsroller – en eller flere dimensjoner?	44
Økt oppslutning om en toforsørgermodell i Norge	45
Bør mannen ha høyest inntekt i et par?	53
6. Forvaltning og fordeling av penger i familien	56
Innledning	56
Hva sier norske studier?	57
7. Institusjonelle rammer og menns forsørgerrolle	68
Forsørgerregimer og familiepolitikk	68
Toforsørgermodellen som norm for ansvarlig foreldreskap	69
Arbeidsmarkedsstrukturer og menns holdninger til forsørgelse	70
Fra kvinners rett til deltid til kvinners plikt til heltid?	74
8. Den mannlige forsørgeren: Oppsummering og diskusjon	76
Referanser	80

Forord

Dette notatet er utarbeidet for Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO). Notatet er resultatet av et miniprojekt finansiert av LDO med tilskudd fra CORE ved Institutt for samfunnsforskning.

Ragni Hege Kitterød har vært prosjektleder.

Takk til Mari Teigen for kvalitetssikring og til LIM-gruppa, Institutt for samfunnsforskning, for konstruktive kommentarer.

1. Innledning

Industrisamfunnets mannlige forsørgermodell, der menn forsørget familien gjennom lønnsarbeid mens kvinner tok seg av hus og barn, har siden 1970-tallet vært under avvikling både som ideal og som praksis. I det norske samfunnet deltar nesten alle kvinner i arbeidslivet, også mens de har små barn, og menn bidrar mer i det ulønnede familiearbeidet, både husarbeidet og omsorgsarbeidet (Ellingsæter & Kitterød, 2021). Men vi blir stadig minnet om at likestillingen er mangelfull, i arbeidslivet så vel som i familien. Det er fremdeles betydelige kjønnsforskjeller på en rekke arbeidslivsindikatorer og i omfanget av familiearbeidet. Det er bred enighet om at en nødvendig betingelse for økt likestilling er at menn øker sitt bidrag til det ulønnede arbeidet. Men det som i mindre grad har vært tematisert i norsk likestillingsforskning og -debatt, er endringer i den mannlige forsørgerrollen. Ulike forsørgerroller vil kunne påvirke menns og kvinners mulighetsrom, og bidra til å opprettholde kjønnsforskjeller i arbeidsliv og familie.

Med dette notatet ønsker vi å løfte fram noen problemstillinger, analytiske perspektiver og empiriske utviklingstrekk knyttet til dette temaet. For dette formålet trekker notatet veksler på utvalgte forskningsbidrag. Det er altså ikke snakk om en fullstendig litteraturgjennomgang.

Notatet er strukturert på følgende måte: Først skisseres den mannlige forsørgernormen i historisk perspektiv. Deretter diskuteres selve forsørgerbegrepet, hvordan det anvendes i forskningen, og hvordan det måles. Så følger to empiriske bolker som belyser endringer i menns forsørgelse og hvilken betydning den har i dag. Først presenteres endringer i menns bidrag til familiens økonomiske forsørgelse, basert på indikatorer som yrkesaktivitet, arbeidstid og inntekt, hovedsakelig fra Norge. Dernest beskrives holdninger til menns forsørgelse, basert på kvantitative og kvalitative studier. Gjennomgangen i disse to bolkene er i hovedsak avgrenset til studier som retter seg mot heterofile par (gifte og samboende) med barn i husholdningen. Det betyr at studier av andre livsfaser og andre familietyper ikke er inkludert. Ettersom menns og kvinners forsørgerpraksiser og -idealer påvirker hverandre gjensidig, trekkes også kvinners forsørgelse inn når det er relevant. Etter disse to bolkene settes søkelyset på studier av forvaltning og fordeling av penger innen husholdningen. For å sette utviklingstrekke i Norge i perspektiv, drøftes deretter noen av de institusjonelle og strukturelle rammene som har betydning for menns forsørgerpraksis og -idealer. De empiriske beskrivelsene er basert på

foreliggende norske studier og statistikk – det er ikke gjort egne analyser til dette notatet. I tillegg til norsk forskning inkluderer vi utvalgte internasjonale studier som enten bidrar med viktige analytiske perspektiver, eller som illustrerer særlige kjennetegn ved Norge sammenlignet med blant annet USA, som har en omfattende forskning på dette feltet. Notatet avsluttes med en oppsummering av hovedfunn og diskusjon av nye spørsmål som oppstår i kjølvannet av endringer i forsørgerpraksiser og -idealer.

2. Den mannlige forsørgeren: Kort om historisk bakgrunn

Bernards (1981) klassiske artikkel om «den gode forsørgeren» vekst og fall, med utgangspunkt i USA, beskriver idealet om den spesialiserte mansrollen som synes å ha oppstått i overgangen fra sjølbergingsjordbruk til markeds- og pengeøkonomi, en prosess som akselererte med den industrielle revolusjon. Mannen skulle være familiens overhode, med ansvar for å forsørge kone og barn. Definisjonen av en god mannlige forsørger var at ektefellen ikke måtte gå ut i jobb. Den komplementære husmorrollen innebar at kvinners yrkesarbeid ble motarbeidet både ideologisk og institusjonelt. Kombinasjonen av produktiv aktivitet og barneomsorg ble ikke problematisert i det førindustrielle samfunnet, men i den industrielle økonomien der lønnsarbeid og familieansvar var blitt fulltidsjobber og romlig atskilte jobber, ble «den kvinnelige lønnsarbeider» oppfattet som et avvik (Scott, 1993). Idealet om hjemmeværende mødre kom til å gjennomsyre industrisamfunnet. Kvinners mål ble derfor å finne en god forsørger som kunne ta vare på dem.

I USA er den mannlige forsørgernormen tidfestet fra 1830/1840 til slutten av 1970-tallet, da menn ikke lenger ble regnet som familiens overhode i folketellingene (Bernard, 1981; Hood, 1986). Selve praksisen der mannen var eneforsørger, var av relativt kort varighet. Hood (1986) viser at det først var i perioden 1940 til 1970 at menns lønnsnivå i de fleste land økte såpass at idealet om en mannlige forsørger ble en realitet også for arbeiderklassen. Kvinner har som regel vært involvert i økonomisk produksjon / arbeidsmarkedet på ulike måter (Lewis, 2001). Men til tross for at idealet var noe kun de velstående kunne leve opp til og praksisen var av relativt kort varighet, satte det mer langvarige avtrykk på ideologien knyttet til kjønn og familie, blant annet i USA (Bernard, 1981).

Det beste man kunne si om en mann som godt giftemateriale, var at han var en god forsørger. Den gode forsørger var en «famielmann». En hardtarbeidende mann tilbrakte mesteparten av tiden sin på jobb, og mannens hovedansvar var jobben, som hadde prioritet om den kolliderte med familieansyn. I USA hadde mannens rolle som god forsørger både fordeler og ulemper (Bernard, 1981). Den alvorligste kostnaden var identifikasjonen av mannlighet, ikke bare med arbeidsplassen, men med suksess i rollen: For en mann var det ikke nok å være forsørger, han måtte være en god forsørger. Suksess i forsørgerrollen kom etter

hvert til å definere selve maskuliniteten. Amerikanske menn ble vurdert som menn gjennom det nivået av levestandard de bidro til for familiene, som ble utstillingsvinduer for suksessen til den gode forsørger. Rollen der ett individ ble ansvarlig for å forsørge hele familien, hadde psykiske omkostninger. I familier der kvinnen *måtte* jobbe, ble det opplevd som en ydmykelse, det viste for hele verden at mannen sviktet som god forsørger. Og det var ikke bare det at kvinner jobbet, som var et problem, om hun i tillegg tjente godt, ble det oppfattet som en kastrering av mannen, det minsket mannens posisjon som familiens overhode.

Men Bernard peker på at det også var belønninger for en vellykket god forsørger: Mannens evne til å forsørge familien ga status i familien og i samfunnet. I familien hadde han makt til å bestemme over lommeboka og retten til å bestemme alle utgifter. Forsørgerrollen ga menn makt i beslutninger og retten til å organisere eget og familiens liv rundt hans jobb. En suksessfull forsørger kunne fritas fra andre familieforpliktelser. Men han kunne ikke kompensere for svak forsørgelse ved å framheve andre familieroller.

I Norge var industrisamfunnet og andelen kvinner som ble telt som husmødre i folketellingene, på høyden i 1950- og 1960-årene (Knudsen & Wærness, 2009). Det er vanskelig å beregne den faktiske endringen i kvinners lønnsarbeid, ettersom mange på 1950- og 1960-tallet definerte seg som husmor, selv om de hadde noe lønnet arbeid utenfor hjemmet. En grunn til at lønnsarbeidet ble holdt skjult, var at det ville være et tegn på at ektemannen ikke oppfylte det grunnleggende kravet som forsørger (Knudsen & Wærness, 2009). 1970 var den siste gangen at de norske folketellingene brukte kategorien husmor om økonomisk status, den ble erstattet av «hjemmearbeidende». I dag er det få som bruker denne kategorien, også personer med lite lønnsarbeid definerer seg gjerne som sysselsatt (Kitterød & Rønsen, 2013).

Slottemos (2009) studie av mannlige jernverksarbeidere i Mo i Rana handler om den korte historiske perioden da den mannlige eneforsørgeren ble en utbredt praksis også i arbeiderklassen i Norge. Ifølge Slottemo ble familieforsørgelse av kone og barn ansett som en maskulin plikt av arbeiderklassemennene, og som en omsorgshandling overfor familien. For å innfri forsørgerkravet tilpasset mennene sitt arbeid: Fast arbeid, regulert arbeidstid og ordnede arbeidsforhold sto sentralt. Slottemo kontrasterer denne normen med det hun mener har vært kvinne- og kjønnsforskningens ensidige syn på menns lønnsarbeid som en individuell rettighet, som er det kvinner har kjempet for å oppnå. Denne forskningen har vært opptatt av at tilknytning til arbeidslivet gir noen privilegier

og fortrinn, og er koplet til makt og rettigheter. Søkelyset ble i liten grad satt på pliktene og byrdene ved menns arbeidstilknytning. Det ble også hevdet at kvinner i denne husmor-/forsørgerperioden måtte balansere individuelle rettigheter opp mot hensynet til familien. Slottemo hevder at for menn handlet det ikke bare om retten til arbeid, men om plikten til å skaffe familien penger, og om å skape trygghet for familien. Enkelte menn byttet arbeid, noe som var uttrykk for omtanke for familien, mange strakk seg langt for å skaffe mer inntekt gjennom ekstraarbeid o.l. Mennene uttrykte også stolthet i framstillingen av seg selv som ansvarsbevisste menn.

Faderskapet var knyttet til forsørgelse – å være en god forsørger var en måte å være god far på, ifølge Slottemo. Mannen tjente penger som forsørget ungene, og gjorde det mulig for kona å være hjemme med barna. De fleste menn oppfattet mor som den viktigste omsorgspersonen og ønsket at hun skulle være hjemme for å sikre en trygg og god oppvekst for barna. Dette bekreftet også mennenes posisjon overfor andre menn. Normen var at en god far var en god forsørger. Utover i etterkrigstida vokste kravet om at mannen skulle være til stede i familien; menn ble sterkere bundet til hjem og familie. Overgangen fra fiskerbønder til det moderne industriarbeidet ga mulighet for et familieliv der far var mer til stede, og det faste arbeidet ble hyllet. Å begynne i industrien ble framstilt som et ansvarlig valg, å være fisker eller sjømann var knyttet til å ha lite ansvar og være uten familieforpliktelser. Dersom kvinner hadde inntektsgivende arbeid, ble det oppfattet som tillegg til mannens inntekt. Ansvarlighet sto sentralt i denne maskuliniteten, både overfor kone og barn, men også overfor andre menn, på arbeidsplassen. Det utviklet seg kollektive oppfatninger om hvordan den «riktige mannen» skulle være.

Slottemo mener det har vært en tendens til å nedvurdere den maskuline omsorgen som lå i det å være familiens forsørger i 1950- og 1960-årene. Mennenes private liv var viktig som begrunnelse for deres handlinger i det offentlige. Meningsinnholdet i maskulin omsorg har endret seg. Den økte yrkesdeltakelsen blant kvinner på 1970-tallet truet forståelsen av mannen som familiens økonomisk ansvarlige. Kvinner ble i økende grad medansvarlige for forsørgelsen, noe som løsnet den sterke koplingen mellom maskulinitet og familieforsørgelse, ifølge Slottemo.

Menns forsørgerrolle var nedfelt i lovgivning og i normer og konvensjoner i de fleste vestlige land. Men 1960- og 1970-tallet innebar starten på grunnleggende holdningsendringer. I Norge rettet Grønseth (1972) skarp kritikk mot den spesialiserte mannlige forsørgerrollen, som han mente hadde dysfunksjonelle

konsekvenser for både mennene, kvinnene og barna. Ifølge Bernard (1981) levde amerikanske menn opp til forsørgernormen, om enn noen gjorde det motvillig. Men en økende andel opplevde familie og ekteskap som byrdefullt og begrensende, og misnøyen økte blant både kvinner og menn. Kravene til den mannlige forsørgeren økte, særlig i form av større emosjonelle investeringer i familien og mer deling av ansvar for husholdet. I USA, og i mange andre vestlige land, ble én inntekt utilstrekkelig for flere og flere familier i 1970-årene. I 1981 skrev Bernard at menn i USA hadde gått fra å være eneforsørgere til å bli hovedforsørgere. For noen menn var dette velkomment, for andre ble det opplevd som degradering. Kvinner bidro til forsørgelsen, men beholdt hovedansvaret for familiearbeidet. Bernard konstaterte at den gode forsørger nok var på vei ut, men at den legitime erstatningen ennå ikke hadde kommet på banen.

3. Forsørgelse: Analytiske perspektiver

Forsørgerbegrepet

Tracy Warren (2007) peker på at forsørgerbegrepet har stått sentralt i en rekke sentrale faglige (og politiske) diskusjoner, men at det har vært lite søkelys på teoretisering og operasjonalisering av begrepet, og lite refleksjon over begrepets meningsinnhold. Når forsørgerbegrepet brukes i empiriske studier, gis det sjelden noen begrunnelse for valg av indikator(er). Forsørgelse har en uproblematisert, tatt for gitt, hverdagslig mening i dagens sosiologiske forskning. Dette blir særlig påtakelig når man sammenligner med den oppmerksomheten som er blitt omsorgsbegrepet til del, et begrep som ofte settes opp som en motsetning til forsørgelse. Omsorg oppfattes som et sammensatt begrep, som blant annet inkluderer omsorg som etisk og moralsk orientering. For eksempel skilles det mellom *caring for*, som å mate, vaske, trøste – en praktisk type omsorg som kan utføres av lønnete arbeidstakere, og *caring about*, som involverer følelser. Omsorg operasjonaliseres på ulike måter i empiriske studier.

Warren beskriver ulike måter som forsørgerbegrepet har vært brukt på i studier:

- *Forsørgeren som økonomisk hovedforsørger*: Det er snakk om det familiemedlemmet som bidrar med alt eller en stor andel av familiens inntekt, som «sørger for familien». Mange studier av forsørgerarbeid setter søkelys på den økonomiske dimensjonen. Å være forsørger assosieres ofte med å være eneforsørger eller hovedforsørger, i motsetning til å være medforsørger i et toinntektspar. Økt forsørgelse blant kvinner har vært knyttet til debatter om kvinners økonomiske uavhengighet via lønnsarbeidet: En inntekt fra eget lønnsarbeid gir kvinner mer makt og kontroll over ressurser i familien, og gir større valgmuligheter for eget liv. Dette er også koplet på diskusjoner om fordeling av det ulønnede arbeidet i hjemmet, der toinntektsfamilier er forventet å dele arbeidet likere. Warren peker på en uheldig tendens til å blande sammen begrepene inntekt og lønn, noe som er særlig problematisk når det gjelder selvstendig næringsdrivende.
- *Forsørgeren som hoveddeltaker i arbeidsmarkedet*: Den økonomiske dimensjonen ved forsørgelse er ofte tett knyttet til forsørgerens rolle

som deltaker i arbeidsmarkedet. Mange studier bruker arbeidsmarkedsdeltakelse for å definere forsørgerroller. Sammenligninger av andelen kvinner og menn i arbeidsmarkedet i ulike faser av livsløpet er vanlig i komparative studier av forsørgelse og forsørgermodeller.

- *Den mannlige forsørgeren som ideologi og som grunnlag for politikktutforming:* I hvilken grad den normative/preskriptive mannlige forsørgermodellen er på vikende front, har vært hyppig studert i sammenlignende studier. En lang rekke forsørger-/omsorgstypologier har vært formulert for å gripe hva som skjer med den mannlige forsørgermodellen i ulike land, og også innen samfunn når det gjelder klasse og etnisitet.
- *Den mannlige forsørgeren som maskulin ideologi:* Utbredelsen av den mannlige forsørgerfamilien blir mindre, men normen om mannen som hovedforsørger vedvarer og påvirker identitet og forventninger, blant både menn og kvinner. Forsørgerbegrepet har vært aktualisert i debatter om maskulinitet og «nye fedre». Mange studier tyder på at forsørgelse er en kilde til identitet for mange menn, og studier viser for eksempel at arbeidsløshet utgjør en trussel mot mannlig identitet. Å være arbeidsløs gjør at menn føler seg mindre mandige (*man-like*).
- *Hushold uten en mannlig forsørger:* Økningen i andelen husholdninger uten en mannlig forsørger har vært koplet til debatter om problemer knyttet til svekkelsen av den tradisjonelle kjernefamilien. Det har vært stilt spørsmål om enslige mødre bør behandles som mødre/omsorgspersoner eller som arbeidere/forsørgere.

Warren (2007) diskuterer også ulike empiriske indikatorer for forsørgelse i par. Hun viser til Potuchek (1992), som skilte mellom ulike indikatorer angående atferd, fortolkning av atferd og mål for sosiale normer, for eksempel hvem som er hovedforsørger, hva det betyr for den enkelte å tjene penger, og hvem sin jobb som er viktigst. Potuchek laget en typologi over kvinners orientering mot forsørgelse, med henholdsvis «hjemmearbeidende» og «medforsørgere» som ytterpunkter, og ulike varianter imellom disse. Hva forsørgelse er, og hvem som gjør det, har betydning for hvordan vi forstår kvinners og menns yrkesroller.

Det er viktig å skille mellom generelle verdier, spesifikke atferdsnormer og praksis (Hood, 1986). Ifølge Hoods artikkel fra 1986, som var basert på en amerikansk kontekst, hadde få studier inntil da målt kvinners ansvar for

forsørgelse direkte. I stedet hadde man brukt kvinners yrkesdeltakelse, hennes absolutte og relative inntekt og noen ganger mannens holdninger til hennes rolle som yrkesaktiv som indikatorer. Det har vært en lang historie med manglende konsistens mellom den mannlige forsørgernormen som ideal på den ene siden og som oppnåelig realitet på den andre, og praktiseringen av forsørgerrollen har ikke nødvendigvis korrespondert med oppfatninger om hvordan ansvaret burde fordeles.

Basert på amerikansk forskning viste Hoods (1986) artikkel at det finnes flere operasjonelle mål på forsørgelse, og at de kan gi ulike resultater med hensyn til menns og kvinners rolle som forsørgere. Hun peker på at inkonsistens mellom verdier, holdninger og atferd ofte er indikatorer på at familien er under endring, og at det derfor er viktig med metoder som kan avdekke og fortolke slike inkonsistenser. Hood foreslo et skille mellom hvem som gjør oppgaven / utfører forsørgelse (*role enactment*), og hvem som har ansvar for utførelsen (*role responsibility*), noe som har en klar parallell i et tilsvarende skille når det gjelder omsorgsbegrepet. Hun identifiserte ulike mål på forsørgelse, inkludert hvem som utfører forsørgerarbeid i par, parenes oppfatninger om hvem som er forsørger, og hvem som *burde være* forsørger. Det er også viktig å skille mellom et ideal som en abstrakt verdi, og et ideal som en standard for egen atferd. Ifølge Hood er det å ha inntekt en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for å være medforsørger. Forsørgerrollen defineres ikke bare av inntekt, men også av partners forventning til den andre, samt den investering den enkelte har i forsørgerrollen (*role attachment*: prioritet, hvor framtreddende den er). Før en person kan påta seg deler av eller alt i en annens rolle, må dessuten den andre oppgi deler av / hele rollen (*role relinquishment*). Ifølge Hood var de fleste amerikanske kvinner villige til å lette mannens forsørgerbyrde og erkjente betydningen, og til og med nødvendigheten, av kvinnens bidrag. Men kun et mindretall ville være enig i at plikten til forsørgelse burde deles likt. Hood mente dette kanskje var en indikator på de doble standardene som eksisterte i det hun betegnet som en overgangsperiode i USA på 1980-tallet.

Warren (2007) konkluderer i sin artikkel med at de vanligste dimensjonene i studier av forsørgelse blant par er de objektive: økonomi (viktigste inntektskilde i paret), deltakelse i arbeidsmarkedet og tid til lønnet arbeid. De subjektive dimensjonene, i form av verdier og identiteter, er mindre studert. Warren framhever at når man studerer forsørgelse, må man anerkjenne at forsørgelse, på samme måte som omsorg, er et komplekst og ikke endimensjonalt begrep. Man

trenger også studier som avdekker forholdet mellom objektive indikatorer og subjektive indikatorer (forsørgeridentitet og forsørgerverdier).

Forholdet mellom forsørgelse og omsorg

Andre forskere har også pekt på at forsørgelse i liten grad er teoretisert/begrepsfestet. Også Doucet (2020) framhever at dette er påfallende i farsforskningen generelt, ikke minst når man sammenligner med det omfattende forskningsfeltet som har vokst fram når det gjelder menns omsorg for barn. Mens forskning på farskap og omsorg har vokst i omfang, har koplinger mellom forsørgelse og omsorg forblitt relativt utforsket. Doucet hevder at «farsinvolvering» ofte har vært synonymt med økonomisk forsørgelse, og at de fleste sosiale institusjoner fremdeles betrakter fedre som annenrangs omsorgsgivere og behandler dem deretter. Forskningen om fedre har over tid endret perspektiv, fra et «mangelperspektiv», der fedre ble framstilt utelukkende som forsørgere, til et omfattende forskningsfelt som omhandler fedre og omsorg (Doucet, 2020). Studier av *fathering* eksisterer nå parallelt og delvis overlappende med studier av *mothering*. Men det er noen viktige forskjeller mellom de to feltene. Mens en omfattende innsats har vært lagt ned i å definere, begrepsfeste og måle «farsinvolvering» over de siste 30 år, har lite oppmerksomhet vært rettet mot begrepet «morsinvolvering». De fleste begreper om «mothering» behandles synonymt med «morsinvolvering».

En annen forskjell er at forskning om farsinvolvering er basert på et skille mellom omsorg og forsørgelse som begreper og praksiser. Farsinvolvering er definert av hva fedre gjør som omsorgsgivere, med lite refleksjon over hvordan forsørgelse kan være en del av omsorgen for barn. Når forsørgelse undersøkes, er det gjerne i et negativt lys. I stedet for å sette søkelys på de komplekse begrepsmessige koplingene mellom omsorg og det å tjene penger, legges vekten vanligvis på at forsørgelse tar fedre vekk fra omsorgen for barn (med noen unntak). Doucet mener at begrepet om farsinvolvering er basert på en vedvarende binær motsetning mellom omsorg og forsørgelse, og at vi trenger farsforståelser som fanger opp samspillet mellom omsorg og forsørgelse, både begrepsmessig og som praksiser.

Ikke minst er dette viktig i en kontekst der sysselsetting og jobber i økende grad preges av utsatthet. Dersom farsinvolvering defineres kun som å bidra med omsorg og omsorgstid, overses de strukturelle/institusjonelle rammene for farskap (og morskap). Det omfatter blant annet arbeidsplass-strukturer og statlig politikk som støtter opp om fedre og mødre, både som omsorgspersoner og som

økonomiske forsørgere. Barneomsorgstjenester av høy kvalitet og statlig politikk / arbeidsgiverpolitikk gjør det mulig for foreldre å gi omsorg og kunne bidra økonomisk til denne omsorgen. Å betrakte forsørgelse som en form for materiell indirekte omsorg (i visse sammenhenger) og forsørgelse som en sammenveving av omsorg og det å tjene penger, åpner opp for nye relasjonelle kombinasjoner, der begrepene farsinvolvering, omsorg og forsørgelse koples sammen. Doucet understreker at denne tilnærmingen ikke skal tolkes som en undergraving av den viktige rollen menns omsorg har for å fremme likestilling og for endrede maskuliniteter.

Også Schmidt (2018) diskuterer både forsørgelse og omsorg som begreper, og stiller spørsmål om hvorvidt foreldre nødvendigvis betrakter sitt lønnsarbeid som forsørgelse, og om forsørgelse er assosiert med omsorg. Hennes undersøkelse av hvordan østerrikske foreldre tilskriver mening til deres eget og partnerens lønnsarbeid, og hvordan de i fellesskap konstruerer forsørgelse i lys av omsorg for barn, resulterte i en typologi som viser hvor sammensatte disse sammenhengene er:

- *Felles forsørgelse*: Begge foreldre opptrådte som forsørgere, uavhengig av antall timer i jobb og relativt bidrag til husholdsinntekten. Begge tok ansvar for å sikre familiens økonomiske grunnlag og utvikling, og hadde dermed omsorg for familiens behov for økonomisk velferd.
- *Supplerende forsørgelse*: Begges inntekter ble sett som bidrag til forsørgelse av familien, men fedrene ble ansett som de som hadde ansvaret for å dekke familiens behov. Mødrenes lønnsarbeid ble imidlertid oppfattet som nødvendig støtte til fedrenes lønnsarbeid.
- *Eneforsørger*: Bare fedres lønnsinntekt ble ansett om nødvendig for familiens forsørgelse, og fedre tok ansvaret for å sikre familiens økonomiske velferd. Mødrenes lønnsarbeid ble primært sett som individuelt tilfredsstillende og ikke nødvendig for å sikre familieinntekten.
- *Motvillige forsørgere*: Mødre tok ikke ansvar for familiens forsørgelse, mens fedrene ønsket at de skulle ta mer ansvar.

Det kan legges til at slike empirisk baserte typologier vil være sterkt preget av den nasjonale konteksten, i dette tilfellet en østerriksk familiepolitikk. Der legges det i mindre grad enn i Norge til rette for en toforsørgermodell.

Forsørgeransvar og forsørgerarbeid

Særlig i den tidlige fasen av foreldreskapet er omsorg for barn identifisert med mødre og forsørgelse med fedre, også i en nordisk sammenheng. Foreldreansvar er en moralsk ladet kategori som defineres kulturelt og knyttes til folks identitet som moralske vesener (Eerola, 2014). Å ta seg av barnets daglige behov, forsørge barnet og sosialisere det inn i samfunnet står sentralt. Eerola viser til det analytiske skillet mellom *caring for* og *caring about*. Det første handler om det faktiske omsorgsarbeidet, mens det andre også innbefatter omsorgens emosjonelle betydning. Moralsk ansvar refererer til kulturelle oppfatninger av farsansvar, hva det innebærer å være en god far. Selv om fedre har økt sin involvering i omsorg for barn, vedvarer økonomisk forsørgelse som en sentral mannlig plikt, både kulturelt og i praksiser. Eerola viser til studier som tyder på at refleksjoner over økonomiske spørsmål har en sentral plass i livet til de fleste fedre, og at forsørgelse kan forstås som en involvering i både familien og barnet, og noe som kan styrke forholdet mellom far og barn. Men forsørgelse er ikke nok for et ansvarlig farskap. Balansen mellom arbeid og familie er blitt et viktig aspekt ved ansvarlig farskap. Foreldreansvar har en relasjonell karakter: Morspraksiser former farspraksiser og omvendt.

Nye kulturelle forventninger til fedres foreldreskap, med nye moralske plikter, påvirker menns opplevelse av foreldreansvar (Eerola, 2014). Det er økt offentlig interesse for fedres foreldreskap og økt forskning, fra først og fremst psykologisk orienterte studier om farsinvolvering og engasjement, til sosiologiske studier av hvordan fedre balanserer omsorg og lønnsarbeid og forholdet mellom farskap og jobb mer generelt. Men studier av foreldreansvar sett fra fedres perspektiv har vært få.

Magnussen (2020) argumenterer for at menns forsørgelse må studeres som mer enn bare lønnsarbeid i seg selv. Hennes kvalitative studie av menns forsørgerarbeid er basert på et lite utvalg menn som hadde erfaring som kreftsyke. Spørsmålet om lønnsarbeid blant mennene som ble intervjuet, utløste beskrivelser av en rekke aktiviteter som ble gjort for å frambringe, sikre og maksimere inntekt.¹ Alle, unntatt en som var uføretrygdet, arbeidet fulltid, mange arbeidet overtid, hadde flere jobber og ubekvem arbeidstid, mange reiste en del i jobben for å maksimere diettpenger. Lang arbeidstid ble tatt for gitt, og ble snakket om på en positiv måte som en måte å maksimere inntekt på. Mennene la planer for familiens framtidige inntekt og hadde tegnet forsikringer.

¹ Intervjuer med tolv menn i Agder.

Noen hadde inntektsbringende hobbyer. De fleste snakket om seg selv som en som måtte ha arbeid for å trives eller disiplinere seg selv. Mennes forsørgelse innebar mer enn det lønnede arbeidet i seg selv, det handlet også om disiplinering av kroppen og av tanker og følelser. Dette ser Magnussen som en respons på helseproblemer som kan virke truende for menn; sykdom signaliserer svakhet for menn. Mennene hadde ansvar for visse utgifter i husholdningen, som huslån, bil, strøm og forsikringer, mens kvinnene betalte mindre ting som mat og klær.

Menns forsørgelse innebærer mentale og emosjonelle dimensjoner, ifølge Magnussen (2020). All denne aktiviteten kan betraktes både som kjærlighetsarbeid og som maskulinitetsarbeid. En av mennene som hadde en partner som tjente mer enn han selv, var veldig opptatt av at han skulle bidra like mye som henne. Paret samarbeidet om å formidle dette til hennes familie, slik at de ikke skulle tro han var en gratispassasjer. Mennes betaling av «vanlige utgifter» ligner de «nødvendige» utgiftene som mannlige forsørgere hadde i epoken med den mannlige forsørgeren, slik Slottemo (2009) har påpekt. Å betale disse utgiftene får mennene til å føle seg som gode forsørgere, men dette er også investeringer som vil tilgodese menn mest i tilfelle samlivsbrudd. Ifølge nesten alle mennene som ble intervjuet, hadde de hovedansvaret for å håndtere familiens økonomi. Og selv om det å oppfylle ansvaret følte bra, førte det også til bekymringer. Dersom familieforsørgelse forstås som en måte å gjøre/vise maskulinitet på, kan slike bekymringer tolkes som frykt for å ikke være nok mann. Dette var også uttrykk for omsorg for familien. Dette viser at skillet mellom forsørgelse og omsorg ikke er så skarpt som det ofte framstilles som i litteraturen.

Magnussen mener at forsørgelse kan forstås som familiearbeid – som en integrert del av å gjøre både farskap, relasjoner, familie og hjem. Men menns forsørgerarbeid er et taust felt i dag, innen både forskning, offentlig debatt og likestillingspolitikken. Forsørgelse er redusert til betalt arbeid, og betalt arbeid er redusert til egeninteresse, til en rettighet, et privilegium, en fordel og en måte å oppnå uavhengighet og innflytelse på. Ifølge Magnussen fokuserer norsk likestillingsdebatt for mye på hva menn *ikke gjør*, og mindre på hva de faktisk gjør, og hvorfor de handler som de gjør. Det siste handler også om hvordan kvinner er med på å forme hva menn gjør. Menn deltar i liten grad i den offentlige debatten om likestilling i familien. Særlig arbeiderklassemenn kan tenkes å oppleve et stort sprik mellom deres hverdagslivserfaringer og de generelle oppfatningene som aktiveres i den offentlige likestillingsdebatten, noe som er lite motiverende for deltakelse i debatten.

4. Menns forsørgerpraksis

Som nevnt i forrige kapittel har flere forskere pekt på at forsørgerbegrepet ofte ikke er klart definert, og at det brukes på forskjellige måter i forskningslitteraturen (f.eks. Warren, 2007). Blant annet brukes det både om det *tidsmessige* og det *økonomiske* aspektet ved det å være forsørger. I det følgende beskriver vi hovedtrekk i menns forsørgerpraksis, målt ved både yrkesdeltakelse, arbeidstid og inntekt, basert på noen norske studier. Menns forsørgerpraksis sees gjerne i forhold til kvinners forsørgerbidrag. Derfor omtaler vi også kvinners arbeidstid og inntekt, og forholdet mellom menns og kvinners bidrag. Vi omtaler også enkelte forskningsbidrag fra andre land som diskuterer holdninger og praksis i familier der kvinnen har høyest inntekt (*female breadwinner households*).

Menns forsørgerpraksis studert gjennom yrkesdeltakelse og arbeidstid

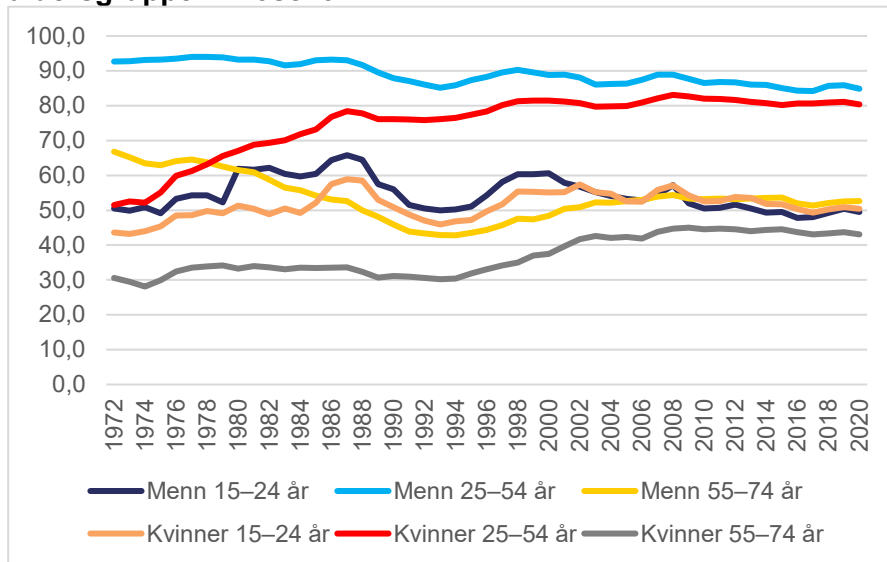
Menns yrkesdeltakelse og arbeidstid – sammenlignet med kvinners

Menns sysselsetting viser en nedadgående trend, mens det har vært en betydelig vekst i kvinners yrkesarbeid siden begynnelsen av 1970-tallet i Norge. Kvinners yrkesdeltakelse er nå nesten like høy som menns, og den er særlig høy i aldersgruppen 25–54 år, der mange har barn boende hjemme (figur 4.1). Blant kvinner var andelen sysselsatte i denne aldersgruppen om lag 80 prosent i 2020, mot litt over 50 prosent i 1972.² Blant menn var andelen sysselsatte om lag 85 prosent i 2020, mot omtrent 93 prosent i 1972. Nedgangen i menns sysselsetting siden årtusenskiftet er i stor grad knyttet til økonomiske nedgangstider, blant annet til den oljedrevne nedgangskonjunktoren som rammet Norge i årene 2014–2016, og til finanskrisa noen år tidligere (NOU 2021:2, s. 44 og s. 50). Blant menn er det særlig blant dem med videregående utdanning at

² Som sysselsatte regnes personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuka, og personer som har et slikt arbeid, men som var midlertidig fraværende pga. sykdom, ferie, lønnet permisjon e.l. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/sysselsetting/statistikk/arbeidskraftundersokelsen>

sysselsetningsutviklingen har vært svak. Mange jobber innen bygg og anlegg og i industrien, og har dermed både opplevd høy konkurranse fra arbeidsinnvandring og blitt påvirket av økonomiske nedgangskonjunkturer (NOU 2021:2). Tiåra siden begynnelsen av 1970-tallet er ellers kjennetegnet av en betydelig økning i befolkningens utdanningsnivå. Andelen med utdanning på universitets-/høgskolenivå har økt markant, og økningen har vært enda større blant kvinner enn blant menn.³ Det er også gjennomført flere store familiepolitiske reformer de siste tiåra, og disse har endret rammene for foreldres, og særlig mødres, tilpasninger i yrkes- og familielivet.⁴ Her vil vi særlig peke på den omfattende barnehageutbyggingen, utvidelsen av den betalte foreldrepermisjonen og innføringen av en kvote reservert for far i foreldrepermisjonen (se kapittel 7).

Figur 4.1. Andel sysselsatte blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, SSB.

Selv om andelen sysselsatte nå er bare litt høyere blant menn enn blant kvinner, er det forskjeller mellom menns og kvinners arbeidstid. Menn jobber sjeldnere deltid enn kvinner og har oftere lang arbeidstid. Og når menn jobber deltid,

³ <https://www.ssb.no/statbank/table/09429/>

⁴ For en omtale av familiepolitiske reformer og prosessene rundt disse, se Ellingsæter (2020a, 2020b, 2020c, 2020d).

skjer dette i hovedsak i begynnelsen eller slutten av yrkeskarrieren, mens kvinner i større grad jobber deltid i alle faser av yrkesløpet (Kjeldstad, 2006). Mens kvinners yrkestilknytning og arbeidstid har vært gjenstand for omfattende forskning i flere tiår, ble menns, og særlig fedres, heltidsarbeid lenge tatt for gitt. I motsetning til kvinners yrkeshistorier, som lenge var preget av avbrudd og deltidsarbeid, har flertallet av menn tradisjonelt hatt et stabilt heltids yrkesmønster over livsløpet (Ellingsæter, 1991).

Generelt er menns og fedres arbeidstid blitt oppfattet som mer absolutt og uforanderlig enn kvinners og mødres (Elvin-Nowak & Thomsson, 2001). I takt med kvinners økte yrkesdeltakelse og forventningene om større involvering i familien for menn, ble betydningen av menns yrkesroller gjenstand for økt oppmerksomhet på slutten av 1970-tallet, både internasjonalt (Pleck, 1977) og i Norge. Det var særlig menns lange arbeidstid som var tema, mens det for kvinner gjerne var forholdet mellom heltidsarbeid, deltidsarbeid og fulltids hjemmearbeid som ble diskutert. Blant annet var man opptatt av at menns lange arbeidstid kunne legge begrensninger på kvinners yrkesdeltakelse, ettersom kvinner da måtte ta alt ansvaret hjemme, og at det var til hinder for større involvering i barna fra fars side.

En tidlig norsk studie av variasjoner i menns arbeidstid viste at en betydelig andel fedre hadde lang arbeidstid (minst 45 timer per uke), henholdsvis 38 og 42 prosent blant gifte/samboende med yngste barn 0–6 år og yngste barn 7–18 år, og at lang arbeidstid var blitt vanligere på 1980-tallet (Ellingsæter, 1991).⁵ Studien viste at lang arbeidstid blant menn var et sammensatt fenomen, der både forsørgerrollen (store boutgifter og flere barn) og jobbmotivasjon (lang utdanning) hadde betydning, og at menn i privat sektor oftere enn dem i offentlig sektor hadde lang arbeidstid. Videre undersøkte studien om menns lange arbeidstid var et hinder for likestilling, men det var ingen klar sammenheng mellom menns lange arbeidstid og partnerens yrkesdeltakelse og arbeidstid, og heller ingen klar sammenheng med fordelingen av husarbeidet eller tiden fedre tilbrakte med barna.

Senere analyser viser at det i Norge var en liten nedgang i fedres arbeidstid på 1990-tallet, først og fremst fordi andelen med veldig lang arbeidstid (minst 50

⁵ Basert på Levekårsundersøkelsen 1987. Arbeidstiden er målt som summen av vanlig ukentlig arbeidstid i hovedyrke og eventuelt biyrke.

timer per uke) gikk ned.⁶ En analyse av foreldres arbeidstid i perioden 1991–2005 viser at 24 prosent av gifte/samboende fedre med barn under 15 år hadde en avtalt arbeidstid på over 40 timer per uke i 1991, mens andelen i 2005 var på 16 prosent (Kitterød, 2007) (se tabell 4.1).⁷ Det store flertallet, henholdsvis 73 og 78 prosent i 1991 og 2005, jobbet vanlig heltid, mens bare om lag 5 prosent jobbet deltid.⁸ Til sammenligning var det få mødre som hadde lang arbeidstid (bare 4 prosent ved begge tidspunkter), men en betydelig andel arbeidet deltid. Det var imidlertid en forskyvning fra deltid til heltid i perioden blant mødre, fra 38 prosent i 1991 til 50 prosent i 2005. Det var altså en klar tilnærming mellom fedres og mødres arbeidstid i perioden, ved at en større andel i begge grupper hadde en avtalt arbeidstid tilsvarende en vanlig full jobb. Blant mødre var det særlig andelen med kort deltidsarbeid (under 20 timer per uke) som gikk ned.

Tall for arbeidstiden blant fedre og mødre med barn 0–17 år i 2006 og 2020, viser at i 2020 var det fremdeles få fedre som jobbet deltid (6 prosent), mens 21 prosent hadde lang arbeidstid (tabell 4.2).⁹ Andelen mødre som jobbet deltid,

⁶ Dette mønsteret gjelder både når man ser på *den avtalte arbeidstiden*, slik man gjør i Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) til Statistisk sentralbyrå (SSB), som er den viktigste datakilden for informasjon om befolkningens arbeidsmarkedstilknytning og arbeidstid, og når man ser på *vanlig eller gjennomsnittlig arbeidstid*, slik det gjerne måles i levekårsundersøkelser og en rekke andre surveyer. I begge tilfeller legger man gjerne sammen arbeidstiden i hovedyrket og eventuelle biyrker (Kitterød & Kjeldstad, 2004).

⁷ *Avtalt arbeidstid* er tiden som den ansatte ifølge arbeidskontrakten skal være på arbeid per uke. For ansatte med avtale om arbeidstid hvor det avtalte timetallet varierer fra uke til uke, f.eks. som en følge av skift- eller turnusordning, brukes gjennomsnittet for de tre siste månedene. Det samme gjelder for ansatte som ikke har noen arbeidstidsavtale, samt for selvstendig næringsdrivende og familiarbeidere. For de som har flere jobber, summeres arbeidstiden for hoved- og biarbeidsforhold. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/sysselsetting/statistikk/arbeidskraftundersokelsen>

⁸ Deltid er definert som avtalt arbeidstid under 32 timer per uke, samt arbeidstid på 32–37 timer hvor dette ikke er heltid i et gitt yrke. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/sysselsetting/statistikk/arbeidskraftundersokelsen>

⁹ Tallene i tabell 4.1. er basert på et forskningsprosjekt med tilrettelagte data fra AKU, som gjorde det mulig å studere arbeidstid blant gifte/samboende mødre og fedre. Det finnes ikke sammenlignbare tall fra senere tidspunkt, men SSB har publisert statistikk for foreldres yrkesdeltakelse og arbeidstid fra og med 2006 (se tabell 4.2). Tallene gjelder her for både enslige og gifte/samboende som har egne barn eller stebarn registrert bosatt i husholdningen, og er altså ikke direkte sammenlignbare med tallene i tabell 4.1.

gikk betydelig ned i perioden,¹⁰ mens andelen med vanlig heltidsarbeid økte. Andelen mødre med lang arbeidstid var forholdsvis stabil, 9 prosent i 2020. Tilnærmingen mellom fedres og mødres arbeidstid fortsatte altså i denne perioden, og bunnet først og fremst i forskyvninger i mødres arbeidstid mot mer heltid.

Tabell 4.1. Avtalt arbeidstid blant sysselsatte fedre og mødre med barn i alderen 0–15 år. 1991 og 2005. Prosent.

	Fedre		Mødre	
	1991	2005	1991	2005
Kort deltid	1	2	27	16
Lang deltid	3	4	31	30
Vanlig heltid	73	78	38	50
Lang arbeidstid	24	16	4	4

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, SSB.

Note: Hentet fra Kitterød (2007). Tallene gjelder for gifte/samboende fedre og mødre.

Tabell 4.2. Avtalt arbeidstid blant sysselsatte fedre og mødre med barn i alderen 0–17 år. 2006 og 2020. Prosent.

	Fedre		Mødre	
	2006	2020	2006	2020
Kort deltid	1	2	13	8
Lang deltid	2	4	30	21
Vanlig heltid	69	72	50	61
Lang arbeidstid	26	21	7	9

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, SSB.

Note: Hentet fra Statistikkbanken, <https://www.ssb.no/statbank/table/11630/>.

Studier fra flere land har vist at menns tidsmønster typisk varierer mindre med husholdningens sammensetning enn kvinners. Kvinner reduserer ofte yrkesarbeidet når de har små barn, men mønsteret varierer mellom land (Anxo mfl., 2011)¹¹. I den internasjonale forskningslitteraturen har enkelte funnet at

¹⁰ Andelen kvinner på deltid varierer betydelig mellom yrker og næringer og er særlig utbredt innen f.eks. helse og omsorg og varehandel.

¹¹ Analysene omfatter Frankrike, Italia, Sverige og USA og er basert på dagbokbaserte tidsbruksundersøkelser.

menn faktisk jobber litt mer når de får barn (f.eks. Eggebeen & Knoester, 2001), mens andre ikke finner noen sammenheng mellom foreldreskap og arbeidstid for menn (f.eks. Dermott, 2006). I Sverige fant Dribe og Stanfors (2009) imidlertid, basert på analyser av dagbokbaserte tidsbruksundersøkelser, at det å ha små barn rundt årtusenskiftet så ut til å påvirke menns arbeidstid på samme måte som kvinners, ved at menn med små barn brukte litt mindre tid i yrkeslivet enn menn uten barn. Menn brukte fremdeles mer tid til yrkesarbeid enn kvinner, og mindre tid til hus- og omsorgsarbeid, men denne forskjellen ble ikke lenger forsterket når de fikk barn, slik man hadde sett tidligere.

Også i Norge har man sett tegn til at det å ha små barn innebærer litt mindre yrkesarbeid for menn. I 2010 brukte fedre med barn under to år litt mindre tid til yrkesarbeid enn fedre med tenåringsbarn (Kitterød & Rønsen, 2014). Dette mønsteret var nytt for 2000-tallet.¹² Dømmermuth og Kitterød (2009) fant et lignende mønster.¹³ Menn med helt små barn hadde litt kortere faktisk arbeidstid enn menn uten barn, men det var ingen forskjeller i den avtalte arbeidstiden. Dette kan tyde på at menn ikke reduserer den avtalte arbeidstiden sin når de har små barn, men gjennom foreldrepermisjon, mindre overtid og mer komprimerte arbeidsdager kan de likevel bruke litt mindre tid på jobb, uten tap av inntekt. Med en betalt foreldrepermisjon på omtrent ett år, som i Norge, trenger ikke far å dekke opp for mors inntektstap når hun er hjemme med små barn, eller for eget inntektstap når han selv har permisjon. Fedres tilpasninger i barnefasen er imidlertid fremdeles mer beskjedne enn dem vi finner blant mødre. Fedre tar gjennomgående mindre foreldrepermisjon (Schou, 2019; Østbakken, Halrynjo & Kitterød, 2018) og jobber sjelden deltid (jf. tabell 4.2).

Menns arbeidstid – forsørgermodeller blant par

I studiene som er nevnt over, sammenlignes arbeidstiden blant fedre som gruppe og mødre som gruppe. En del studier tar imidlertid også utgangspunkt i paret som enhet. Dette gir en bedre forståelse av fedres og mødres forhold til forsørgelse/jobb. Slike analyser på parnivå benyttes også for å sammenligne

¹² Basert på dagbokbaserte tidsbruksundersøkelser. Tidligere tidsbruksundersøkelser (1980, 1990 og 2000) viste ikke klare forskjeller mellom fedre med barn i ulike aldersgrupper.

¹³ Basert på Arbeidskraftundersøkelsen 2005 (SSB). Her kartlegger man, i tillegg til *avtalt arbeidstid*, hvor mye folk faktisk jobber i en gitt uke (*faktisk arbeidstid*).

forsørgermodeller på tvers av land (f.eks. Lewis, Campbell & Huerta, 2008; Hook, 2015).

For eksempel skiller Hook (2015) mellom fem forsørgermodeller, basert på partenes arbeidstid: (1) mor er hoved- eller eneforsørger, (2) begge jobber heltid, (3) far jobber heltid og mor deltid, (4) bare far er i jobb, og (5) ingen av partene er yrkesaktive.¹⁴ Analysen omfatter 16 land, som er kategorisert i fire ulike velferdsregimer, blant annet basert på i hvilken grad staten støtter en toforsørgermodell gjennom å overta deler av omsorgen for barn, eldre og syke, og i hvilken grad dette defineres som familiens ansvar. Hook finner at de nordiske landene skiller seg ut ved at det å ha to fulle jobber er den vanligste tilpasningen blant par med barn, noe hun ser i sammenheng med at familiepolitikken fremmer og legger til rette for dette. Norge har riktignok en litt høyere andel enn de andre landene med en tilpasning der far har full jobb, mens mor jobber deltid, men også i Norge er to fulle jobber det dominerende mønsteret. I land som for eksempel Storbritannia, Tyskland og Østerrike er det vanligere at far jobber heltid og mor jobber deltid eller er hjemmearbeidende. I en tredje gruppe av land, for eksempel USA, Frankrike, Spania og Italia, er mønsteret mer polarisert, med forholdsvis mange par der begge har full jobb, forholdsvis mange der far har full jobb og mor er hjemmearbeidende, men få med en heltids-/deltidstilpasning. I alle land varierer foreldrenes tilpasninger med mors utdanning, slik at en praksis med to fulle jobber er vanligst når mor har lang utdanning. Men de nordiske landene skiller seg ut ved at to fulle jobber er vanlig også når mor har kort utdanning. Et lignende mønster er vist i tidligere studier (f.eks. Evertsson mfl., 2009). I landene med et polarisert mønster, der det er lite institusjonell støtte for å kombinere jobb og barn, finner Hook (2015) i større grad en todeling, der par hvor mor har lang utdanning, typisk har to fulle jobber, mens mødre med lite utdanning typisk er hjemmearbeidende mens mannen har full jobb. I samtlige land er det imidlertid forholdsvis sjelden at mor er hoved- eller eneforsørger.

¹⁴ Gifte/samboende foreldre med barn 0–15 år, data er hentet fra Luxembourg Income Study (LIS) og European Social Survey (ESS). Arbeidstiden er målt ut fra vanlig ukentlig arbeidstid i hoveddyrket. Heltid er definert som en arbeidstid på minst 30 timer per uke, og deltid som arbeidstid under 30 timer per uke.

Det foreligger flere analyser av såkalte forsørgermodeller blant par i Norge, basert på litt forskjellige datakilder.¹⁵ Kitterød (2016) laget en inndeling av parets yrkestilpasning ut fra om hver av partene jobbet heltid, deltid eller ikke var yrkesaktive.¹⁶ Analysen viste at 57 prosent av mødrene var i par der begge parter hadde full jobb, mens 22 prosent hadde en tilpasning med far på heltid og mor på deltid, og 11 prosent en tilpasning med far på heltid og mor ikke yrkesaktiv (se tabell 4.3). De øvrige tilpasningene (mor på deltid og far på heltid, begge på deltid, bare mor yrkesaktiv, og ingen av partene yrkesaktive) ble praktisert av kun et fåtall foreldre. Det dominerende mønsteret var altså at begge foreldre var yrkesaktive på fulltid, men, i likhet med hva Hook (2015) finner, var dette vanligst når mor hadde lang universitetsutdanning. En praksis med far på heltid og mor på deltid var vanligst når mor hadde utdanning fra videregående skole (27 prosent) eller kort universitetsutdanning (22 prosent). Det er i disse gruppene vi finner mange av de kvinnedominerte yrkene innen helse og omsorg, der deltid er utbredt. En tilpasning med far på heltid og mor som ikke yrkesaktiv var vanligst når mor hadde kort utdanning (ungdomsskolenivå). Bare et fåtall av mødrene som ikke var yrkesaktive, var fulltids husmødre i tradisjonell forstand. De befant seg gjerne utenfor arbeidsmarkedet av andre grunner, som uførhet eller studier.

¹⁵ I Arbeidskraftundersøkelsen (SSB) har man ikke opplysninger om arbeidstid for partner, men slike opplysninger finnes i flere andre surveyundersøkelser, blant annet SSBs levekårsundersøkelser, der deltakeren gir informasjon om både egen og partners arbeidstid. Det bildet man får av foreldres tilpasninger, vil variere avhengig av om man inkluderer både yrkesaktive og ikke yrkesaktive i analysene, slik f.eks. Hook (2015) gjør, eller om man inkluderer kun dem som er yrkesaktive. Det vil også avhenge litt av hvor man setter skillet mellom heltids- og deltidsarbeid.

¹⁶ Basert på kvinners opplysninger om egen og partners vanlige ukentlige arbeidstid i Levekårsundersøkelsen 2013 (SSB). Heltid ble definert som en arbeidstid på minst 35 timer per uke, og deltid som arbeidstid kortere enn dette. Analysen omfatter gifte/samboende mødre og fedre med barn i alderen 2–19 år.

Tabell 4.3. Parets yrkestilpasning blant gifte/samboende mødre med barn 2–19 år, etter mors utdanningsnivå. Prosent

	Begge heltid	Hun deltid, han heltid	Bare han yrkesaktiv	Hun heltid, han deltid	Begge deltid	Bare hun yrkesaktiv	Ingen yrkesaktive
Mødre							
Ungdomsskolenivå	42	18	22	3	3	7	6
Videregående skole	50	27	12	3	2	5	2
Universitet/høgskole 1–4 år	67	22	4	3	1	2	1
Universitet/høgskole 5 år +	78	12	5	3	-	2	-
Alle	57	22	11	3	2	4	2

Kilde: Levekårsundersøkelsen om arbeidsmiljø 2013, SSB.

Tallene er basert på svar fra mødre under 62 år som har en partner under 62 år.

Note: Hentet fra Kitterød (2016).

Hvor mye jobber så foreldrene til sammen, og hvor stor andel av yrkesarbeidet står far for? Kitterød (2016) så på gifte og samboende foreldre med barn i alderen 2–19 år, og fant da at far og mor til sammen arbeidet i gjennomsnitt omtrent 69 timer per uke (tabell 4.4). Både yrkesaktive og ikke yrkesaktive foreldre inngår i disse beregningene, og arbeidstiden blir dermed lavere enn om man bare hadde inkludert par der en eller begge er yrkesaktive. Fedre står i gjennomsnitt for omtrent 55 prosent av parets samlede arbeidstid. Par der mor har lang utdanning, bruker atskillig mer tid i yrkeslivet enn par der mor har kort utdanning. Sammenligner vi parene der mor har lengst utdanning, og der mor har kortest utdanning, utgjør forskjellen i samlet arbeidstid hele 18 timer per uke (77,33 timer mot 59,33 timer). Dette henger blant annet sammen med at mødre med kort utdanning sjeldnere er yrkesaktive og har kortere arbeidstid enn mødre med lang utdanning, og at de også oftere har en partner som ikke er yrkesaktiv, eller som har forholdsvis kort arbeidstid. Uansett mors utdanning står far for en litt større andel av den samlede arbeidstiden enn mor, men for parene der mor har lengst utdanning, utgjør fars andel bare 51,6 prosent.

Tabell 4.4. Parets samlede arbeidstid blant gifte/samboende foreldre med barn 2–19 år, etter mors utdanningsnivå. Gjennomsnitt per uke, timer.

	Par	Mødre	Fedre	Fars andel
Mødre				
Ungdomsskolenivå	59,3	25,3	34,1	57,5
Videregående skole	66,8	29,6	37,3	55,8
Universitet/høgskole 1–4 år	73,7	35,0	38,7	52,5
Universitet/høgskole 5 år +	77,3	37,4	39,9	51,6
Alle	68,9	31,4	37,5	54,4

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2013, SSB. Tall for mødre under 62 år som har en partner under 62 år.

Note: Hentet fra Kitterød (2016).

En annen måte å studere den samlede arbeidstiden blant par på, er å ta utgangspunkt i dagbokbaserte tidsbruksundersøkelser, der deltakerne noterer sine gjøremål i en dagbok over ett eller flere døgn. Her er det den faktiske arbeidstiden som fanges opp, og resultatene vises gjerne som gjennomsnitt per dag. Gjennomsnittene omfatter da alle dager i året, både hverdager, helger og ferier. Kitterød og Rønsen (2017) skilte mellom par der begge parter hadde full jobb, og par der far jobbet heltid og mor deltid, og også mellom par med barn under skolealder og par med barn i skolealder.¹⁷ Noen hovedresultater vises i tabell 4.5. Eksempelvis ser vi at blant par der begge arbeidet heltid, var den samlede tiden til yrkesarbeid lavere i 2010 enn i 1990. Dette gjelder både for par med barn under skolealder og for par med barn i skolealder. Endringen bunner i en nedgang i fedres tid til yrkesarbeid. Både i 1990 og i 2010 brukte fedre i heltids-/heltidspar litt mer tid til yrkesarbeid enn mødrene i slike par, noe som blant annet reflekterer at fedre oftere enn mødre har lang arbeidstid. For par med far på heltid og mor på deltid var det derimot en økning i den samlede arbeidstiden fra 1990 til 2010. Dette var særlig markant blant foreldre med barn under skolealder, der både fedre og mødre brukte mer tid til yrkesarbeid i 2010 enn i 1990. Økningen i samlet arbeidstid blant heltids-/deltidspar med barn i skolealder, bunner derimot i at fedrene i slike par brukte mer tid i yrkeslivet i 2010 enn i 1990.

¹⁷ Utvalget i undersøkelsen er individer, og ikke par. I analysen er det laget «syntetiske» par basert på opplysninger om egen og partners arbeidstid.

Tabell 4.5. Tid brukt til yrkesarbeid blant gifte/samboende fedre og mødre med ulike yrkestilpasninger og med barn i ulike aldersgrupper. Timer og minutter per dag, gjennomsnitt.

	Barn 0–6 år		Barn 7–19 år	
	Begge foreldre heltid	Far heltid, mor deltid	Begge foreldre heltid	Far heltid, mor deltid
1990				
Fedre	5:23	5:50	6:25	5:47
Mødre	3:39	2:19	5:04	3:38
Totalt	9:02	8:09	11:29	9:25
2010				
Fedre	4:58	6:15	5:45	6:31
Mødre	3:56	3:20	5:04	3:22
Totalt	8:54	9:35	10:49	9:53

Kilde: SSBs tidsbruksundersøkelser 1990 og 2010.

Etter hvert som kvinners yrkesaktivitet stiger, og kvinner ofte tar mer utdanning enn menn, har man i flere land vært opptatt av hva som kjennetegner par der kvinnen jobber mest, og altså, målt ut fra arbeidstiden, tar mer av forsørgerarbeidet enn mannen.¹⁸ Kitterød (2016) har studert yrkesaktive mødre og fedre med barn i alderen 2–19 år (data fra 2013) og fant da at det var ganske vanlig at mor og far jobber omtrent like mye. Blant par der begge var yrkesaktive, gjaldt dette omtrent halvparten av parene. «Like mye» er da definert som at partene har like lang arbeidstid pluss/minus fire timer.¹⁹ Far jobbet mest i vel ett av tre par, mens 15 prosent av parene hadde en praksis der mor jobbet mer enn far (tabell 4.6). Dette var vanligst når mor hadde lang utdanning, men heller ikke her jobbet mer enn én av fem mødre mer enn partneren. Videre analyser av hva som kjennetegner de ulike praksisene, viser ellers at en utradisjonell praksis der mor jobber mest, var vanligst når mor var leder eller selvstendig næringsdrivende, mens en tradisjonell praksis der far

¹⁸ Dette er altså en annen måte å undersøke pars yrkestilpassning/forsørgerarbeid på enn det som er diskutert over. Det kan for eksempel være ganske stor forskjell mellom partenes arbeidstid i par der begge har full jobb, og det samme gjelder i par der begge arbeider deltid. Det bildet vi får, vil også avhenge av om analysen omfatter kun yrkesaktive, eller også dem som ikke er yrkesaktive. Videre vil det avhenge av hvordan man definerer det å ha like lang arbeidstid, og det at den ene parten jobber mer/mindre enn den andre.

¹⁹ Se Kitterød og Rønsen (2012) for en diskusjon av denne definisjonen.

jobbet mest, var vanligst når mor hadde nedsatt helse. Tidligere studier som hadde mer informasjon om kjennetegn ved partneren, viser dessuten at mor oftere enn ellers jobbet mest når far arbeidet i offentlig sektor, og når han hadde nedsatt helse (Kitterød & Rønsen, 2012). En tradisjonell praksis der far jobber mest, er derimot særlig utbredt når han jobber i privat sektor, og dette gjelder uansett hvilken sektor mor jobber i. Her ser vi altså tydelige spor av det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, der kvinner oftere enn menn jobber i offentlig sektor og i yrker og på arbeidsplasser med mye deltid og lite lang arbeidstid, og der menn ofte jobber i privat sektor og på arbeidsplasser der lange arbeidsuker er vanlig. Trolig gjenspeiler mønsteret også at mannsdominerte yrker ofte er bedre betalt enn kvinnedominerte yrker.

Tabell 4.6. Forholdet mellom partenes arbeidstid blant yrkesaktive gifte/samboende mødre med barn 2–19 år, etter utdanningsnivå. Prosent.

	Han mest (tradisjonell tilpasning)	Like mye (likedeling)	Hun mest (utradisjonell tilpasning)
Mødre			
Ungdomsskolenivå	34	50	17
Videregående skole	41	48	11
Universitet/høgskole 1–4 år	34	52	14
Universitet/høgskole 5 år +	26	54	20
Alle	36	50	15
Gjennomsnittlig arbeidstid			
Hun	28,91 (N = 437)	38,40 (N = 623)	45,56 (N = 172)
Han	43,56 (N = 437)	38,67 (N = 623)	33,65 (N = 172)
Paret samlet	72,47 (N = 437)	77,05 (N = 623)	79,21 (N = 172)

Kilde: Levekårsundersøkelsen om arbeidsmiljø 2013, SSB.

Tallene er basert på svar fra mødre under 62 år og som har en partner under 62 år.

Note: Hentet fra Kitterød (2016).

Kitterød (2016) fant at blant par der far og mor jobbet omtrent like mye, hadde begge parter i gjennomsnitt en ukentlig arbeidstid som tilsvarer en vanlig full jobb, omtrent 38 timer per uke (tabell 4.6). Parets samlede ukentlige arbeidstid var klart lengre når mor jobbet mest, enn når far jobbet mest – 79,2 timer mot 72,5 timer i gjennomsnitt. Dette reflekterer særlig at mødre i utradisjonelle par hadde lengre arbeidstid enn fedre i tradisjonelle par, noe som gjenspeiler at det særlig er høyt utdannede mødre og mødre med ledende stillinger som jobber

mer enn partneren. Mødre i tradisjonelle par hadde i gjennomsnitt kortere arbeidstid enn fedre i utradisjonelle par. Dette reflekterer at mødre i tradisjonelle par ofte jobbet deltid, mens deltid var lite utbredt blant fedre. Mange foreldrepar i Norge bruker etter hvert omtrent like mye tid i yrkeslivet, men fedre bruker, ifølge denne studien, mer tid enn mødre i vel ett av tre par. Det motsatte mønsteret er noe sjeldnere, men forskjellen er liten blant par der mor har lang utdanning (tabell 4.6).

Forskere i flere land har interessert seg for de nordiske landene, ettersom en modell der kvinner og menn deltar omtrent like mye i yrkeslivet og i hus- og omsorgsarbeidet, er mer utbredt her enn mange andre steder (Gornick & Meyers, 2008; Hook, 2015). Særlig har man pekt på at familiepolitikken i disse landene, og en forholdsvis kort normalarbeidsdag, fremmer en praksis med likestilte foreldreroller (Esping-Andersen & Billari, 2015; Gornick & Meyers, 2008). Men norske studier viser at en sjenerøs familiepolitikk kommer til kort når det gjelder å løse hverdagslogistikken i familier der begge foreldre har krevende jobber og lange arbeidsdager (Halrynjo & Lyng, 2009, 2010; Halrynjo mfl., 2021).

I forskningslitteraturen om menn og kvinner i karriereyrker, sees menns lange arbeidstid ofte som et hinder for kvinners karriereambisjoner (f.eks. Halrynjo & Lyng, 2009) (se også kapittel 7 i dette notatet). Forskere har imidlertid også vært opptatt av at menns omfattende forsørgerarbeid og lange arbeidstid gir rom for at kvinner kan velge å jobbe deltid når de måtte ønske det. Et eksempel på dette er May Linda Magnussens studier av menn (Magnussen, 2012, 2020) og kvinner (Magnussen, Mydland & Kvåle, 2005) på Sørlandet (først og fremst Agder). Ifølge disse studiene ser både menn og kvinner det som en selvfølge at mannen har hovedansvar for å forsørge familien, mens kvinnens rolle i forsørgerarbeidet oppfattes som mer sekundær og valgfri. Kvinner kan velge å jobbe deltid for å prioritere å få mye tid med barna, mens menn ikke har en tilsvarende valgfrihet. Forsørgerarbeidet er en viktig del av menns identitet og kan ta mye tid og oppmerksomhet, noe som kan gi mindre tid med familien. I en studie blant norske familier på 1990-tallet fant Syltevik (2000) (omtalt i Syltevik og Wærness (2004)) at det å være ene- eller hovedforsørger ikke var helt uproblematisk for alle de mannlige informantene. Særlig de som hadde opplevd kriser på arbeidsmarkedet, eller hadde hatt belastende arbeidssituasjoner, kunne oppleve forsørgerrollen som tyngende. I noen par var heller ikke mødrenes prioritering av familielivet lenger helt legitim. En kan, skriver Syltevik og Wærness (2004, s. 113), «si at noen av mennene raslet med

forsørgerlenkene og markerte at de ønsket større økonomiske bidrag fra kvinnene framover, slik at de selv kunne slippe å ha så krevende lønnsarbeid».

Mannlig deltidsarbeid og hjemmearbeidende fedre – et brudd med forsørgernormen?

Menns, og særlig fedres, heltidsarbeid har altså vært tatt for gitt i mange land, også i Norge. Mens deltid fremdeles er ganske utbredt blant kvinner, også i aldersgrupper der mange har hjemmeboende barn,²⁰ er deltidsarbeid blant menn altså mest utbredt blant unge (ved inngangen til yrkeslivet) og eldre (nedtrapping mot pensjonsalder). Flere har hevdet at menn knytter sin identitet og selvfølelse til å ha full jobb, og at deltidsarbeid eller det å være hjemme med barn kan være utfordrende. Doucet og Merla (2007) hevder at studier av menn som bryter med denne normen, kan gi større forståelse av menns forsørgeridentitet og samfunnets forventninger om menns forsørgeransvar. I en studie av hjemmearbeidende menn i Belgia og Canada undersøkte de på begynnelsen av 2000-tallet hvordan hjemmевærende fedre som hadde en yrkesaktiv partner, opplevde og håndterte spenningen mellom rollen som primær omsorgsperson og egen maskulinitet (Doucet & Merla, 2007). Fedrene som inngikk i studien, utgjorde en heterogen gruppe, men det var likevel noen faktorer som gikk igjen. De hadde typisk en partner med høy inntekt og en spennende jobb, partneren var opptatt av likestilling og likedeling og støttet og oppmuntret fedrene i å ta mye ansvar for hus- og omsorgsarbeidet, de foretrakk foreldreomsorg framfor barnehage for barna eller hadde vanskelig for å finne tilfredsstillende barnetilsyn utenfor familien, og de la vekt på å være mer involvert i barna enn deres egne fedre hadde vært. Flere opplevde imidlertid at de måtte kjempe for å få sosial anerkjennelse som hjemmearbeidende fedre, at de ble sett på som mislykkede menn, og at barneomsorg ble oppfattet som en feminin aktivitet. Fedrene var typisk opptatt av at det ulønnede hus- og omsorgsarbeidet måtte oppvurderes, samtidig som de la vekt på å utforme farsrollen på en annen måte enn morsrollen. Blant annet inkorporerte de aktiviteter med maskuline konnotasjoner, som hagearbeid, oppussing og snekkerprosjekter, og de ønsket å utvikle ferdigheter hos barna som kunne være nyttige for dem i yrkeslivet senere.

Larsson og Björk (2017) gjennomførte i 2008 en kvalitativ studie blant svenske fedre som jobbet deltid. De konsentrerte seg om fedre som bevisst hadde valgt å

²⁰ Se <https://www.ssb.no/statbank/table/11132/>

jobbe deltid for en periode. Fedre som jobbet ufrivillig deltid, inngikk ikke i studien. Fedrene var ganske homogene i den forstand at de tilhørte middelklassen og hadde gode jobber der det var mulig å jobbe deltid. Selv om idealet om den involverte far lenge har stått sterkt i Sverige, er deltidsarbeid fremdeles langt mer utbredt blant mødre enn blant fedre. De deltidsarbeidende fedrene i studien utgjorde derfor en minoritet både i sin omgangskrets og på sin arbeidsplass og måtte aktivt reflektere rundt og begrunne sine valg. De viktigste begrunnelsene for å arbeide deltid for en periode var at fedrene ønsket å realisere idealet om å være aktive og involverte fedre. Videre ønsket de at barna kunne ha kortere dager i barnehagen, og at hverdagens ble mindre travle. De opplevde imidlertid at valget brøt med den dominerende normen i samfunnet om at menn skal ha full jobb, og enkelte var også bekymret for at en periode med deltid kunne ha negative effekter for karrieren. De fleste opplevde imidlertid støtte fra arbeidsgiver og kolleger. Selv om fedrene i studien hadde god utdanning og middelklassejobber, snakket flere av dem om at de hadde prioritert lavere forbruk en periode for å kunne jobbe deltid. Det var særlig feriereiser som ble nedprioritert. Til tross for et ideal om likedeling av arbeidet hjemme og ute og om involvert farskap, opplevde altså de deltidsarbeidende fedrene at deres valg brøt med forventninger både på samfunnsnivå og på arbeidsplassen om at fedre skal ha full jobb.

I Norge er menn som bryter med normen om fulltids yrkesarbeid, forholdsvis lite studert. Et unntak er Erik Grønseths aksjonsforskningsprosjekt *Ektefelledelt arbeidstid*, som ble gjennomført tidlig på 1970-tallet (Grønseth, 1975). Prosjektet hadde bakgrunn i en kritikk av den mannlige forsørgermodellen og et ideal om å dele forsørgelse og omsorgsarbeid likt mellom foreldre, noe som ble formulert som en radikal samfunnskritikk i 1950- og 60-tallets familieforskning i Norge. Ideen var at foreldre skulle dele på en jobb og på det ubetalte arbeidet hjemme gjennom ulike former for foreldreskift. 16 foreldrepar, hovedsakelig akademikere, deltok i prosjektet. Ideene og erfaringene fra prosjektet har imidlertid fått lite gjennomslag i den norske familiepolitikken i ettertid (Bjørnholt, 2010). Det finnes imidlertid en stor litteratur om fedres bruk av foreldrepermisjon (se f.eks. Brandth & Kvande, 2021), men det å være hjemme med barna i betalt permisjon bryter ikke med normen om fulltidsarbeid og menns forsørgerrolle på samme måte som det å være hjemmearbeidende på heltid eller det å jobbe deltid.

Menns forsørgerpraksis studert gjennom bidrag til familiens inntekt

Etter hvert som kvinner deltar mer på arbeidsmarkedet og tar stadig mer utdanning, har det i mange land vært en økt interesse blant forskere for hvor vanlig det er at kvinner har like høy inntekt som sin ektefelle/samboer (en likestilt forsørgerpraksis), og at kvinner har høyere inntekt enn ektefellen/samboeren (en utradisjonell forsørgerpraksis), og for hva som kjennetegner like par. Det finnes også en stor forskningslitteratur om hvilke konsekvenser et likestilt eller utradisjonelt forsørgermønster, som altså bryter med normen om at mannen skal være hovedforsørger, har for maktforholdet i paret, fordelingen av husarbeidet, kvaliteten på parforholdet samt en rekke andre utfall.

Internasjonale studier om tradisjonelle, likestilte og utradisjonelle forsørgerpraksiser

Mye av den tidlige forskningen om par med en likestilt eller utradisjonell forsørgerpraksis kommer fra USA.²¹ I artikkelen «WASP (Wives as Senior Partners)» argumenterte Atkinson og Boles (1984) for at det var viktig å få mer kunnskap om par der familielivet er organisert rundt kvinnens jobb og karriere, og ikke rundt mannens, som var det dominerende mønsteret i samfunnet. Familier med kvinner som med- eller hovedforsørgere ville, mente de, bli mer utbredt i framtiden. De fant blant annet at kvinner i slike par typisk hadde et mannsdominert yrke, mens mannen hadde en mer fleksibel jobb, og parene hadde sjelden hjemmeboende barn. Begge parter opplevde ofte at en slik tilpasning var problematisk, på grunn av negative reaksjoner fra omgivelsene og vanskelige følelser innad i paret. Det var også positive sider, som at kvinnen fikk realisert sine karriereønsker, ble mer økonomisk selvstendig og fikk mer hjelp av partneren med husarbeidet, mens mannen slapp å være hovedforsørger, og kunne satse på et yrke med mindre sikker inntekt. Så sent som rundt årtusenskiftet etterlyste Nock (2001) mer kunnskap om par der partene har like høye inntekter (såkalte MEDS – Marriages of Equally Dependent Spouses). Han var særlig bekymret for at en slik praksis kunne føre til flere samlivsbrudd, noe han fant tegn til i sitt materiale, men mente samtidig at likedeling av

²¹ Dette og de tre neste avsnittene er i stor grad basert på artikkelen «Forsørgermønstre blant par – likestilling eller spesialisering», publisert i *Søkelys på arbeidslivet* 2016 (Bergsvik, Kitterød & Wiik, 2016).

forsørger- og familiearbeid kan fungere godt i nye generasjoner med mer positive holdninger til likestilling.

Senere er det kommet en rekke arbeider på feltet, både studier fra enkeltland og studier som sammenligner flere land. Raley, Mattingly og Bianchi (2006) fant for eksempel, for USA, at andelen par der partene hadde like store inntekter, økte markant i perioden 1970–2000. Det ble også litt vanligere at kvinnen hadde høyest inntekt, men dette var fremdeles en mindretallspraksis. Likestilte og utradisjonelle forsørgermønstre var mest utbredt når kvinnen hadde lang utdanning, og når det ikke var små barn i husholdningen, men sammenhengen ble svakere over tid. I likhet med en rekke andre studier (f.eks. Bloemen & Stancanelli, 2015; Drago, Black & Wooden, 2005; Oppenheimer, 1997; Winkler, McBride & Courtney, 2005) fant Raley og kolleger (2006) at den lille gruppen av par der kvinnen hadde høyest inntekt, var svært heterogen. Ofte hadde partneren nedsatt helse og problemer på arbeidsmarkedet, og dermed ganske lav inntekt. Slike par har typisk ufrivillig havnet i en situasjon der hun er hovedforsørger, selv om hun ikke alltid har så høy inntekt. I andre par har begge parter godt fotfeste i yrkeslivet, men han har en dårligere betalt jobb og/eller kortere arbeidstid enn henne. Drago mfl. (2005) argumenterer for at det også er viktig å skille mellom midlertidige og varige kvinnelige forsørgerfamilier for å skille mellom dem som, kanskje mer eller mindre tilfeldig, har et slikt mønster i et gitt år, og dem som har dette som en mer permanent ordning. Basert på data fra Australia skiller de mellom tre typer par der kvinnen er hovedforsørger: en gruppe der dette er en midlertidig tilpasning (ett år), en gruppe der dette er en permanent tilpasning (minst to år) relatert til økonomiske forhold, og en gruppe der dette er en permanent tilpasning som ser ut til å være en planlagt strategi for likestilling. De finner at de tre gruppene skiller seg fra hverandre på en rekke områder, blant annet sosioøkonomiske faktorer, og understreker at skillet gir en bedre forståelse av hva framveksten av familier der kvinnen tjener mest, innebærer.

I en sammenligning av par i ni land fant Bianchi, Casper og Peltola (1999) at kvinnen bidrar mest til parets samlede inntekt i de nordiske landene (sosialdemokratiske velferdsstater med stor institusjonell støtte for kvinners yrkesdeltakelse), og minst i konservative velferdsstater som Tyskland, Belgia og Nederland. Liberale velferdsstater som USA, Canada og Australia kommer i en mellomstilling. I samtlige land bidrar kvinnen mindre til parets inntekt når det er små barn og mange barn i husholdningen, og mer når kvinnen har lang enn når hun har kort utdanning. Vitali og Mendola (2014) studerte inntektsfordelingen i ti europeiske land i 2004 og 2010, altså før og etter en

omfattende finanskrise. I de nordiske landene var andelen par der kvinnen hadde minst like høy inntekt som mannen, ganske stabil i perioden, mens andelen par der kvinnen tjente mer enn mannen, økte i søreuropeiske og anglosaksiske land, hovedsakelig fordi menn hadde lavere inntekt i 2010 enn i 2004.

Kowalewska og Vitali (2021) undersøkte forekomsten av ulike forsørgermønstre, og hva som kjennetegnet de ulike typene, i 19 industrialiserte land, noen år etter finanskrisen i 2008/2009.²² De kritiserer mye av den dominerende forskningen om forsørgermodeller, der man gjerne skiller mellom mannlig forsørgerfamilier og toforsørgerfamilier, for å ha oversett en tredje modell, nemlig familier med en kvinnelig hovedforsørger. De finner at to fulltidsinntekter er vanligst i de nordiske landene, noe som er forankret i kulturell støtte til kvinners yrkesdeltakelse, anerkjennelse av at omsorg er viktig og et delt sosialt ansvar, samt omfattende defamiliserende politikk. Par der kvinnen er hovedforsørger og mannen ikke er økonomisk aktiv, er imidlertid relativt sjelden i land som Danmark og Norge, men denne familieformen har økt i omfang i flere andre land og er mer økonomisk sårbar enn mannlige forsørgerfamilier. Det er allment kjent at eninntektsfamilier har lavere inntekt enn toinntektsfamilier, men hovedforsørgerens kjønn har betydning for inntektsnivået i eninntektsfamilier. Kvinnelige hovedforsørgere har typisk lavere inntekt enn mannlige hovedforsørgere, og dette gjelder også etter kontroll sosiodemografiske faktorer, yrke og arbeidstid. Enkelt studier har vist at hypogami (kvinnen har høyere utdanning enn partneren) øker sannsynligheten for at kvinnen har høyest inntekt i paret (Klesment & Van Bavel, 2017), men det er ikke slike par som dominerer blant familier der kvinnen er hovedforsørger. Ettersom kvinner i disse familiene typisk har lav inntekt, er familiene økonomisk sårbare. Kvinnelig forsørgere er, sier Kowalewska og Vitali (2021), trolig «nødsforsørgere». Det er en reaksjon på en vanskelig situasjon, og ikke et frivillig valg. Kvinner blir yrkesaktive for å kompensere for partners tap av jobb. For kvinner med svak arbeidstilknytning kan det være vanskelig å finne en god jobb. Sosialpolitikken kompenserer ikke godt nok de lavere inntektene som kvinnelige forsørgere har. Mannlige forsørgerfamilier får langt høyere støtte. Kowalewska og Vitali (2021) mener at den eneste måten å utfordre den mannlige forsørgernormen på, er å avvikle den kjønnsbestemte arbeidsdelingen – å avkjønne både lønnet og ulønnet arbeid.

²² Data fra Luxembourg Income Study 2013 (inkl. Norge) og 2016.

Betydningen av avgrensinger og definisjoner²³

Nøyaktig hvor store grupper av tradisjonelle, likestilte og utradisjonelle par man finner i en studie, avhenger av hvordan gruppene defineres, hvilket inntektsmål som benyttes, og hvordan analyseutvalget avgrenses. Hvilket inntektsmål som er mest hensiktsmessig, avhenger av formålet med analysen (men i praksis også av hvilke mål som er tilgjengelige i datamaterialet for en gitt studie). I forskningslitteraturen om forsørgermodeller har man ofte sett på yrkesinntekt før skatt, ettersom dette viser hvor mye partene bidrar med gjennom sin deltakelse på arbeidsmarkedet (f.eks. Raley mfl., 2006). Kjønnforskjeller i yrkesinntekt fanger opp forskjeller i både arbeidstid og lønn. Noen ser på partenes time- eller månedslønn, og finner da typisk mindre forskjeller innad i par enn hva man gjør ved å se på yrkesinntekt (Winkler mfl., 2005). Andre ser på pensjonsgivende inntekt (f.eks. Bergsvik mfl., 2016; Bergsvik, Kitterød & Wiik, 2020; Skrede & Wiik, 2012). Kowalewska og Vitali (2021) ser på disponibel husholdningsinntekt etter skatt og inkluderer da overføringer (skattepliktige og ikke skattepliktige), kapitalinntekter osv. De er opptatt av husholdningens økonomiske velferd i familier med en mannlig hovedforsørger ig i familier med en kvinnelig hovedforsørger, ikke først og fremst av forholdet mellom partenes inntekter.

Også avgrensingen mellom ulike forsørgermodeller varierer mellom studier. Nock (2001) skiller mellom en tradisjonell modell der kvinnens inntekt utgjør mindre enn 40 prosent av parets inntekt, en likestilt modell der kvinnens inntekt utgjør 40–60 prosent av parets inntekt, og en utradisjonell modell der kvinnens inntekt utgjør mer enn 60 prosent av parets inntekt. Flere studier har lignende inndelinger (f.eks. Bergsvik mfl., 2016; Raley mfl., 2006; Winslow-Bowe, 2009). Skrede og Wiik (2012) skiller mellom fire forsørgermodeller etter hvor stor andel kvinnens inntekt utgjør av mannens. Andre igjen skiller mellom par der kvinnens inntekt utgjør minst halvparten av parets inntekt på den ene siden, og par der hun har lavere inntekt enn ham, på den annen (Winkler mfl., 2005), mens atter andre bruker surveysspørsmål om forholdet mellom partenes inntekter (Vitali & Mendola, 2014). Det er også en tradisjon for å benytte en kontinuerlig variabel for partenes relative inntekt, for eksempel målt ved kvinnens inntekt som andel av parets samlede inntekt (f.eks. Bergsvik mfl., 2020; Stier & Mandel, 2009; Sørensen, 2003; Sørensen & McLanahan, 1987).

²³ Dette avsnittet/delkapitlet er i stor grad basert på Bergsvik mfl. (2016).

Som Bergsvik mfl. (2016) påpeker, varierer det også mellom studier hvordan analyseutvalget avgrenses. Noen inkluderer alle par i analysen, uansett om begge parter er yrkesaktive eller ikke, mens andre kun ser på par der begge parter er yrkesaktive eller har inntekt over et visst nivå. Generelt finner man flere likestilte par og færre par der mannen er hovedforsørger, hvis man bare ser på toinntektspar, enn når man ser på alle par, og forskjellen er størst i land med lav yrkesdeltakelse blant kvinner, og mer beskjeden i land med høy kvinnelig yrkesdeltakelse, for eksempel Norge (Stier & Mandel, 2009). Det varierer også hvorvidt man inkluderer både gifte og samboende par i analysen (Bergsvik mfl., 2016, 2020; Skrede & Wiik, 2012; Vitali & Mendola, 2014) eller bare ser på dem som er gift (Nock, 2001; Raley mfl., 2006; Winkler mfl., 2005). Gifte par har gjerne en mer tradisjonell fordeling av forsørgerarbeidet enn samboende (Skrede & Wiik, 2012; Sundström, 2011).

Resultater fra noen norske studier av forsørgermodeller

Skrede og Wiik (2012) undersøkte den økonomiske arbeidsdelingen blant par i etableringsfasen. Analysen er gjennomført på et registerbasert datamateriale bestående av alle gifte og samboende foreldrepar som fikk sitt første felles barn i perioden 1987–2001. Parene følges fram til utgangen av 2003 eller til samlivsoppløsning, dersom dette skjedde før 2003. Forfatterne har undersøkt parets økonomiske arbeidsdeling på tre stadier i familiesyklusen, nemlig året det første barnet ble født, to år etter dette fødselsåret, og seks år etter dette fødselsåret. Som inntektsmål benyttes pensjonsgivende inntekt, og de skiller mellom fire forsørgermodeller basert på kvinnens inntekt i prosent av mannens inntekt (tradisjonell = 0–35 prosent, likestilling light = 36–80 prosent, likestilt = 81–120 prosent, utradisjonell = 121 prosent +).

De finner at likestilling light-modellen er den største gruppen, med en andel på omtrent 45 prosent i hele perioden sett under ett. I 1987 var par med en tradisjonell økonomisk arbeidsdeling den største gruppen, mens andelen par med en likestilt modell og andelen par med en utradisjonell modell var henholdsvis 15 og 10 prosent. Andelen par med en tradisjonell forsørgermodell sank i perioden, mens andelen med en likestilt modell økte noe. Forskerne fulgte de ulike parene over tid og fant da at forsørgermodellene der menns inntekt veide tyngst (tradisjonell og likestilling light), var de mest stabile. Mobiliteten mellom ulike modeller var størst for dem som begynte som likestilte og utradisjonelle par. Par der mor hadde lang utdanning, var mer tilbøyelige til å ha både en utradisjonell forsørgermodell, en likestilt modell og en likestilling light-modell, sammenlignet med en tradisjonell modell. Høy

inntekt for far innebar høyere sannsynlighet for en tradisjonell modell, enn for noen av de andre modellene, og høyere sannsynlighet for en likestilling light-modell sammenlignet med en likestilt eller en utradisjonell modell. Andelen par der far hadde høyest inntekt, økte dessuten i de første årene av småbarnsfasen, særlig for par som fikk flere barn. Det vanligste var imidlertid å følge en likestilling light-modell i hele perioden (altså fra barnet ble født, og seks år fram i tid).

En av konklusjonene fra studien var at «... den mannlige hovedforsørgeren fortsatt er en viktig del av forsørgelsesstrukturen, om enn i noe modifisert form» (s. 239). Forfatterne konkluderer videre med at mors inntekt har økende betydning for den samlede parinntekten, særlig når mor har lang utdanning. En likestilt og en utradisjonell forsørgermodell var vanlig når far hadde relativt lav inntekt og mor hadde lang utdanning. Selv om de fant at fars inntekt veide tyngst for flertallet av parene, understreker forfatterne at «... mødrenes rolle som hoved- og medforsørger er blitt stadig viktigere i den perioden vi har sett på» (s. 239).

Bergsvik mfl. (2016) studerte forsørgermønstre blant gifte og samboende par, basert på registerdata for perioden 2005 til 2013. De inkluderte par der begge parter var i alderen 25–59 år, og der begge hadde pensjonsgivende inntekt på minst 1 G (grunnbeløpet i folketrygden). De så på partenes pensjonsgivende inntekt og skilte mellom tre forsørgermodeller: en tradisjonell modell der kvinnen står for mindre enn 40 prosent av parets inntekt, en likestilt modell der kvinnens inntekt utgjør 40–59 prosent av parets inntekt, og en utradisjonell modell der kvinnens inntekt utgjør minst 60 prosent av parets inntekt.

Studien viste at 48 prosent av parene hadde en likestilt forsørgerpraksis i 2013, og dette var en svak økning fra 2005. Det var også en svak økning i andelen med en utradisjonell praksis, men i 2013 var det fremdeles bare 6 prosent som falt i denne kategorien. Omtrent 46 prosent hadde en tradisjonell forsørgerpraksis i 2013, mot 50 prosent i 2005. Bergsvik mfl. (2016) fant ellers, i tråd med tidligere studier, at lang utdanning for kvinnen gav økt tilbøyelighet til å ha en likestilt eller utradisjonell forsørgerpraksis sammenlignet med en tradisjonell praksis. Sammenhengen med mannens utdanning var motsatt. Videre fant de at en likestilt eller utradisjonell forsørgermodell var vanligere når kvinnen hadde utdanning rettet mot et mannsdominert eller kjønnsblandet yrke, enn når hun hadde utdanning rettet mot allmenne fag. Par der kvinnen hadde utdanning rettet mot kvinnedominererte yrker i offentlig sektor, var derimot mindre tilbøyelige til å ha en utradisjonell eller likestilt forsørgermodell. Dette

tyder på at pars forsørgerpraksiser er tett forbundet med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, der kvinnedominerte yrker jevnt over har lavere timelønn enn mannsdominerte yrker. Videre ga små barn og mange barn i husholdningen redusert sjanse for en likestilt eller utradisjonell forsørgermodell, og gifte hadde sjeldnere enn samboende en likestilt eller utradisjonell tilpasning.

I likhet med andre studier på feltet fant Bergsvik og kolleger (2016) at par med en utradisjonell forsørgerpraksis var en heterogen gruppe som omfattet både par der mannen hadde redusert arbeidsevne, og par der begge parter hadde godt fotfeste i yrkeslivet, men der hun altså likevel hadde høyest inntekt.

Til tross for økt kvinnelig yrkesdeltakelse ser man i mange land at det å få barn gir en økt spesialisering blant par, noe som blant annet kommer til uttrykk ved større inntektsforskjeller, særlig knyttet til at kvinnen får lavere inntekt. Bergsvik mfl. (2020) undersøker om det var en endring i sammenhengen mellom det å ha barn og forskjellen mellom foreldrenes inntekter i Norge i perioden 2005–2014. Dette var en periode med store familiepolitiske reformer som gjorde det enklere for begge foreldre å ha full jobb, og som oppmuntret fedre til å ta mer ansvar hjemme. Analysene er basert på norske registerdata, og omfatter gifte og samboende par i alderen 25–59 år. Den avhengige variabelen er kvinners pensjonsgivende inntekt som andel av parets samlede pensjonsgivende inntekt.

Studien viser blant annet at det er en klar inntektsforskjell mellom kvinner og menn i par, og at denne øker med antall barn i husholdningen og er tydeligst for dem med små barn. Reduksjonen i kvinners yrkesinntekt når de får barn, er likevel mindre i Norge enn i mange andre land. Inntektsforskjellen i par ble noe mindre fra 2005 til 2014, og det ble også mindre forskjeller mellom par uten barn og par med barn, inkludert dem med små barn. Økningen i kvinnens andel av parets inntekt var mest markant for dem med barn under skolealder, og det var særlig i tiden rundt årene 2009/2010 at denne endringen gjorde seg gjeldende. Den reduserte betydningen barn hadde for inntektsforskjellen i paret, bunnet både i at barn over tid fikk mindre å si for mødres inntekt, og i at det å ha barn etter hvert også hadde en negativ effekt på fedres inntekt. Mønsteret varierer over perioden og med yngste barns alder. For par med barn i alderen 2–5 år ser det ut til at reduserte inntektsforskjeller i barnefasen bunner i motsatte trender for mødre og fedre (barn har mindre betydning for mødres inntekt og større for fedres). For par med barn 0–1 år var det særlig betydningen av barn for fars inntekt som bidro til mindre inntektsforskjeller i foreldrepar i perioden.

Et «døende tabu»?

Det finnes en stor internasjonal forskningslitteratur som diskuterer hvordan par forholder seg til, og håndterer, at kvinnens inntekt overstiger mannens. Ettersom det å være en god forsørger har vært tett knyttet til oppfatninger av maskulinitet, har menn et annet forhold til penger enn kvinner, sier Bernard (1981). Både menn og kvinner kan oppleve det ubehagelig at mannen ikke lever opp til forventninger om å være hovedforsørger i familien, og kan derfor utvikle ulike strategier for å håndtere slike utradisjonelle arrangementer. Menn kan nok, sier Zuo (1997), akseptere at kona er yrkesaktiv, men de vil helst tjene mer enn henne og vil ikke være avhengig av hennes inntekt. Atkinson og Boles (1984) fant, i USA, at når kvinnens jobb ble vurdert som viktigere enn mannens, prøvde begge parter å skjule dette for andre, og kunne til og med lyve om det. Flere studier viser også at både menn og kvinner «gjør kjønn» (*do gender*) (jf. West & Zimmerman (1987)) ved å tillegge kvinnens inntekt en annen betydning enn mannens. Kvinnen regnes for eksempel ikke som medforsørger på linje med mannen, men defineres som sekundær forsørger – hun hjelper mannen med å forsørge, men er ikke ansvarlig for dette på samme måte som han (Hood, 1986). Begge parter kan også nedtone betydningen av kvinnens inntekt, eller betrakte denne som en ekstraintekt som dekker mindre viktige utgifter (*nonessentials*), selv om den i praksis er helt nødvendig for å få endene til å møtes. Kvinner vil heller ikke framheve at de tjener mer enn partneren, eller bruke dette til å skaffe seg privilegier i familien, for eksempel mer makt og innflytelse enn partneren, eller til å gjøre mindre husarbeid (Atkinson & Boles, 1984; Tichenor, 1999). Ifølge enkelte studier gjør kvinner snarere mer husarbeid for å veie opp for en utradisjonell forsørgersituasjon i paret (Bertrand, Kamenica & Pan, 2015; Bittman, England, Sayer, Folbre & Matheson, 2003).

Deutsch, Roksa og Meeske (2003) spør imidlertid, basert på en studie av hvordan menns og kvinners inntekter oppfattes og behandles av par i USA, om dette tabuet knyttet til at kvinnen har høyest inntekt, er i ferd med å bli borte. Kvinner og menn i toinntektspar ble spurt om de følte at partneren viste takknemlighet og gav dem ros for inntekten deres. Studien viste blant annet at menn gav kvinner ros og uttrykte takknemlighet for inntekten deres, og kvinnene opplevde ingen negative konsekvenser av det å tjene mer enn sin mannlige partner, kvinnene var snarere stolte av sine høye inntekter. Forfatterne understreker at dette står i sterk kontrast til tidligere forskning som har indikert at det har vært et tabu for kvinner å tjene mer enn sin partner, noe som har medført at kvinner har skjult, nedtonet eller kompensert for sin høyere inntekt. Deutsch og kolleger (2003) finner likevel tegn til doble standarder ved at kvinnene tok mannens inntekt som en selvfølge, og viste særlig stor

takknemlighet når han tjente en stor del av familiens inntekt. Dette tyder på at kvinner fremdeles forventer at mannen har hovedansvaret for forsørgelsen, skriver forfatterne (s. 302).

Som vi skal se senere i dette notatet, hevder blant annet Bertrand mfl. (2015) at det fremdeles er sterke normer om mannen som hovedforsørger i USA, og at både menn og kvinner forsøker å unngå situasjoner der hun tjener mest. I par der hun faktisk tjener mest, finner man ulike måter å kompensere for dette på. Hvordan par håndterer utradisjonelle praksiser der kvinnen tjener mest, er mindre studert i Norge enn i mange andre land. Det finnes imidlertid noen studier, og noen av disse omtales senere i denne rapporten. For eksempel hevder Onozaka og Hafzi (2019) at normen om at mannen bør tjene mest, står svakere i Norge enn i USA (se kapittel 5), og Borch, Brusdal og Borgeraas (2015) finner at kvinner som tjener mer enn partneren, opplever dette som uproblematisk og noe partneren er stolt av (kapittel 6). Før vi går over til å se på holdninger til forsørgerrollen, vil vi trekke fram et par nyere kvalitative studier av «female breadwinner households» fra europeiske land med sterke tradisjoner for en familiemodell med mannen som hovedforsørger.

Kvinnelige forsørgerfamilier - en katalysator for nye forsørgeridentiteter og en jevnere arbeidsdeling hjemme?

Jurczyk og kolleger (2019) undersøker hvordan par med en kvinnelig hovedforsørger fordeler det ulønnede arbeidet hjemme, og hvordan kvinnen (og hennes partner) ser på hennes forsørgerrolle. Studien er gjort i det tidligere Vest-Tyskland. De understreker at dette er en utradisjonell tilpasning i et land med sterk normativ og institusjonell støtte for en mannlig forsørger. Basert på kvalitative intervjuer med kvinnene i disse familiene fant de at noen av kvinnene distanserte seg fra tradisjonelle oppfatninger om kvinne- og morsroller, var stolte av sin status som forsørgere og satte pris på å ha kontroll over inntekten i husholdningen. Enkelte mente også at partneren fant seg vel til rette med denne ordningen, og syntes de hadde fått til en stor grad av likedeling av arbeidet hjemme.

Flere av intervjuene tydet imidlertid på at det var vanskelig å oppnå likedeling hjemme til tross for at kvinnen var hovedforsørger. Og selv om kvinnene beklaget at de fremdeles måtte ta hovedansvaret hjemme, aksepterte de dette for å oppnå idealet om et best mulig familieliv, uten konflikter og med en følelse av fellesskap. Enkelte godtok også å ha hovedansvaret hjemme som en slags

kompensasjon for at de «fikk lov» til å være yrkesaktive, og også for å vise fram at de var gode mødre og omsorgspersoner selv om de var hovedforsørgere (*gender display*). Flere av kvinnene opplevde dessuten at det at de var hovedforsørgere, hadde liten betydning for maktbalansen i familien. Snarere pekte enkelte på at de kanskje hadde mindre makt enn ellers fordi både de og partneren forsøkte å kompensere for den atypiske tilpasningen ved å slutte sterkere opp om tradisjonelle normer i dagliglivet enn hva de ville ha gjort hvis mannen var hovedforsørgere. Mange av kvinnene syntes det var strevsomt å både være hovedforsørgere, ha mye ansvar hjemme og bruke tid og energi på å sørge for at familien fikk nok tid sammen og framstod som en enhet utad (*doing family / displaying family*). Selv om det var tegn til at et utradisjonelt forsørgerarrangement kunne bidra til endrede kjønnsnormer og en endret fordeling av hus- og omsorgsarbeidet, så det altså ut til at tradisjonelle kjønnsroller var motstandsdyktige mot endring, både på det praktiske og på det normative plan.

Sánchez-Mira (2021) studerte hvordan arbeiderklassepar opplevde det å ha en kvinnelig hovedforsørgere under den økonomiske krisen i Spania (fra omkring 2008). Mange par ble da tvunget til en tilpasning med kvinnen som hovedforsørgere fordi mannen var arbeidsledig i kortere eller lengre perioder. Sánchez-Mira (2021) understreker at erfaringene med en slik tilpasning kan være annerledes i arbeiderklassen enn i middelklassen, blant annet fordi folk i arbeiderklassen ofte har mer tradisjonelle holdninger til likestilling. Samtidig kan dette være annerledes i Spania enn i mange andre land, fordi den mannlige forsørgermodellen tradisjonelt har stått sterkt. Basert på kvalitative intervjuer med tolv par fant hun at mennene i disse parene forsøkte å opprettholde et bilde av seg selv som hovedforsørgere, blant annet ved å vise til at situasjonen med kona som hovedforsørgere var midlertidig. Kvinnene på sin side definerte seg klart som forsørgere eller medforsørgere og viste ingen tegn til å underkommunisere sitt bidrag til husholdningens inntekt. Til tross for kvinnenes rolle som hovedforsørgere, beholdt de som regel hovedansvaret for mye av arbeidet hjemme. Mennene bidro gjerne mer hjemme enn før, særlig til matlaging, men kvinnene sto fremdeles for det meste av klesvasken, rengjøringen og administrasjonen av hjemmet. Dette kunne skape konflikter, og flere kvinner opplevde at de fikk økt makt og selvtilitt til å kreve større innsats fra partneren i og med at de sto for størsteparten av inntekten. Mennene bidro gjerne mer i omsorgen for barna enn før, men også her var det fortsatt kvinnene som gjorde mest. Sánchez-Mira (2021) peker på at det å bli tvunget inn i en tilpasning med kvinnen som hovedforsørgere kan være en katalysator for endring mot større likedeling av arbeidet hjemme, og også mot å gjøre både forsørger-

og familiarbeidet mindre kjønnen (*undoing gender*). Hun finner noen tegn til slike prosesser i sin studie, men det er fremdeles stor ambivalens i menns identitet som forsørgere og kvinners rolle i hus- og omsorgsarbeidet. Hvilket potensial utradisjonelle forsørgerarrangementer har for å endre arbeidsdelingen hjemme og menns og kvinners forsørgeridentiteter, må, sier forfatteren, studeres i andre velferdsstatlige og økonomiske kontekster enn den spanske, og også på tvers av klasse.

5. Holdninger til den mannlige forsørgeren

Holdninger til kjønnsroller – en eller flere dimensjoner?

Menns kjønnsrolleideologi har blitt stadig mer likestillingsorientert i takt med økningen i kvinners yrkesaktivitet (Cha & Thébaud, 2009). En viktig grunn er at menn i økende grad deler forsørgeransvaret med sin partner. Menn i toinntektsfamilier som opplever at de er økonomisk avhengig av partner, er mer tilbøyelig til å støtte likestilling. I dag er ideologisk støtte for kvinners yrkesaktivitet relativt vanlig (Cha & Thébaud, 2009). Likevel er menn i gjennomsnitt mindre tilbøyelige enn kvinner til å uttrykke støtte for en likestilt ideologi, og denne kjønnsforskjellen finnes på tvers av ulike kulturelle kontekster.

Selv om kjønnsstradisjonalisme generelt er på vikende front i vestlige land, er utviklingen sammensatt.²⁴ Likestillingsideologi og kjønnsnormer endres ikke nødvendigvis langs et kontinuum fra tradisjonelle til liberale, men kan danne nye blandingsformer (Knight & Brinton, 2017). Ulike kjønnsnormer kan eksistere side om side, og også romme ambivalens (Jacobs & Gerson, 2016). En voksende litteratur, både i USA og i Europa, peker imidlertid på at holdninger til likestilling ikke nødvendigvis kan analyseres og forstås som et endimensjonalt fenomen, det kan snarere forstås som mønstre av kryssende dimensjoner. En analyse av likestillingsholdninger i 17 europeiske land identifiserte tre knipper av likestillingsholdninger, basert på ulike kombinasjoner av dimensjonene egalitarisme, essensialisme og valgfrihet (Knight & Brinton, 2017).²⁵ Alle knippene finnes i samtlige land, men i forskjellig omfang. Eksempelvis er det forfatterne omtaler som «likestilt familisme», som innebærer oppslutning både om at kvinner skal delta på arbeidsmarkedet, og at hjem og familie er grunnleggende viktig for kvinner, mindre utbredt i de nordiske landene enn i de fleste andre land.

Spørsmål om holdninger til kvinners og menns familie- og yrkesroller er blitt stilt i en rekke internasjonale undersøkelser i flere tiår, og har gitt grunnlag for omfattende forskning om befolkningens oppslutning om, og motstand mot,

²⁴ Dette avsnittet, og det neste, er til dels basert på Kitterød & Teigen (2021).

²⁵ Analysen er basert på World Values Survey (WVS) og European Values Survey (EVS).

likestilling i yrkeslivet og hjemmet, og dermed om holdninger til ulike forsørgermodeller (toforsørgermodellen, mannen som hovedforsørger, kvinnen som juniorpartner, osv.). I USA fant for eksempel Brooks og Bolzendahl (2004), basert på analyser av General Social Survey (GSS), en raskt økende oppslutning om en likestilt familiemodell på 1970- og 1980-tallet, men med en tendens til utflating på 1990-tallet (Bolzendahl & Myers, 2004). Den økende oppslutningen om likestilte yrkes- og familieroller var i stor grad et resultat av såkalt kohortutskifting, altså at nye generasjoner slutter opp om likedeling ute og hjemme i større grad enn tidligere generasjoner (Brooks & Bolzendahl, 2004). Tendensen til stagnasjon i utviklingen mot mer liberale holdninger til kjønnsroller i USA tolkes i lys av framveksten av en ny kulturell forståelsesramme, «likestilt essensialisme», der det ikke nødvendigvis er noen motsetning mellom å støtte likeverd og like muligheter for kvinner og menn på den ene siden, og en mer tradisjonell kvinneverole på den annen (Cotter, Hermsen & Vanneman, 2011).²⁶

Økt oppslutning om en toforsørgermodell i Norge

I Norge ser vi imidlertid at det er en klar tendens mot økt oppslutning om en likestilt familiemodell i befolkningen (Kitterød & Teigen, 2021). Bildet varierer litt mellom studier og med hvordan spørsmålene er utformet, men samtlige foreliggende studier viser at det er klart større oppslutning om en familiemodell der menn og kvinner deltar omtrent like mye i yrkeslivet og hjemme, i dag enn for noen få tiår tilbake. Det er dessuten få tegn til stagnasjon og motstand mot en slik «dual-earner / dual-carer»-modell. Også kvalitative studier tyder på at en slik familiemodell nå oppfattes som en norm og en selvfølge blant foreldre i Norge (Bjørnholt & Stefansen, 2019; Ellingsæter & Pedersen, 2016).

Mange av spørsmålene om holdninger til familieroller som stilles i store internasjonale undersøkelser, som General Social Survey (GSS) og International Social Survey Programme (ISSP), ble utviklet på 1970- og 1980-tallet. De er blitt kritisert for å være utdatert og dårlig egnet til å fange opp mulige konfliktlinjer i dagens samfunn (Walter, 2018). Da disse undersøkelsene startet, var kvinners yrkesdeltakelse atskillig lavere enn i dag, menn deltok mindre i det ulønnede familiearbeidet, og det var en betydelig skepsis i mange land til at kvinner kunne være yrkesaktive mens de hadde små barn, i hvert fall på heltid. Flere av spørsmålene er derfor blitt kritisert for å måle holdninger til

²⁶ Analysen er basert på GGS.

litt gammeldagse kjønnsroller, og at de er for lite finmaskete til å fange opp mulige spenninger i dag (Walter, 2018). Det har også vært påpekt som en svakhet at mange av spørsmålene dreier seg mer om kvinners yrkes- og familieroller enn om menns (Edlund & Öun, 2016). Dette gjenspeiler trolig at menns fulltidsarbeid og forsørgeransvar gjerne ble tatt for gitt da spørsmålene ble utformet, mens det var ulike oppfatninger om hvorvidt og hvor mye kvinner burde/kunne delta i yrkeslivet.

Spørsmål som dreier seg spesielt om menns roller og oppgaver, handler gjerne om hvorvidt menn bør delta mer i arbeidet med hus og barn eller ikke, og i liten grad om valgfrihet med hensyn til deltakelse i yrkeslivet. Men det finnes også spørsmål om menns omfattende engasjement i yrkeslivet kan gå utover familien. Det er altså få foreliggende spørsmål som direkte dreier seg om synet på menns forsørgeransvar, men spørsmål om kvinners yrkes- og familieroller kan være relevante fordi de sier noe om hvorvidt og hvor mye kvinner kan/bør bidra til familiens forsørgelse. Spørsmål om holdninger til menns deltakelse i hus- og omsorgsarbeid kan også være relevante, fordi de sier noe om i hvilken grad menn bør involvere seg hjemme, og ikke bare konsentrere seg om forsørgerarbeidet. Menns deltakelse hjemme kan dessuten gjøre det enklere for kvinner å være yrkesaktive og dermed bidra med inntekt til familien.

På midten av 1990-tallet fant man fremdeles større skepsis til en toforsørgermodell i Norge enn i de andre nordiske landene, og særlig Sverige. Knudsen og Wærness (2001) fant for eksempel, basert på data fra 1994,²⁷ at den norske befolkningen var mindre positive til kvinners yrkesarbeid enn befolkningen i Sverige og Storbritannia. Ellingsæter (1998) fant imidlertid et mer nyansert bilde i en studie gjennomført i de skandinaviske landene, der man skilte mellom hvilken forsørgermodell foreldre trodde at folk flest mente var best for familier med barn under tre år, og hvilken modell de selv foretrakk å praktisere i sin egen familie.²⁸ Forholdet mellom de to målene er sammensatt: På den ene siden kan folk oppfatte sosiale normer som samsvarer med egne preferanser, mens på den andre siden kan de oppfatte et sosialt klima som er mer, eller mindre, likestillingsorientert enn deres eget syn. Foreldre i Norge trodde oftere enn foreldre i de andre landene at folk flest mente at en tradisjonell

²⁷ Analysen er basert på spørsmål fra International Social Survey Programme (ISSP) 1994.

²⁸ Studien ble gjennomført i 1992 blant gifte/samboende mødre og fedre med barn under 18 år, i åtte utvalgte yrker (leger, sykepleiere, ufaglærte helsearbeidere, journalister, politi, faglærte maskinarbeidere, ufaglærte metallarbeidere og kontoransatte).

modell med far som hoved-/eneforsørger var best. Imidlertid foretrakk over halvparten, i likhet med foreldre i Danmark og Sverige, en likedelingsmodell for sin egen familiepraksis, altså en ordning der de delte forsørgeransvaret likt.

Analyser av flere ulike spørsmål og fra flere undersøkelser tyder på at det har vært en økt oppslutning om en såkalt «dual earner / dual carer»-modell i befolkningen de siste tiåra (Kitterød & Teigen, 2021). Her gir vi noen eksempler basert på spørsmål fra Norsk Monitor og fra den norske delen av ISSP. Framstillingen er i hovedsak basert på Kitterød og Teigen (2021), som undersøker mulige polariseringstendenser i holdninger til feminisme og likestilling i Norge.

Holdninger til ulike familieformer

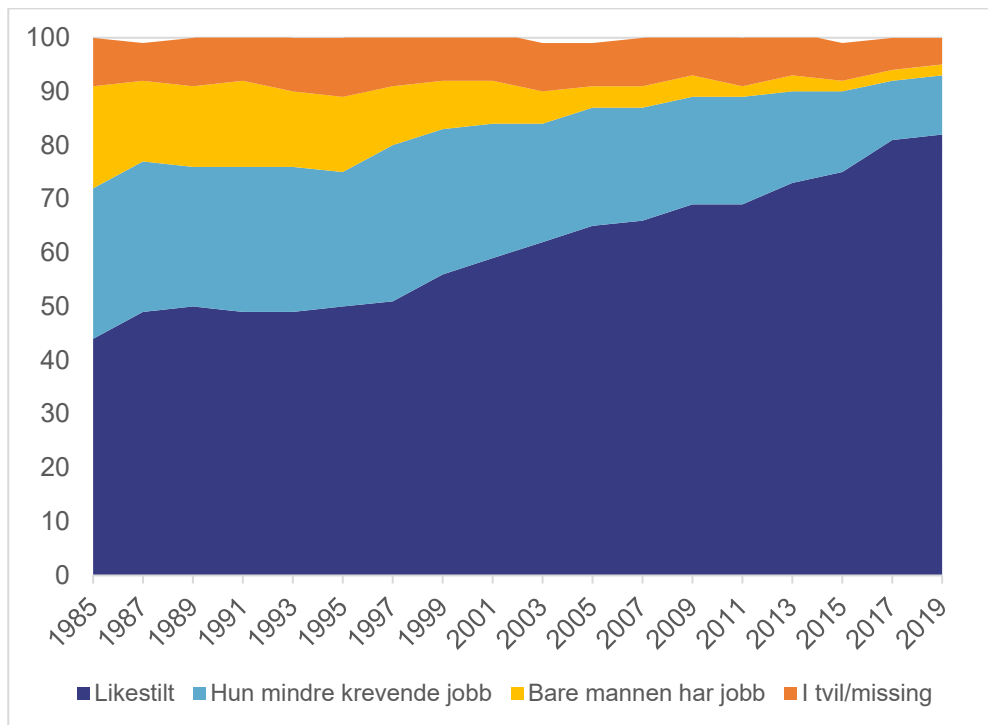
Vi begynner med et spørsmål om holdninger til menns og kvinners familieroller, som har vært stilt i Norsk Monitor²⁹ siden midten av 1980-tallet. Spørsmålet lyder som følger: *Det snakkes om endringer i menns og kvinners roller i familien. Nedenfor beskrives tre slags familier. Hvilken av disse svarer best til din oppfatning av hvordan en familie skal være? (A En familie der de to partene har like krevende jobber, og hvor husarbeid og barnepass deles likt, B En familie der kvinnen har en mindre krevende jobb enn mannen, og der hun har hovedansvaret for hus og barn, C En familie der bare mannen har jobb, og det er kvinnen som tar seg av hus og barn, I tvil).* Sett i lys av at barnehagedekningen var ganske lav på midten av 1980-tallet, og at kvinner fremdeles deltok klart mindre på arbeidsmarkedet enn menn, var full likedeling av arbeidet hjemme og ute en ganske radikal løsning da dette spørsmålet ble stilt første gang.

Det skjedde en betydelig forskyvning mot å foretrekke en familie der partene bidrar like mye i yrkeslivet og hjemme, i perioden 1985-2019 (figur 5.1). De aller fleste (82 prosent) pekte på denne ordningen i 2019. Bare 11 prosent foretrakk en familie der kvinnen har en mindre krevende jobb enn mannen og tar hovedansvaret hjemme, mens en tilpasning med mannen i jobb og kvinnen hjemme fikk støtte av bare 2 prosent. På midten av 1980-tallet var de

²⁹ Norsk Monitor er en spørreundersøkelse som har vært gjennomført av meningsmålingsinstituttet Ipsos (tidligere MMI) annet hvert år siden 1985. Undersøkelsen kartlegger befolkningens verdier, holdninger og atferd på en rekke områder, og består av omtrent 3000 spørsmål, herunder noen spørsmål om holdninger til likestilling.

tilsvarende andelene henholdsvis 44, 28 og 19 prosent. Det var fremdeles en ganske betydelig støtte til «husmorfamilien» og til en begrenset likestillingsmodell med kvinnen på deltid og mannen på fulltid i yrkeslivet. Støtten til en likestilt familiemodell har økt blant både kvinner og menn, men kvinner har i hele perioden sluttet enda sterkere opp om en slik modell enn menn. Støtten økte også i alle aldersgrupper, og økningen var mest markant blant de eldste.

Figur 5.1. Holdninger til menns og kvinners rolle i familien – oppfatninger av hvordan en familie skal være. Prosent. Personer 18–79 år.

Kilde: Ipsos Public Affairs (Norsk Monitor)

Det at man foretrekker en likestilt familiemodell, innebærer ikke nødvendigvis at man mener at begge foreldre bør jobbe fulltid. I ISSP 2012 ble respondentene bedt om å ta stilling til hva som er den beste måten å organisere familie- og arbeidslivet på for en familie med barn under skolealder, og spørsmålet hadde mer differensierte svaralternativer enn spørsmålet i Norsk Monitor. I ISSP skilte

man mellom en modell der begge foreldre arbeider heltid, og en modell med begge på deltid (se tabell 5.1). Dette spørsmålet dreide seg altså om ordninger for en familie med barn under skolealder, mens spørsmålet i Norsk Monitor var mer generelt. Omtrent 40 prosent pekte på en ordning der foreldrene jobber omtrent like mye, som det beste alternativet, men bare omtrent halvparten av disse mente at heltid for begge parter er det beste. Den andre halvparten mente at deltid for begge parter er best. Selv om oppslutningen om toinntektsfamilien og likestilte familieroller har økt markant de siste tiåra, er det altså ikke nødvendigvis en modell med begge foreldre i full jobb som ansees som den beste. Det kan også være en modell der begge har redusert arbeidstid.

Alternativet med far i full jobb og mor hjemme fikk liten oppslutning også i ISSP 2012, og det samme gjaldt en tilpasning der mor jobber mer enn far. Hele 37 prosent pekte imidlertid på en ordning med far på fulltid og mor på deltid som den beste. I ISSP spurt man også hvilken ordning som var det *minst* gunstige alternativet. Omtrent en tredel pekte da på en tilpasning med begge på heltid (tabell 5.1). Det var også mange, til sammen 26 prosent, som mente at en tilpasning der en av foreldrene jobbet fulltid og den andre var hjemme, var lite gunstig. Det var imidlertid en ganske høy andel «vet-ikke»-svar på dette spørsmålet, noe som tyder på at mange ikke har klare synspunkter på dette.

Tabell 5.1 Holdninger til hva som er den beste måten / den minst gunstige måten å organisere familie- og arbeidslivet på for en familie med barn under skolealder. Fordeling (prosent). Personer 18–79 år.

	Mor hjemme, far heltid	Mor deltid, far heltid	Begge heltid	Begge deltid	Far deltid, mor heltid	Far hjemme, mor heltid	Vet ikke	N
Den beste måten å organisere familie- og arbeidsliv på								
Alle	8	37	22	19	1	0	13	1 444
Menn	11	38	21	16	1	0	13	690
Kvinner	6	36	24	21	1	0	13	754
Den minst gunstige måten å organisere familie- og arbeidsliv på								
Alle	13	4	34	8	1	13	27	1 444
Menn	8	5	35	9	2	17	24	690
Kvinner	17	3	34	7	0	10	28	754

Kilde: ISSP 2012.

Basert på tabell 18 i Kitterød og Teigen (2021).

Holdninger til kvinners yrkesarbeid og likedeling av forsørgerarbeidet

Tabell 5.2 viser resultater fra sju spørsmål om holdninger til kvinners yrkesrolle og til fordeling av forsørgerarbeidet, som er blitt stilt i ISSP-undersøkelser om familie og kjønnsroller i 1994, 2002 og 2012³⁰, og som ofte benyttes i forskning på området.³¹ Respondentene ble bedt om å ta stilling til ulike påstander, og skulle for hver av dem oppgi om de var Sterkt enig, Enig, Verken enig eller uenig, Uenig eller Sterkt uenig. Det var også mulig å krysse av for Vet ikke.

De tre første påstandene dreier seg om hvorvidt kvinners yrkesarbeid har negative konsekvenser for barna og familien (tabell 5.2). Slike oppfatninger var klart mindre utbredt i 2012 enn i 1994. Støtten til at mødre kan jobbe også når de har små barn, økte altså betydelig i perioden. I 2012 var for eksempel 71 prosent sterkt enig / enig i at en yrkesaktiv mor kan etablere et like nært forhold til barna som en mor som er hjemmearbeidende. I 1994 var andelen 54 prosent. I tråd med dette var det i 2012 65 prosent som var uenig i at barn under skolealder sannsynligvis vil lide under at moren er yrkesaktiv, mot 42 prosent i 1994. Videre økte andelen som var uenig i at kvinners heltidsarbeid går utover familien, fra 40 prosent i 1994 til 57 prosent i 2012. Samlet tyder dette på en økt oppslutning om mødres yrkesarbeid i befolkningen, og dermed om kvinners rolle som medforsørgere i familien.

De to neste påstandene dreier seg om hvorvidt det er jobb eller barn og familie som egentlig er viktigst for kvinner, og brukes gjerne for å fange opp graden av kjønnsessensialisme, altså at kvinner fra naturens side er bedre egnet til å ta seg av barn og familie enn menn, og dessuten at kvinner ønsker dette mer enn menn (Knight & Brinton, 2017). Påstandene om at de fleste kvinner egentlig ønsker seg hjem og barn, og at det å være husmor er like tilfredsstillende som å ha

³⁰ ISSP gjennomføres årlig i en rekke land, slik at man kan sammenligne holdninger mellom land. Hovedtemaet for undersøkelsen varierer, og samme tema gjentas med noen års mellomrom. I 1994, 2002 og 2012 var hovedtemaet familie og kjønnsroller.

³¹ Se f.eks. Budig, Misra & Boeckmann, 2012; Cha & Thébaud, 2009; Knudsen & Wærness, 2001; Magnussen, Repstad & Urstad, 2012. Lignende spørsmål stilles også i flere andre internasjonale undersøkelser, som General Social Survey (GSS), World Values Survey (WVS) og European Values Survey (EVS) og inngår som deler av spørsmålsbatterier som benyttes i internasjonal forskning om holdninger til kjønnsroller og likestilling (se f.eks. Bolzendahl & Myers, 2004; Brooks & Bolzendahl, 2004; Cotter mfl., 2011; Grunow, Begall & Buchler, 2018; Knight & Brinton, 2017; Scarborough, Sin & Risman, 2019).

lønnet arbeid, hadde forholdsvis liten oppslutning i 2012, da henholdsvis 14 og 21 prosent støttet de to utsagnene, og dette var klart lavere andeler enn på midten av 1990-tallet. Også dette peker i retning av mer positive holdninger til kvinners yrkesrolle og forsørgerarbeid i barnefasen.

De to siste påstandene, «Både mannen og kvinnen bør bidra til familiens inntekt», og «Mannens oppgave er å tjene penger, kvinnens oppgave er å ta seg av hjemmet og familien», går mer direkte på menns og kvinners roller som forsørgere.³² Også disse spørsmålene viser at toforsørgermodellen har stor og økende oppslutning i Norge. I 2012 var hele 83 prosent enig i at både mannen og kvinnen bør bidra til familiens inntekt, mens bare 2 prosent var uenig i dette. Videre var 81 prosent uenig i at menns oppgave er å tjene penger, mens kvinners oppgave er å ta seg av hjem og familie, og bare 5 prosent var enig i dette. En modell der både menn og kvinner deltar i både forsørgerarbeidet og arbeidet hjemme, ser altså ut til å være nærmest en selvfølge for store deler av befolkningen.

Tabell 5.2. Holdninger til kjønnsroller, målt ved sju spørsmål i ISSP. Fordeling (prosent). Personer 18–79 år.

	Sterkt enig	Enig	Verken/ eller	Uenig	Sterkt uenig	Vet ikke
En yrkesaktiv mor kan etablere et like nært og godt forhold til sine barn som en mor som er hjemmeværende						
1994	12	42	13	25	5	3
2002	18	41	13	20	4	4
2012	24	47	10	14	2	4
Et barn under skolealder vil sannsynligvis lide under at moren er yrkesaktiv						
1994	5	31	18	32	10	4
2002	3	22	19	36	16	4
2012	2	13	16	40	25	5
Når alt kommer til alt, er det familielivet det går utover når kvinnen har heltidsarbeid						
1994	7	30	19	30	10	3
2002	5	24	20	33	15	4
2012	2	17	18	36	21	5

³² I en oversikt over ulike spørsmål om holdninger til kjønnsroller og likestilling plasserer Davis og Greenstein (2009) disse spørsmålene i kategorien «Primacy of breadwinner role».

Å ha en jobb er greit, men det de fleste kvinner egentlig ønsker, er hjem og barn						
1994	4	24	21	28	13	9
2002	3	17	22	34	15	8
2012	2	12	19	35	23	9
Å være husmor er like tilfredsstillende som å ha lønnet arbeid						
1994	6	24	23	29	9	8
2002	4	19	23	33	13	8
2012	4	17	24	31	14	11
Både mannen og kvinnen bør bidra til familiens inntekt						
1994	11	47	25	13	1	2
2002	17	54	19	8	1	2
2012	29	54	13	2	0	2
Mannens oppgave er å tjene penger, kvinnens oppgave er å ta seg av hjemmet og familien						
1994	3	13	15	38	30	1
2002	2	8	13	42	33	2
2012	1	4	11	39	42	3

Kilde: ISSP 1994, 2002 og 2012.

Note: Basert på tabellene 2–8 i Kitterød og Teigen (2021).

Ut fra folks tilslutning til påstandene i tabell 5.2. vet vi ikke om de som blir spurt, foretrekker en modell med full likedeling ute og hjemme, eller en modell der en av partene har litt mer ansvar for forsørgerarbeidet enn den andre, og en har litt mer ansvar for hus- og omsorgsarbeidet enn den andre. Det ser imidlertid ut til å være stor oppslutning om at menn bør ha en aktiv rolle i familien og ikke la yrkesarbeidet komme i veien for familiearbeidet. Dette var tydelig allerede på midten av 1990-tallet (se tabell 5.3). Over 60 prosent var da enig i at familielivet ofte lider under at menn er altfor opptatt av arbeidet sitt. Få mente imidlertid at fedre burde redusere arbeidstiden sin, noe som tyder på at det særlig var lange arbeidsdager og overtid som ble oppfattet som problematisk. Over 80 prosent var enig i at det er viktig for barn i førskolealder at menn tar del i det daglige stellet. I tråd med dette mente omtrent to tredeler i 2002 at menn burde ta en større del av både husarbeidet og omsorgsarbeidet med barn. Dette tyder på stor oppslutning om at menn ikke bare har ansvar for familiens forsørgelse, men også for familiearbeidet.

Tabell 5.3. Holdninger til menns familie- og yrkesrolle, målt ved spørsmål i ISSP. Fordeling (prosent). Personer 18–79 år.

	Sterkt enig	Enig	Verken/ eller	Uenig	Sterkt uenig	Vet ikke
Familielivet lider ofte under at menn er altfor opptatt av arbeidet sitt						
ISSP 1994	9	57	18	11	1	4
Det er viktig for barn i førskolealder at far deltar mye i det daglige stedet						
ISSP 1994	22	59	12	3	0	4
Fedre bør redusere sin arbeidstid mens barna er under skolealder						
ISSP 1994	3	20	36	34	3	5
Menn burde ta en større del av husarbeidet enn de gjør i dag						
ISSP 2002	13	52	23	8	1	3
Menn burde ta en større del av omsorgen med barn enn de gjør i dag						
ISSP 2002	11	55	23	7	1	3

Kilde: ISSP 1994 og 2002.

Note: Basert på tabellene 16 og 17 i Kitterød og Teigen (2021).

Endringen i retning av større oppslutning om mer likestilte familieroller har skjedd blant begge kjønn, i samtlige aldersgrupper, og både blant grupper med kort og blant grupper med lang utdanning (Kitterød & Teigen, 2021). Økningen var særlig markant i de eldste aldersgruppene, slik at forskjellen mellom unge og eldre var mindre i 2012 enn i 1994. Det var også mindre forskjell mellom grupper med lang utdanning og grupper med kort utdanning i 2012 enn i 1994, men det var fremdeles en klar positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og oppslutning om likestilling i 2012.³³

Bør mannen ha høyest inntekt i et par?

Selv om vi ser en økende oppslutning i Norge og mange andre land om at menn og kvinner bør dele på både forsørgerarbeidet og hus- og omsorgsarbeidet, er det, i hvert fall i Norge, begrenset med kunnskap om holdninger til at mannen har lavere inntekt enn kvinnen i et par, og at det dermed er kvinnen som bidrar mest til familiens forsørgelse. Klesment og Van Bavel (2017) påpeker at dette blir et stadig mer relevant tema etter hvert som kvinner tar mer utdanning enn menn, og dermed potensielt kan få høyere inntekt. Internasjonalt har mange

³³ Dette er basert på multivariate analyser av et samlemål (indeks) oppslutning om de sju spørsmålene i tabell 5.2.

forskere, særlig sosiologer, vært opptatt av at både menn og kvinner kan føle seg truet når kvinnen tjener mest, fordi dette bryter med sterke samfunnsmessige forventninger om at mannen skal ha høyest inntekt. Med henvisning til West og Zimmerman (1987) sitt arbeid om «doing gender», som innebærer at menn og kvinner kontinuerlig samhandler og agerer på måter som bekrefter deres identitet som henholdsvis menn og kvinner, har flere studier vist at begge parter i et par kan ha strategier som bidrar til å skjule eller kompensere for at kvinnens inntekt overstiger mannens. For eksempel kan kvinner som har høyere inntekt enn sin partner, kompensere for dette «avviket» i kjønnsnormer med å gjøre mer husarbeid enn andre kvinner (såkalt *gender deviation neutralisation*) (Bittman mfl., 2003). Motsatt gjør menn i slike par ofte mindre husarbeid enn andre menn, fordi husarbeid er en typisk feminin aktivitet som kan bidra til å true deres selvbilde som menn. Tichenor (1999) rapporterer om lignende mekanismer i det hun kaller statusreverserende par. I tillegg finner hun at begge parter bidrar til å nedtone betydningen av kvinnens inntekt, både innad i paret og overfor omgivelsene. I en norsk spørreundersøkelse fra 2007/2008 spurte man direkte om folk mente at det ikke er bra for forholdet om kvinnen tjener mer enn mannen i et par, men svært få, bare 5 prosent, var enig i dette, og hele 64 prosent var uenig.³⁴ Dette kan tyde på at normen om at mannen skal tjene mest, ikke står så sterkt i Norge, men samtidig er holdninger på dette området vanskelig å fange opp gjennom denne typen spørrespørsmål.

Også økonomer har vært opptatt av at normer for kjønnsidentitet (*gender identity norms*) er viktige for å forstå mønsteret for kvinners relative inntekt i et par, og årsaker til og konsekvenser av ulike fordelinger. Bertrand, Kamenica og Pan (2015) peker for eksempel på at forholdsvis få kvinner i USA har høyere inntekt enn sin mann, og at fordelingen over kvinners relative inntekt faller brått ved punktet der kvinner tjener halvparten av parets inntekt, noe de mener må forstås i lys av sterke samfunnsmessige forventninger om at en mann bør tjene mer enn sin kone, altså at mannen skal være hovedforsørger. Gjennom analyser av data for perioden 1990–2004 finner de mønstre som tyder på at både menn og kvinner innretter seg slik at de unngår å komme i en situasjon der kvinnen har høyere inntekt enn mannen. De viser for eksempel at kvinner som potensielt kan tjene mer enn sin mannlige partner, er mindre tilbøyelige til å gifte seg enn andre kvinner. Videre finner de at kvinner som er gift, har lavere yrkesaktivitet og/eller kortere arbeidstid enn det deres potensielle inntekt skulle tilsi, noe de

³⁴ Spørsmålet ble stilt i LOGG 2007/2008. <https://search.nsd.no/variable/aac5e6b8-98c6-40fc-9bdf-b8f796ee31cd>.

mener tyder på at kvinner reduserer sitt arbeidstilbud for å unngå det de kaller reversering av kjønnsroller når det gjelder lønn. De finner også at kvinner som faktisk har høyere inntekt enn sin partner, er mindre lykkelige enn andre kvinner, rapporterer om flere problemer i ekteskapet og har høyere sannsynlighet for å bli skilt. Videre finner de, i tråd med Bittman mfl. (2003), at kvinner som har høyere inntekt enn partneren, bruker mer tid på hus- og omsorgsarbeid enn andre kvinner. Det gjør de, ifølge forfatterne, for ikke å virke truende og for å dempe mannens ubehag ved at hun har høyere inntekt enn ham. Den sterke normen om at mannen bør ha høyest inntekt i et par, er altså, ifølge forfatterne, uheldig fordi den bidrar til å bremse utviklingen mot større likestilling på arbeidsmarkedet i USA, når det gjelder både yrkesdeltakelse og lønn. Stagnasjonen i utviklingen mot større likestilling på arbeidsmarkedet må, hevder de, forstås i lys av at kvinner tar med seg sine personlige glasstak fra familien til arbeidsplassen.

I en studie av hvilke mekanismer som ligger bak pars fordeling av yrkesarbeid og familiearbeid i Norge, finner Onozaka og Hafzi (2019) lite støtte for normen om at menn bør ha høyere inntekt enn sin partner. Snarere finner de at både yrkesarbeidet og hus- og omsorgsarbeidet fordeles i tråd med økonomisk rasjonalitet, slik både Gary Beckers teori om spesialisering og komparative fortrinn (Becker, 1991), og teorier om forhandlinger og relative ressurser (Greenstein, 2000), predikerer. Kvinner som har et høyere inntektspotensial enn sin partner, og som dermed risikerer å utfordre normen om at mannen skal tjene mer enn kvinnen, bruker mer tid i yrkeslivet enn partneren og har høyere yrkesinntekt enn ham. De gjør dessuten mindre hus- og omsorgsarbeid. Det ser altså ikke ut til at par i Norge kompenserer for kvinnens høyere inntektspotensial ved at hun begrenser sitt arbeidstilbud eller øker sin innats hjemme, slik man finner i USA. Dette må, sier Onozaka og Hafzi (2019), sees i lys av den norske konteksten med stor institusjonell støtte både til kvinners yrkesarbeid og til menns involvering i familiearbeidet. Videre peker de på at par i Norge der kvinnen tjener mer enn mannen, typisk har ganske lav inntekt, ettersom mannen gjerne har lav yrkesinntekt i disse parene. Dette kan også være tilfellet i USA, men situasjonen kan oppleves annerledes i Norge fordi menn med lav yrkesinntekt ofte mottar overføringer (f.eks. uføretrygd), noe som demper betydningen av at hun har høyere yrkesinntekt enn ham. Videre er det, sier de, mindre forskjeller mellom kvinner med høy og lav inntekt i Norge enn i USA, ettersom mange kvinner i Norge arbeider i offentlig sektor. Dessuten er inntektsforskjellen i befolkningen generelt mindre i Norge enn i USA, noe som kan gjøre at forskjeller mellom par og innad i par er mindre betydningsfulle.

6. Forvaltning og fordeling av penger i familien

Innledning

Hvordan penger forvaltes og fordeles innad i husholdet, kan si noe om menns forsørgerrolle og om hvilken betydning som tillegges menns og kvinners bidrag til husholdningens inntekt. Ifølge Pepin (2019) er det vanlig å studere to motsetninger i måten par fordeler penger på. For det første er det for mange en spenning mellom en forpliktelse overfor familien som kollektiv på den ene siden, og ønsket om individuell autonomi på den annen. For det andre strever mange med å skape likestilling i familien, gitt de utbredte ulikhetene i arbeidsmarkedet, som innebærer at menn ofte har høyere inntekt enn kvinner. Måten pengene fordeles, forvaltes og administreres på i husholdningen, reflekterer vanligvis en blanding av begge parters holdninger og ønsker, praktiske omstendigheter og andre faktorer. Å skille fra hverandre atferd som er gjort med hensikt og som et resultat av diskusjoner og forhandlinger på den ene siden, og atferd som er et resultat av midlertidige eller uventede omstendigheter på den annen, kan være utfordrende. Ofte vil partene også ha ulike oppfatninger av hvordan penger faktisk forvaltes og fordeles i et par (Brusdal, Borgeraas & Stamsø, 2013; Lott, 2017), og flere har pekt på at dette temaet er utfordrende å studere, særlig i kvantitative spørreundersøkelser (Nyman, 2002; Wærness & Knudsen, 2002). For eksempel kan opplysninger om at man har felles økonomi og disponerer inntektene i fellesskap, dekke over høyst ulike realiteter når det gjelder hvem som bestemmer hva, hvem som står for hvilke utgifter, og hvor mye hver part disponerer til eget forbruk (Bøe & Wærness, 2005; Nyman, 2002).

Et viktig utgangspunkt for mange av de tidlige studiene av økonomiske forvaltningssystemer var at husholdningen ble betraktet som en økonomisk enhet der inntektene var felles og alle medlemmer hadde samme økonomiske velferd. I en klassisk studie fra England viste Pahl (1983) at dette ikke alltid var tilfellet, og at kvinner ofte hadde mindre innflytelse enn menn over hvordan pengene ble brukt, og dessuten hadde mindre penger til eget forbruk. Ofte ble ikke kvinners ulønnede arbeid i husholdningen tillagt samme verdi som menns innteksarbeid, og menns høyere inntekt gav dem typisk mer innflytelse over husholdningens økonomiske anliggender. Det var imidlertid betydelig variasjon mellom husholdninger, noe Pahl (1983) belyste ved å utvikle en typologi over

ulike forvaltningssystemer. Pahl har senere publisert en rekke studier av økonomiske forvaltningssystemer blant par i England (f.eks. Pahl, 1989, 1995, 2005; Vogler & Pahl, 1993, 1994), og dette og tilgrensende temaer er nå studert i en rekke land (se f.eks. Çineli, 2021; Eickmeyer, Manning & Brown, 2019; Lott, 2017; Nyman, 2002; Pepin, 2019; Roman & Vogler, 1999). En amerikansk studie finner at det er vanskelig å snakke om økonomiske spørsmål blant par – mange synes det er enklere å snakke om sex og utroskap enn om hvordan de håndterer økonomien, og hvor mye de tjener (Atwood, 2012). I det følgende trekker vi fram noen norske studier av økonomiske forvaltningssystemer blant par, både kvalitative og kvantitative bidrag.

Hva sier norske studier?

Wærness og Knudsen (2002) og Syltevik og Wærness (2004) etterlyste tidlig på 2000-tallet mer forskning om måten pengene administreres og forvaltes på i norske husholdninger.³⁵ De var opptatt av at det hadde vært raske og gjennomgripende endringer i forsørgernormene i Norge, uten at realitetene var endret like mye. Normen om at kvinner skulle være økonomisk uavhengig av ektemannens/samboerens forsørgelse, var, mente de, blitt selve definisjonen på kvinners uavhengighet, men samtidig var det fremdeles slik at få kvinner tjente like mye som sin mannlige partner. Mange kvinner jobbet deltid, og mange hadde lavere inntekt enn partneren også når begge hadde full jobb (jf. det kjønnsdelte arbeidsmarkedet). Med henvisning til ferske studier fra Sverige (Nyman, 2002) og Norge (Syltevik, 2000) argumenterte de for at man ikke uten videre kan anta at en husholdning opererer som en økonomisk enhet der medlemmer har samme økonomiske velferd, og at kvinners og menns inntekter tillegges samme betydning i husholdningen. Syltevik (2000) fant for eksempel i en kvalitativ studie blant norske par på slutten av 1990-tallet at den sterke normen om kvinners selvforsørgelse og om likedeling av forsørgerarbeidet kom til syne ved at både kvinner og menn fant det vanskelig å godta at mannen i perioder var hovedforsørger i familien. Dette måtte begrunnes godt og ble typisk framstilt som en overgangsfase. Avstanden mellom ideologi og praksis er trolig problematisk i mange par, hevdet Wærness og Knudsen (2002). Derfor er det, mente de, stort behov for nyere studier av hvordan ektepar og samboere tenker og forhandler om penger, hvordan de fordeler ansvaret for betaling av

³⁵ Ifølge Borch, Brusdal og Borgeraas (2015: s. 15) dukket begrepet «økonomisk likestilling» for første gang opp i norsk sammenheng i Wærness og Knudsen (2002), som var et kapittel i en seminar-rapport fra NOVA om forskning på småbarnsfamiliers dagligliv.

regninger, og hvor mye penger hver av partene har til eget forbruk. Det var også viktig å forstå hvilken verdi som tillegges innsatsen i ulønnet familiearbeid, og hvilken betydning ulike konstellasjoner av «mine, dine og våre barn» har. Det er senere gjennomført flere studier, både kvalitative og kvantitative, av slike temaer i Norge.

Rettferd, likeverd og likestilling – felles utgifter vs. felles inntekter

Bøe og Wærness (2005) sin kvalitative studie fra rundt årtusenskiftet av hvordan par med barn fordeler penger i husholdningen, viser hvordan verdier som autonomi versus ønsker om fellesskap blir balansert, og hvordan deling av økonomiske ressurser er knyttet til oppfatninger av likestilling og rettferdighet.³⁶ Det finnes ingen faste mønstre. Noen forvaltningssystemer er basert på lik deling av *felles utgifter*, andre på lik deling av felles *inntekter*, men idealet om rettferdighet står sterkt. Hva som er rettferdig, oppfattes imidlertid ulikt – enten som at hver av partene skal ha like mye penger til eget forbruk, uansett hvem som tjener pengene, eller at partene skal dele likt det som oppfattes som felles utgifter. Både menn og kvinner skal bidra til det økonomiske fellesskapet, men hva som inngår i regnskapet, kan defineres forskjellig. Hos de fleste er det snakk om penger, hos noen regnes også det ulønnede familiearbeidet med, i tråd med eldre norsk ekteskapslovgivning. Bøe og Wærness konstaterer at når bare økonomiske bidrag teller, blir verdien av det ulønnede arbeidet svært liten. Ingen kvinner i disse parene har full kontroll over økonomien. Også i parene der kvinner tjener mest, er det mannen som både administrerer og kontrollerer økonomien. Forfatterne antyder at dette kan være en kompensatorisk strategi, og et uttrykk for at normen om at mannen skal være hovedforsørger, fremdeles står sterkt i samfunnet.

For alle er det viktig å føle seg likeverdig med partneren, og alle må forholde seg til en dominerende forventning om at både menn og kvinner skal bidra til familiens økonomi for å oppnå likestilthet. De fleste parene forsøkte å forene idealer om individualitet og fellesskap, men det byr på problemer når inntektene er forskjellige. Bøe og Wærness (2005) mener at når det legges stor vekt på individuell autonomi, arbeidet i hjemmet verdsettes lavt og det er stor forskjell mellom menn og kvinner i vurderingen av barns behov, kan nye økonomiske ulikheter oppstå. Barns behov må bestemmes ut fra verdier som omsorg og

³⁶ Basert på semistrukturerte intervjuer med ti middelklassepar med barn.

sjenerøsitet, og det er mødrene som er «de fremste bærerne av disse verdiene» (s. 42). Ulikhet mellom kvinner og menn i økonomisk forvaltning i husholdet blir dermed også et tema for barnepolitikk.

Mot individualiserte forvaltningssystemer?

Knudsen og Wærness (2009) konkluderte sin analyse av hvordan penger forvaltes og fordeles i norske hushold, med at det er en tendens til økt individualisering. Analysen er basert på spørreskjemadata.³⁷ Forfatterne ser dette som en bekymringsfull utvikling som kvinner kan tape på. Det dominerende normative idealet er at alle voksne kvinner og menn er i lønnet arbeid (*the adult worker model*), hvilket innebærer større økonomisk uavhengighet mellom partene i et par og partnerskap mellom to likestilte individer. Likestillingen i sysselsetting og lønninger/inntekter er i realiteten fjernt fra dette idealet i mange par. Knudsen og Wærness (2009) argumenterer for at en *interdependent work family model*, som anerkjenner husarbeid og familieomsorg som del av den felles forsørgelsen, samsvarer bedre med realitetene. Derfor bør, hevder de, dette være det eksplisitte grunnlaget for en framtdsrettet velferdspolitik.

Knudsen og Wærness (2009) framholder at kvinner fremdeles har hovedansvaret for husarbeid og barneomsorg i familien, uavhengig av hvor mye lønnet arbeid de har. De viser til at mange forskere kritiserer antakelser om at individer i samme hushold alltid har samme økonomiske velferd, og at økt kvinnelig yrkesdeltakelse automatisk gir større likhet i makt og ansvar innad i paret. Det er ikke gitt at høyere relativ inntekt for kvinner i et par gir større makt og større innflytelse over økonomiske disposisjoner i husholdet. Ifølge Knudsen og Wærness har de fleste mødre lange perioder uten tilstrekkelig inntekt fra fulltidsarbeid til å kunne forsørge seg selv og til å bidra med halvparten av inntekten i paret. De lever dermed ikke opp til det dominerende likestillingsidealet om selvforsørgelse og økonomisk likestilling. På grunn av kjønnsforskjeller i inntekter, særlig i småbarnsfasen, argumenterer forfatterne for at utgangspunktet heller må være en form for ressursdeling i husholdet, for å unngå at kvinner og barn får lavere levestandard enn menn. Par må finne en måte å fordele penger mellom husholdsmedlemmene på som sikrer alle den samme økonomiske velferden.

³⁷ Data fra ISSP 1994, 2002.

Knudsen og Wærness (2009) undersøkte perioden fra 1994 til 2002 og skilte, basert på to surveyspørsmål, mellom fire økonomiske forvaltningssystemer. Spørsmålene dreide seg om hvordan respondenten og partneren fordelte inntektene som en eller begge hadde, og hvem som holdt oversikt over faste utgifter og familieøkonomien som helhet. For de to årene (1994 og 2002) sett under ett fant de at 27 prosent av parene hadde et system for fordeling av penger som de karakteriserte som «ekte fellespott»: Partnerne hadde likt ansvar for å holde oversikt over familiens økonomi, de la all inntekten i en felles pott, og de tok hver for seg ut det de trengte. Videre hadde 23 prosent et mannsdominert forvaltningssystem og 17 prosent et kvinnedominert system – definert ved at mennene/kvinnene som regel holdt oversikt over økonomien og enten disponerte all inntekten alene eller samlet all inntekt i en felles pott. 32 prosent hadde et separat forvaltningssystem, der begge parter beholdt sin egen inntekt. Parene med «ekte fellespott» hadde lavest inntektsnivå, noe forfatterne tolket som at kvinner har større kontroll når ressursene er knappere. Par med separate ordninger lå midt i inntektsfordelingen, mens par med et mannlige forvaltningssystem hadde klart høyest inntekt og par med et kvinnelig forvaltningssystem hadde litt lavere inntekt enn dem med et separat system.

Ifølge Knudsen og Wærness (2009) kan økt vekt på økonomisk uavhengighet i parforhold føre til mindre deling av økonomiske ressurser og ansvar. De fant riktignok ingen drastisk endring fra 1994 til 2002, men det var en klar tendens til at «ekte fellespott» gikk ned, særlig blant de yngste, mens separate ordninger økte. Et separat forvaltningssystem kan framstå som en god ordning der begge har autonomi og personlig frihet, når partene har like høye inntekter. Ofte er det imidlertid betydelig forskjell mellom partenes inntekter, særlig i småbarnsfasen. Mer individuell allokering av ansvar og ressurser kan i visse situasjoner gi en ny kjønnsulikhet der menn oppnår mer kontroll. Samboerskap er assosiert med mindre felles deling.

Endringen i retning av mer separat pengeforvaltning blant par er, ifølge Knudsen og Wærness (2009), knyttet til ideologiske endringer mot større vekt på økonomisk selvstendighet i ekteskap og samboerskap. Videre er nye former for penger (kredittkort osv.) med på å underbygge mer separate pengesystemer. Feminister hevdet på 1980-tallet at det var nødvendig å styrke familielovgivningen og retten til å dele all inntekt, uavhengig av hvem som hadde tjent den. Kvinners ulønnede arbeid i husholdet måtte anerkjennes og regnes med, for å oppnå større kjønnsrettferdighet og kjønnslikestilling. Men norsk politikk har, påpeker Knudsen og Wærness (2009), gått i motsatt retning. Vekten er på individuelle rettigheter til å forsørge seg selv gjennom lønnsarbeid,

mens det ulønnede arbeidet ikke blir verdsatt. Utfasingen av den mannlige forsørgeren har skapt nye sosiale risikoer for kvinner som den nye forsørgermodellen – *the adult worker model* – overser. Ustabile samliv og økt individualisering av velferdssystemet kan føre til økte kjønnsforskjeller på sikt. Knudsen og Wærness mener en ny familiemodell må etableres som grunnlag for velferdspolitikken, en modell som anerkjenner verdien av det ulønnede arbeidet, og som baseres på gjensidig avhengighet.

Felles økonomi og samlivsstatus

Lyngstad, Noack og Tuft (2011) undersøker om økonomiske forvaltningssystemer varierer mellom gifte og samboende par. De viser til at spørsmål om hvordan par fordeler og administrerer økonomiske ressurser, har fått økt interesse i mange land etter hvert som kvinner har fått større økonomisk selvstendighet. Norge har høy kvinnelig yrkesaktivitet og dessuten høy andel samboende, også blant par med barn. Samboere har fått mange av de samme rettighetene og pliktene som gifte, men har ikke gjensidig forsørgelsesplikt. Dersom samboende har felles økonomi i samme grad som gifte, kan den økte likestillingen av samboende og gifte i norsk lov tenkes å ha uintenderte negative effekter for samboere. Forvaltningen av økonomiske ressurser i paret er, sier forfatterne, viktig for husholdningsmedlemmenes velferd, og er dessuten relatert til fordelingen av makt i paret og til produksjon av kjønnsforskjeller.

Lyngstad og kolleger (2011) skiller mellom samboere med og uten intensjoner om å gifte seg. Samboere er på mange måter en selektert gruppe i forhold til gifte, og det er særlig viktig å justere for varigheten av samlivet når man sammenligner de to gruppene, og dessuten for hvorvidt man har barn eller ikke. Pars økonomiske liv blir gjerne mer og mer sammenvævd over tid selv om dette ikke nødvendigvis er en planlagt utvikling.

Basert på en spørreundersøkelse blant kvinner og menn i alderen 20–47 år, gjennomført i 2003,³⁸ skiller Lyngstad og kolleger (2011) mellom to økonomiske forvaltningssystemer, nemlig «poolers» og «non-poolers». De som oppgir at de har en felles bankkonto, og at begge parter rådfører seg med den andre før de gjør større innkjøp, regnes som «poolers». De som ikke oppfyller noen av disse kriteriene, eller bare ett av dem, regnes som «non-poolers».

³⁸ Undersøkelsen «New Families Survey» hadde et utvalg av kvinner i alderen 20–44 år og menn i alderen 23–47 år. Folk med innvanderbakgrunn inngikk ikke i utvalget.

Forfatterne finner at 44 prosent av analyseutvalget er «poolers», og understreker at de har en videre definisjon av denne kategorien enn for eksempel Knudsen og Wærness (2009) (omtalt på s. 60 i notatet). De argumenterer likevel for at deres begrep fanger opp det samme underliggende fenomenet som Knudsen og Wærness sin definisjon, ettersom sammenhengen med ulike bakgrunnsfaktorer er ganske lik.

Lyngstad og kolleger (2011) finner at gifte har størst sannsynlighet for å ha felles økonomi (være «poolers»), deretter kommer samboende med ekteskapsintensjoner, og til sist samboende uten ekteskapsintensjoner. Mønsteret holder seg, men svekkes litt, ved kontroll for utdanning, inntekt, alder og kjønn. Når det i tillegg justeres for varigheten av samlivet, og hvorvidt det er barn i husholdningen, svekkes sammenhengen betydelig, men det er fremdeles klar forskjell mellom gifte og samboende. Varigheten av samlivet har svært stor betydning for tilbøyeligheten til å ha felles økonomi. Det å ha felles barn har også stor betydning, mens å barn fra tidligere forhold ikke har klar effekt.

Forfatterne understreker imidlertid at det ikke er enkelt å vite hvilken betydning de ulike forvaltningssystemene har for kvinners og menns økonomiske situasjon i husholdningen. Et felles forvaltningssystem kan innebære en jevnere fordeling av ressursene i et par, men kan også tenkes å opprettholde og reproducere kjønnsforskjeller dersom normen om den mannlige hovedforsørgeren står sterkt. På samme måte kan det å ha separat økonomi innebære økt likestilling i forvaltningen av og tilgangen til ressurser, men utfallet vil avhenge av hvordan utgiftene fordeles i paret. Hvis utgiftene deles likt, vil den parten som tjener minst (oftest kvinnen), bidra relativt sett mer enn partneren og ha mindre til overs for personlig forbruk. Hvis utgiftene deles proporsjonalt med inntekten, kan dette oppfattes som rettferdig, men også dette vil innebære at den som tjener minst, har minst til personlig forbruk. Også andre faktorer vil ha betydning for utfallet for hver av partene, som hva som defineres som personlig forbruk, og hva som er felles utgifter. Dersom utgifter knyttet til barn i større grad sees som kvinners enn menns ansvar, kan bestrebelser på å oppnå lik fordeling av penger i paret bli undergravd. Videre vil det, slik også Knudsen og Wærness (2009) påpeker, ha betydning hvilken verdi som tillegges det ulønnede familiarbeidet.

Forhandlinger om økonomi – bestemmelse og forvaltning

Ragnhild Brusdal ledet i perioden 2013–2015 et prosjekt om husholdsøkonomi og likestilling blant ektepar og samboere i Norge.³⁹ Prosjektet bestod av tre deler – en litteraturgjennomgang (Brusdal, 2013), en spørreskjema studie (Brusdal mfl., 2013) og en kvalitativ studie (Borch mfl., 2015). Brusdal (2013: s. 11) peker, med henvisning til Bjørnholt (2010), på at debatten om likestilling i Norge i stor grad handler om pappaperm og om kvinners yrkesaktivitet, mens økonomiske anliggender internt i husholdet har fått mindre oppmerksomhet. Økonomiske anliggender er, sier hun, et viktig tema når likestilling mellom kjønn skal evalueres innad i familien, men husholdsøkonomien kan se ut som et område der likestillingsarbeidet ikke har hatt så stor effekt.

I litteraturgjennomgangen (s. 20) viser Brusdal (2013) blant annet til Pahl (1989), som skiller mellom to prosesser når økonomien i husholdet forhandles og utøves, nemlig *bestemmelse og forvaltning*. Med *bestemmelse* menes hvem som bestemmer hvor husholdets inntekter skal plasseres, og hvilke prioriteringer som skal foretas, både til det felles husholdet og til de enkelte medlemmene. Dette kan for eksempel være hvorvidt man skal kjøpe ny bil eller pusse opp huset, eller om begge de voksne i et par skal få samme beløp til personlige utgifter, eller om den ene skal få mer enn den andre. I prosessen som leder fram til bestemmelse, er det viktig å studere om det er enighet mellom partene i husholdet, eller om den ene har større definisjonsmakt enn den andre. Videre bør det undersøkes om det oppstår konflikter rundt plasseringen av husholdets inntekter og ressurser, og hvem som eventuelt får gjennomslag for sine ønsker. *Forvaltningen* handler derimot om hvordan man rent praktisk ordner husholdets økonomi etter at det er bestemt hvordan pengene skal disponeres. Dette dreier seg mer om hvem som betaler regninger, om kvinner og menn står for ulike utgifter, og hvem som har den daglige oversikten over husholdningens økonomi. Dette skillet mellom *bestemmelse og forvaltning* ligger til grunn for utformingen av spørreskjemaundersøkelsen og den kvalitative studien.

Økonomisk planlegging og organisering av økonomien blant par

Basert på en spørreundersøkelse blant gifte og samboende i alderen 25–59 år (altså den andre delstudien av prosjektet som var omtalt i forrige avsnitt),

³⁹ Prosjektet var et oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

undersøkte Brusdal og kolleger (2013) økonomisk planlegging og organisering av økonomien blant par. De fant at det var forholdsvis lite diskusjon om hvordan økonomien og eventuell formue og verdier skulle organiseres når man giftet seg eller flyttet sammen. 50 prosent oppga at de diskuterte dette litt, og 39 prosent at de ikke diskuterte dette i det hele tatt. Det var litt mer diskusjon om økonomien i det daglige, men bare om lag 40 prosent mente de ofte diskuterte husholdets økonomi. Det var også få, bare 19 prosent, som satte opp budsjett. Vel halvparten oppga at de vanligvis fikk gjennomslag for sine ønsker om hva husholdningen skulle bruke penger på, og andelen var høyere blant kvinner enn menn. Bare om lag 5 prosent mente at de ikke fikk gjennomslag for sine ønsker, og en tilsvarende andel mente de var den tapende part i diskusjoner om hva inntekten skulle brukes til. Ifølge Brusdal mfl. (2013) kan disse funnene bunne i at mange hushold har god økonomi og slipper å prioritere med knappe ressurser.

Blant begge kjønn mente det store flertallet (om lag to tredeler) at det var økonomisk likestilling i husholdningen. De fleste, både menn og kvinner, mente dessuten at begge hadde like stort ansvar for å forsørge familien i deres husholdning. De fleste hadde en egen bankkonto. 51 prosent hadde bare denne kontoen, mens 41 prosent hadde en felles bankkonto i tillegg. Vel en av tre mente de satte inn omtrent like store beløp på felleskontoen, og samboere satte oftere enn gifte inn like store beløp. Mennene satte langt oftere enn kvinnene inn de største beløpene, men blant begge kjønn var det en del som mente de selv bidro mer enn hva den andre parten mente at de bidro med. Brusdal mfl. (2013) fant to hovedtyper av økonomisk organisering blant par: en *felles økonomi*, der man delte på utgiftene og så delte det som var til overs når utgiftene var betalt, og en *individuell økonomisk organisering*, der den enkelte beholdt det som var til overs når utgiftene var betalt. Individuell organisering var vanligst blant samboere og yngre. De fleste betalte husholdningens utgifter i felleskap, og det å betale regninger framstod gjerne som et fellesprosjekt. Kvinner og menn kunne imidlertid ha ulike oppfatninger om hvor stor andel av de ulike utgiftspostene hver av dem betalte.

Studien viste ellers at de aller fleste var fornøyd med måten husholdningens økonomi var organisert på, og kvinner var enda oftere fornøyde enn menn. De fleste, både kvinner og menn, var dessuten tilhengere av felles løsninger og likestilling i økonomien; de var enig i at det er riktig å dele på det som er igjen når felles utgifter er betalt, uenig i at det er rimelig at den som tjener mest, får mest «lommepenger», uenig i at det er mannens oppgave å være hovedforsørger, og enig i at begge parter har like stort ansvar for å forsørge familien.

Blant begge kjønn har altså det store flertallet økonomisk likestilling som ideal, og de fleste mener det er økonomisk likestilling i deres husholdning, selv om dette ble forstått og praktisert på forskjellige måter. Mannens rolle som forsørger ser uansett ut til å ha mistet sin dominans. Forfatterne understreker imidlertid at bildet kan være annerledes i husholdninger med lav inntekt. Et interessant funn er at kvinner i enda større grad enn menn opplever at de får gjennomslag for sine ønsker om hva husholdningen skal bruke pengene på, til tross for at menn setter inn mest på felles konto. Kvinner opplever dessuten sjeldnere enn menn at de er den tapende part i økonomiske diskusjoner. Det kan altså, sier forfatterne (s. 77) synes som at det er mennene som er den tapende part i økonomiske diskusjoner i husholdet, men mennenes større økonomiske bidrag kan betraktes som en kompensasjon for at kvinnene gjør mer hus- og omsorgsarbeid. Det ser imidlertid ut til at kvinnene i liten grad er sikret like rettigheter ved pensjon og ved et eventuelt samlivsbrudd. Muligens vil, sier forfatterne (s. 77), likestillingsproblematikken i form av like rettigheter og muligheter først komme til syne ved oppløsning av samlivet, ved pensjonsalder for kvinner med yrkesavbrudd og deltid, og dersom husholdningens økonomi skulle bli vesentlig dårligere. Så lenge husholdningsinntekten er god og man slipper vanskelige prioriteringer, kan man la være å ta opp vanskelige temaer knyttet til økonomi og likestilling.

Forståelse av økonomisk likestilling – en skala fra individuell til felles økonomi

Borch og kolleger (2015) undersøkte økonomisk likestilling i familien gjennom fokusgruppeintervjuer med gifte og samboende kvinner og menn (altså den tredje delstudien i prosjektet som er omtalt over).⁴⁰ Intervjuene dreide seg om forståelse av økonomisk likestilling, om praksiser knyttet til økonomisk likestilling, og om hvilke konsekvenser praksisene hadde for forståelse av fenomenet. Forfatterne fant ingen klare normer for hvordan økonomisk likestilling skal praktiseres – forståelsen av likestilling strekker seg på en skala fra individuell til felles økonomi.

Gifte menn påpekte at menn i det daglige må forvalte penger på en måte som gjør at partnerne er likestilte ved pensjonsalder, samlivsbrudd og død. De forsto økonomisk likestilling i familien som en utjevning mellom partene av

⁴⁰ Det ble gjennomført fire fokusgrupper med sju deltakere i hver, og med kvinner og menn hver for seg og gifte og samboende hver for seg. Alle deltakerne var bosatt i Oslo.

lønnsforskjeller som er skapt av kjønnsrollemønstre og andre strukturelle forhold. Ettersom menn jevnt over tjener mer enn kvinner, innebærer denne forståelsen at menn bør betale mer til fellesskapet enn kvinner. Målet er altså resultatlikhet. Viljen til å utjevne økonomisk ulikhet dersom ekteskapet skulle ta slutt, kunne imidlertid synes å være mindre.

De gifte kvinnene forsto økonomisk likestilling både som individuell og som felles økonomi. På den ene siden knyttet de økonomisk likestilling til en individuell økonomi i den forstand at de vektla økonomisk selvstendighet. På den andre siden knyttet de økonomisk likestilling til en felles økonomi i den forstand at de brukte overskuddet sitt på varer og tjenester som kom fellesskapet til gode, heller enn på personlig forbruk. De forsto sitt bidrag til fellesskapet som et uttrykk for økonomisk selvstendighet fordi det var basert på frie valg. Borch og kolleger (2015: s. 24) peker på at denne oppfatningen står i motsetning til mye tidligere forskning, som har fortolket kvinnenes bidrag til fellesskapet som et uttrykk for at kvinner møter andre forventninger enn menn til hvordan de skal bruke penger. Forfatterne fant også at flere av kvinnene i studien tjente mer enn sine ektemenn, og at dette, ifølge kvinnene, var noe mennene var stolte av, snarere enn at de følte seg truet, slik en del tidligere forskning har vist. Noe av forklaringen på mennenes positive innstilling kan ifølge forfatterne (s. 24) være at kvinnene ikke bruker overskuddet til eget forbruk, men til gode for fellesskapet.

Samboende menn knyttet økonomisk likestilling primært til individuell økonomi, men det var ingen klar forståelse av hva dette innebar. De ga imidlertid uttrykk for en sterkere aksept av at overskuddet av inntekten kunne gå til privat forbruk, enn hva de gifte mennene gjorde. Samboende kvinner forsto økonomisk likestilling som ordninger der partene bidrar til husholdningens økonomi prosentvis etter egen inntekt, noe som kan knyttes til både felles og individuell økonomi. Økonomien er felles fordi partene legger pengene i en felles pott, og individuell fordi den som tjener mest, får mest til individuelt forbruk.

I likhet med spørreskjemaundersøkelsen (Brusdal mfl., 2013) tyder den kvalitative undersøkelsen (Borch mfl., 2015) på at samboere i større grad enn gifte praktiserer en individuell organisering av økonomien i husholdet, der man deler på utgiftene og hver part beholder det som er til overs til eget forbruk. Men for mange kan dette være en overgangsfase på vei mot et ekteskap. I likhet med spørreskjemaundersøkelsen viser den kvalitative studien også at kvinnene ofte opplever seg som vinnere i hverdagens økonomiske prioriteringer selv om

mennene typisk tjener mest og gjerne tar seg av husholdningens finanser, ofte fordi kvinnene, ifølge mennene, framstår som litt uinteresserte. Partene kan ha ulike økonomiske ressurser og interesser, men dette blir sjelden diskutert. Konflikter oppleves som ubehagelig og unødvendig så lenge de er til å leve med. «Husfred» prioriteres framfor økonomisk likestilling både på kort og på lang sikt, skriver forfatterne (s. 58). Både blant gifte og blant samboende kvinner var det lite bekymring å spore for økonomien i framtiden, noe forfatterne blant annet ser i lys av at kvinner føler seg sikret gjennom inntekt og eiendom, og dessuten har tiltro til at det finnes et sikkerhetsnett av trygde- og sosialordninger.

Forfatterne minner avslutningsvis (s. 61) om at de kvinnelige deltakerne i fokusgruppene typisk hadde god utdanning og inntekt. Muligens ville man finne større kjønnsforskjeller i forståelser og praktisering av økonomisk likestilling blant kvinner og menn med lav utdanning og inntekt.

7. Institusjonelle rammer og menns forsørgerrolle

Til slutt vil vi trekke fram noen perspektiver som handler om betydningen av institusjoner og strukturer for menns forsørgerrolle – som familiepolitikk og arbeidslivsstrukturer- og kulturer.

Forsørgerregimer og familiepolitikk

Den mannlige forsørgermodellen har vært understøttet av offentlig politikk som omgir familie- og lønnsarbeidet (Crompton, 1999). Som det framgår av kapitlene foran, har det vært utviklet en rekke modeller i forskningen om endring og kontinuitet i den mannlige forsørgerrollen. Med utgangspunkt i situasjonen rundt 1990, skilte Lewis (1992) mellom tre mannlige forsørgerregimer: et sterkt, et modifisert og et svakt. I denne typologien dannet ulike kombinasjoner av familiepolitikk forskjellige forsørgersystemer. Norge kunne klassifiseres som et «modifisert» mannlige forsørgerregime, i motsetning til et «svakt» mannlige forsørgerregime i Sverige, der politikken hadde beveget seg lenger i støtten til toinntektsfamilien (Ellingsæter, 2016). Dette viser at man vanskelig kan snakke om én nordisk familiepolitisk modell, det har vært betydelig variasjon mellom landene. Det har vært vanlig å oppfatte det norske familiepolitiske regimet som delvis å henge igjen i en kjønnstradisjonell tenkning.

Men utviklingen av de nordiske familiepolitiske ordningene har ført til at de i dag gjerne betegnes som et forsørger–omsorgs-regime (*dual earner / dual carer*) (Ellingsæter, 2016). Det er basert på et likestilt foreldreskap, der begge foreldre er både lønnsarbeidere og omsorgspersoner, støttet av ordninger som betalte foreldrepermisjoner med øremerket permisjon for fedre og en universell rett til barnehageplass. Det norske regimet har kombinert elementer fra to ulike familiepolitiske modeller. Mens forsørger–omsorgsmodellen stimulerer omfordeling av barneomsorg, fra mor til far innad i familien, og fra familien til det offentlige, støtter den andre – en tradisjonell mannlige forsørgermodell – eninntektsfamilien og morsbasert barneomsorg. Å legge til rette for menn til å ta større del i omsorgen for sine barn er et særlig kjennetegn ved de nordiske velferdsstatene. Siden 1990-tallet er forsørger–omsorgsmodellen befestet som familiepolitisk hovedspor i Norge (Ellingsæter, 2016). Den betalte

foreldrepermisjonen og fedrekvoten er blitt lengre, og barnehagepolitikken har vært gjennom en gigantisk ekspansjon når det gjelder ressurser og rettigheter. Sidesporet, representert ved kontantstøtten og en tradisjonell forsørgermodell, er svekket. Normen om likestilte foreldreskap er blitt familiepolitikkenes nye sentrum.

Mens den svenske familie- og arbeidsmarkedspolitikken har fremmet en toforsørgermodell siden 1970-tallet, er den norske familiepolitikken blitt omtalt som mer «ambivalent» eller «hybrid» (Ellingsæter, 2016). Den har i større grad lagt vekt på at kvinner skal kunne velge om de vil jobbe eller ikke, ved at man har hatt både ordninger som legger til rette for kvinners yrkesarbeid (f.eks. barnehager), og ordninger som legger til rette for mer tradisjonelle familiearrangementer (f.eks. kontantstøtte for barn som ikke går i barnehage).

Toforsørgermodellen som norm for ansvarlig foreldreskap

Økonomisk trygghet står sentralt i vurderingene av de økonomiske strukturene som må ligge til grunn for å kunne være ansvarlige foreldre, ifølge en norsk kvalitativ studie (Ellingsæter & Pedersen, 2013).⁴¹ Et stabilt parforhold der begge to er i jobb, framstår som det viktigste utgangspunktet for økonomisk trygghet – for både menn og kvinner, både i arbeiderklasse og i øvre middelklasse. En toforsørgermodell der begge foreldre er i arbeid, er altså en av de viktigste forutsetningene for vurdering av «økonomisk trygghet». Både menn og kvinner forventer at deres partner skal bidra til familiens inntekt, og det felles ansvaret gjør at vurderingen av framtidig økonomi inkluderer begges arbeidsforhold. Et grunnleggende premiss for økonomisk trygghet er jobbtrygghet. Flere av informantene erkjenner at det å bli forelder innebærer en økt sårbarhet overfor risiko i arbeidsmarkedet.

Toforsørgermodellen er utgangspunktet for oppfatninger av hva som er en tilfredsstillende økonomisk standard. To inntekter setter rammene for forbruket og er grunnlaget for viktige økonomiske avgjørelser, som å ta opp lån til hus og bil. Dette er likt for folk i både arbeiderklasse- og middelklasseyrker. Men det er ikke nødvendigvis snakk om to fulle inntekter til enhver tid. Kvinner, både i arbeiderklasse- og øvre middelklassejobber, kan vurdere å utvide

⁴¹ Basert på semistrukturerte intervjuer med 90 unge kvinner og menn med arbeiderklasse- og middelklasseyrker.

foreldrepermisjonen sin for en kortere periode uten lønn, eller planlegge å redusere arbeidstiden etter å ha fått barn. Men å forlate arbeidsmarkedet, for kortere eller lengre tid, er ikke et alternativ. Økonomisk trygghet er imidlertid forankret i ulike standarder for forbruk i arbeiderklasse- og øvre middelklasseyrker. For informantene i øvre middelklassejobber er kravet til økonomisk trygghet omfattende; man bør eie sitt eget hjem og ha rom for uforutsette utgifter i økonomien sin. For informantene i arbeiderklassejobber var trygg økonomi at begge to hadde fast jobb og fast inntekt, flere med lav inntekt mente at de klarer seg med lite penger. De la også mindre vekt på å eie egen bolig. De ulike økonomiske rasjonalitetene springer ut av de ulike mulighetene og begrensningene informantene opplever å ha. Familiepolitikkens grunnleggende betydning bekreftes indirekte: Ordningene tas for gitt. På tvers av klasseskiller utgjør velferdsstatsordningene et sentralt fundament for organisering av foreldreskap (Ellingsæter & Pedersen, 2013).

En studie av finske fedres oppfatning av sitt foreldreansvar i det tidlige foreldreskapet avdekket en kjønnsnøytral tone i fedrenes fortellinger (Eerola, 2014). Oppfatningen av fedres plikter og praksiser var basert på en kjønnsnøytral forståelse av foreldreansvar som ble utført sammen med mødrene.⁴² Eerola forklarer dette med at offentlig debatt har bidratt til en forståelse av omsorg og forsørgelse som et delt og ikke-kjønnet ansvar for begge foreldre. Den kulturelle atmosfæren og familiepolitikk har en effekt på fedres oppfatning av foreldreansvaret – investering i en «farsvennlig» kultur og politikk gir avkastning. Lønnsarbeid og økonomisk forsørgelse ble oppfattet som et viktig element i farsansvaret, noe som bidrar til velferd for både barn og familie. Lønnsarbeidet ble tillagt stor betydning når det gjelder å sikre familiens velferd. Men forsørgeransvaret oppfattes ikke som først og fremst fedres ansvar, selv om partneren var i utvidet permisjon og fedrene hadde hovedansvaret for forsørgelsen. Forventninger var at begge foreldrene skulle jobbe når barnet hadde nådd 1,5–3 år. Økonomisk forsørgelse må balanseres med omsorgsarbeid og deles med mødrene.

Arbeidsmarkedsstrukturer og menns holdninger til forsørgelse

En rekke studier har vist at selv om maskulinitet er sammensatt, under konstant endring og varierer mellom kulturer og grupper, så er forsørgelse et sentralt

⁴² Basert på semistrukturerte intervjuer med 16 middelklassefedre (intervjuet to ganger) med barn under 3 år.

element i maskulinitet i mange land (Cha & Thébaud, 2009). Det er viktig for menn å leve opp til forsørgernormen, men den langsiktige trenden er at menn tilpasser sin kjønnsrolleideologi til nye familiestrukturer.

Menn er likevel tregere enn kvinner til å slutte opp om likestilling, og den vanligste forklaringen er gjerne at tradisjonelle kjønnsnormer tjener menns interesser (Cha & Thébaud, 2009). For eksempel legger en hjemmeværende partner til rette for menns muligheter til å gjøre suksess i arbeidslivet. Men Cha og Thébaud viser til at et gjennomgående funn i forskningen er at menn som deler forsørgelse med en partner som tjener omtrent like mye som dem selv eller jobber fulltid, er mer likestillingsorientert enn menn som tjener mesteparten av familieinntekten eller har ikke-yrkesaktiv partner. To gjensidige prosesser medvirker til dette: Det første er at menn erfarer de praktiske fordelene ved å ikke ha eneansvar for familieforsørgelsen, som også er en beskyttelse mot usikkerhet i arbeidsmarkedet. Ettersom flere menn ønsker å være involverte partnere og fedre, vil en ekstra inntekt gjøre en bedre balanse mellom arbeid og familie mulig. Erfaringene får menn til å revurdere oppfatningen om hva det er viktig å bruke tid på. Det andre er at menn med likestilte holdninger velger en partner med større inntekspotensial. Kvinner med utsikter til god lønn er mer tilbøyelige til å velge en likestillingsorientert mann.

Men selv om to inntekter ofte oppfattes som nødvendig for å oppnå en komfortabel levestandard, vil ikke alltid toinntektsfamilien svekke de kulturelle forestillingene om at menn bør være hovedforsørger. I enkelte toinntektsfamilier oppfattes kvinnens inntekt som et supplement, og det er viktig at andre oppfatter mannen som hovedforsørger, selv om kvinnen tjener like mye eller mer enn han. Enkelte menn legger inn flere timer på jobb dersom partneren tjener mer. Dersom den maskuline identiteten er knyttet til å opprettholde status som hovedforsørger, kan det tenkes at anerkjennelsen av fordelene ved to inntekter er mer begrenset, ifølge Cha og Thébaud (2009).

Arbeidsmarkedsstrukturer har betydning for menns muligheter til å forsørge familien, og dette kan påvirke menns holdninger. Cha og Thébaud (2009) har sammenlignet to ulike typer arbeidsmarkeder: regulerte versus fleksible. De fant at menn hadde ulike forsørgererfaringer i de to typene arbeidsmarkeder, og at dette påvirket holdningene deres. Menns kjønnsideologi ble formet av deres individuelle forsørgererfaringer, og ikke bare av kvinners generelle deltakelse i

arbeidsmarkedet.⁴³ Arbeidstakere i strengt regulerte arbeidsmarkeder vil sannsynligvis være lenger i en jobb, mens arbeidstakere i fleksible arbeidsmarkeder vil måtte skifte jobb oftere. I fleksible arbeidsmarkeder, der det er vanligere at menns forsørgerstatus svinger over tid, er det mulig å opprettholde oppfatninger om at mannens inntekt er den primære og partnerens et supplement, selv om mannen tjener mindre enn partneren. Siden situasjonen ikke er permanent, truer den ikke forsørgernormen. Regulerte arbeidsmarkeder legger bedre til rette for stabil mannlig forsørgelse, men når menn først avviker fra den mannlige forsørgernormen, er det gjerne snakk om en permanent endring i parets forsørgermønster. Dette gir grunnlag for at ideologi tilpasses nye erfaringer.

Dersom menns utradisjonelle forsørgererfaringer er kortvarige, er det altså mer sannsynlig at den tradisjonelle kulturelle koplingen mellom forsørgelse og kjønnsidentitet hindrer menn i å slutte opp om likestilling. Det at menn i enkelte land endrer holdninger langsommere, kan delvis forklares med at de rett og slett har færre muligheter til å erfare utradisjonelle arrangementer. Jo mer avhengige kvinner er av menns forsørgelse, desto mindre tilbøyelige er både kvinner og menn til å gi uttrykk for en likestillingsideologi. Regulerte arbeidsmarkeder finnes stort sett i mer omfattende velferdsstater. Mens disse velferdsstatene støtter opp om kvinners yrkesaktivitet, blir kvinners yrkesaktivitet i mindre utbygde velferdsstater marginalisert gjennom lange permisjoner med lav økonomisk kompensasjon og mangelfull tilgang på barnehageplasser. Disse institusjonelle rammene for forsørgelse former både erfaringer og ideologi.

Lønnsarbeidet antas å spille en varierende rolle i livet til ulike menn. Ulik orientering mot lønnsarbeidet påvirker oppfatningen av farsrollen og forpliktelsene som fedre. Utgangspunktet for mannsidealet i dag er en mann som ikke bare er vellykket som økonomisk forsørger, men som også er involvert som far og ektefelle/partner. Lederes arbeidspraksiser er viktige fordi de setter standarder for ansatte og påvirker klimaet på arbeidsplassen. Studier har vist at lang arbeidstid, som er vanlig blant ledere, ikke bare skyldes ønske om karriereopprykk, eller økonomisk suksess, men om holdninger til lønnsarbeidet (Blair-Loy & Williams, 2017). Noen oppfatter arbeidet nærmest som et kall, noe som krever og fortjener full dedikasjon. Denne orienteringen finnes særlig i bestemte sektorer, som finans og teknologi. En amerikansk studie

⁴³ Data fra ISSP 2002 (inkl. Norge) og World Bank, 27 land inkludert Danmark, Norge og Finland.

av mannlige ledere viste at de fleste hadde en orientering preget av hengivenhet overfor jobben, og at de arbeidet mange timer og var lite involvert i den daglige omsorgen for barn (Blair-Loy & Williams, 2017).⁴⁴ Flere var ene- eller hovedforsørgere, men mødrenes yrkestilknytning hadde lite å si for fedrenes arbeidsorientering. Mennenes primære bidrag til familien var økonomisk forsørgelse, og de var stolte over å sikre velstand for familien. Men høy lønn var bare én faktor som trakk mennene ut av familien, de oppfattet jobben sin som svært interessant, forførende og moralsk belønnende – arbeidet ble opplevd som et bidrag både til bedriften og til samfunnet. De så det som usannsynlig at de skulle være mindre engasjert i jobben. Mennene brukte lite tid på omsorgen for barn, og om de deltok, var det snakk om det Blair-Loy og Williams omtaler som «offentlig farskap» (*public fatherhood*), hvor de viste seg ved sportstilstelninger og arrangementer på skolen. Mennene opplevde ingen personlig konflikt mellom jobb og familie, selv om familiemedlemmer kunne klage over at de var lite hjemme. Disse fedrenes arbeidsorientering glorifiserte rollen som økonomisk forsørger og rettferdiggjorde det å bruke lite tid på barn og familie.

Halrynjo og Lyng (2009) har studert kvinner og menn i karriereyrker i Norge, som utgjør en annen kontekst enn USA når det gjelder både arbeids- og familiepolitikk (bl.a. kortere normalarbeidstid, subsidierte barnehager og betalt foreldrepermisjon med en kvote for far). De finner blant annet at kvinner i karriereyrker oftere enn menn i tilsvarende yrker finner en mer familievennlig jobb når de får barn (Halrynjo & Lyng, 2009). Fedre i karriereyrker, for eksempel jurister, har dessuten oftere enn mødre i tilsvarende yrker en partner som jobber mindre enn dem selv, og de har dermed mer støtte på hjemmebane (Halrynjo, Vadla & Jørgensen, 2021). I denne litteraturen om menn og kvinner i karriereyrker er man ofte opptatt av at menns arbeidstid kan være et hinder for kvinners yrkesdeltakelse. I en studie av menn og kvinner i eliteprofesjoner skriver Halrynjo og Lyng (2009) for eksempel om et mønster de betegner som «fars forkjørsrett og mors vikeplikt». Kvinner og menn i disse yrkene har i utgangspunktet like høye karriereambisjoner, og de har samme grad av karriererealisering inntil de får barn. Yrkene krever imidlertid omfattende arbeidsinnsats, og det lar seg vanskelig gjøre at begge jobber så mye når de får barn. Da får hans karrierepreferanser typisk forrang framfor hennes, noe begge parter i og for seg er enige om, men som kan få negative konsekvenser for hennes karriere på sikt. Her er det imidlertid sjelden snakk om at kvinner jobber

⁴⁴ Basert på dybdeintervjuer med 70 mannlige ledere i USA.

deltid når de får barn, men at de jobber mer ned mot vanlig heltid og dermed legger til rette for at partneren fortsatt kan jobbe mye.

Fra kvinners rett til deltid til kvinners plikt til heltid?

I Norge har deltidarbeid blant kvinner vært relativt utbredt. En forutsetning for kvinners rett til å velge deltidarbeid har vært menns plikt til å være hovedforsørger. Men både omfanget av kvinners deltidarbeid og samfunnets oppfatninger av årsaker til og ønskeligheten av kvinners deltidarbeid er under endring (Ellingsæter & Jensen, 2019). Som vist i tidligere kapitler, går kvinners deltidarbeid ned, og koplingen mellom det å være mor og å jobbe deltid har forsvunnet. En undersøkelse av ti NOU-er mellom 1978 og 2016 som på ulike måter tematiserer deltidspolitikken, viser at fra å være en strategi for å øke kvinners økonomiske uavhengighet og individuelle valg, har deltidarbeid blitt uønsket. Heltidsarbeid for alle kvinner blir framstilt som det nye målet. Kvinners deltid oppfattes som en barriere mot behovet for arbeidskraft, særlig i den kvinnedominerte omsorgssektoren. Det gjelder ikke lenger bare den ufrivillige deltiden, også kvinners frivillige deltidarbeid defineres som en arbeidskraftreserve. Valgfrihet er blitt svekket som en normativ verdi når det gjelder arbeidstid. Oppfatninger om årsaken til kvinners deltidarbeid er også blitt mer sammensatt: Kvinners behov for å kombinere jobb og omsorg for barn tapte terreng som hovedforklaring.

På det ideologiske nivået er kjønnskontrakten på vei vekk fra kompromisset som innebar en normalisering av kvinners deltidarbeid som del av en modifisert mannlig forsørgermodell, mot en ny kjønnsnøytral arbeidstakerkontrakt – og en avkjønning av heltidsarbeidet. Både institusjonelle omsorgsreformer og mer likestilte familier har bidratt til dette skiftet. Full barnehagedekning har bidratt til en omfordeling av store deler av omsorgsarbeidet – fra familien til samfunnet. Institusjonell støtte til fedres omsorgsarbeid, gjennom fedrekvoter i foreldrepermisjonen, har endret synet både på mødre og på fedre som omsorgspersoner. Universell tilgang på barnehage har fjernet en historisk barriere for mødres lønnsarbeid.

Nesten alle mødre jobber, og flertallet jobber heltid. I prinsippet har kvinner og menn blitt likere som arbeidstakere. Dette gir grunnlag for å betrakte kvinners lønnsarbeid ikke bare som en rettighet, men som en plikt slik det har vært for menn. Dette har blitt ytterligere forsterket gjennom endring i synet på arbeidstakeren, fra en demokratisk aktør som også bidrar til samfunnet, til en

smal, økonomisk aktør som bør bidra til den nasjonale økonomien og velferdsstatens bærekraft.

8. Den mannlige forsørgeren: Oppsummering og diskusjon

Historisk sett har den tradisjonelle mannlige forsørgerrollen som majoritetspraksis hatt relativt kort varighet, begrenset til tiåra rett etter andre verdenskrig. Idealet om den mannlige forsørgeren har imidlertid vært mer langvarig og mer seiglivet. Men sammenligninger mellom land antyder at svekkelsen av denne forsørgermodellen har skjedd raskere og i større grad i de nordiske landene enn i mange andre land. I Norge er det flere indikasjoner på at *likedelt forsørgelse* mellom kvinner og menn har vokst fram som utbredt praksis og ideal.

Menns forsørgerrolle har gjerne vært studert med kvantitative indikatorer som yrkesdeltakelse, arbeidstid og inntekt. Det norske mønsteret som avtegner seg ved hjelp av disse indikatorene, tyder på en klar konvergens i menns og kvinners økonomiske praksis. Endring blant kvinner har bidratt mest til denne utviklingen. For det første er det store flertallet av både kvinner og menn yrkesaktive i aldersgruppene 25–54 år, livsfasen der mange har hjemmeboende barn. Kjønnforskjellen er blitt mindre i disse aldersgruppene, både fordi kvinner har økt sin yrkesaktivitet kraftig, og fordi menns yrkesaktivitet har gått noe ned. Den samme tendensen til konvergens er synlig også når det gjelder arbeidstid. Vanlig heltidsarbeid er den vanligste arbeidstidspraksisen blant både menn og kvinner. Arbeidstiden har gått noe ned blant fedre når de har små barn, mens mødres heltidsarbeid har økt betydelig, og har blitt praksisen til det store flertallet. Familiens forsørgerstruktur, målt gjennom den økonomiske arbeidsdelingen, viser at mødrenes rolle som medforsørger er styrket: I 2013 hadde drøyt halvparten av norske par en forsørgerstruktur der kvinnene sto for minst 40 prosent av familiens inntekt.

Også samfunnets holdninger til den mannlige forsørgeren er endret: I Norge framstår likedeling av forsørgelse og omsorg mellom menn og kvinner som det dominerende – nærmest selvfølgelig – normative idealet. Skepsisen til toforsørgermodellen, som fremdeles ble registrert på 1990-tallet, synes mer eller mindre å ha forsvunnet. Holdningsendringene har funnet sted på tvers av kjønn, alder og utdanningsnivå. Også normen om at menn bør ha høyere inntekt enn sin partner – et antatt kulturelt etterslep fra den mannlige forsørgermodellen – synes å være på vei ut i Norge.

Det er altså mange tegn på at avstanden mellom forsørgerpraksis og -ideologi i Norge har minsket. Store kjønnsforskjeller i yrkesaktivitet og inntekt, særlig i fasen med småbarn, har tidligere skapt bekymring når det gjelder økt individualisering i forvaltning og fordeling av penger i husholdet. Økt likedeling av forsørgelse betyr at kvinners avhengighet av partnerens økonomi blir mindre, og det er derfor grunn til å tro at ulikheten mellom kjønnene minsker. Samtidig er det fremdeles en betydelig andel par der mannen har høyere inntekt enn kvinnen, men denne andelen er altså lavere enn før, og lavere enn andelen der hun har omtrent like høy, eller høyere, inntekt enn ham.

Ulike nasjonale forsørgermodeller har blitt klassifisert basert på institusjonelle og strukturelle forskjeller. En rekke studier peker på at variasjoner i familiepolitiske modeller og arbeidsmarkedsstrukturer har betydning for forsørgerpraksiser og -holdninger. Den norske familiepolitikken har i økende grad lagt til rette for en toforsørgermodell. De eksisterende familiepolitiske ordningene tas for gitt som utgangspunkt for et ansvarlig foreldreskap basert på to inntekter. Et stabilt og regulert arbeidsmarked med økende kvinnelig yrkesaktivitet har sannsynligvis bidratt til at menns erfaringer med delt forsørgelse har beveget holdningene deres i likestilt retning.

Mange av de nyeste norske studiene er gjennomført for en del år siden. Det er behov for oppdaterte data om kvantitative indikatorer for forsørgerpraksiser og -holdninger. Men det er også behov for studier som kan lodde dypere i de nye praksisene og holdningene. Forsørgelse er et sammensatt begrep. Begrepet forsørgelse er lite utviklet i forskningslitteraturen. Forskere har blant annet pekt på kontrasten mellom statusen til forsørgerbegrepet og den omfattende teoretiske og empiriske litteraturen om omsorgsarbeid, og fedre og omsorg, som har vokst fram.

Indikatorer som tid til lønnet arbeid eller inntekt gir innblikk i viktige sider ved menns og kvinners relative bidrag til familieøkonomien. Men hvilken mening den relative fordelingen av tid og penger har for hvordan menn og kvinner oppfatter sin forsørgerrolle, må studeres på andre måter. Hvilken mening forsørgelse tillegges i hverdagslivet, er lite utforsket, påpeker Nadim (2016). Hennes kvalitative studie blant andregenerasjons innvandrere tyder på at det er variasjon både i graden av sammenfall mellom forsørgerpraksis og forsørgeridealer, og i hvilken grad det økonomiske aspektet ved kvinners yrkesaktivitet anerkjennes.

Den angloamerikanske forskningen som det er referert til i dette notatet, er farget av andre samfunnsmessige forhold enn de norske. Den norske/nordiske

utviklingen innebærer at en del problemstillinger og teorier som dominerer denne forskningen, ikke lenger er så relevant for å forstå hvilken rolle/betydning forsørgelse har for norske fedre og mødre. For eksempel har forskningen vært særlig opptatt av koplinger mellom forsørgelse og maskulinitetsnormer, og hvordan kvinner og menn bidrar til å opprettholde forestillinger om mannen som hovedforsørger. Enkelte nordiske studier tyder derimot på at forsørgelse er i ferd med å avkjønnes, til å bli en kjønnsnøytral aktivitet for begge foreldre, men dette er et felt som bør studeres nærmere.

Den norske utviklingen reiser nye spørsmål. I likestillingsdebatten har det vært lagt vekt på kvinners rett til lønnet arbeid og fedres rett til omsorg. Kvinners rett til arbeid var befestet i folks holdninger fra midten av 1990-tallet, og menns fortrinnsrett til lønnsarbeid var ikke lenger legitimt (Ellingsæter, 1999). I Norge innebærer kanskje de økte forventningene både til mødres lønnsarbeid og til fedres omsorgsarbeid at det kanskje også i økende grad er snakk om en plikt. Enkelte forskere hevder at menns forsørgerrolle har fått for lite oppmerksomhet i forskningen og for lite kulturell anerkjennelse, både historisk og i dag. Kritikken gjelder blant annet at oppmerksomheten har vært på retten til arbeid for menn, og ikke plikten. Men samme type kritikk kan reises også når det gjelder å forstå kvinners forsørgerrolle, og her er forskningen om mulig enda magrere. Samfunnets forventninger til kvinners lønnsarbeid er under endring, og søkelyset bør også settes på kvinners plikt til lønnet arbeid.

En grunn til den manglende oppmerksomheten knyttet til forsørgelse, kan være at det har vært etablert en motsetning mellom forsørgelse og omsorg, som har dominert forskningen. Utviklingen i Norge tyder på at rett og plikt til både forsørgelse og omsorg inngår i nye forbindelser. I stedet for å ha motsetningen mellom omsorg og forsørgelse som utgangspunkt, trenger vi nye tilnæringer som fanger opp *samspillet* mellom ulike konstellasjoner av omsorg og forsørgelse, både begrepsmessig og som praksiser og idealer, blant både fedre og mødre. Slike konstellasjoner kan tenkes å variere med ulike mulighetsrom som skapes av ulike betingelser i arbeidslivet. Ulike jobber gir ulike belønninger og ulike muligheter for forsørgelse. Mulighetsrommene vil sannsynligvis være formet langs skillelinjer knyttet til klasse og etnisitet.

Et eksempel på hvordan muligheter kan variere etter klasse, gir Ellingsæter og Pedersens (2013) kvalitative studie. Den viser at menn både i øvre middelklassejobber og i arbeiderklassejobber tilpasset sitt forhold til lønnsarbeidet til forsørger- og omsorgsansvaret. For menn i øvre middelklassejobber var det viktigste å sørge for fast jobb og en «tilstrekkelig

lønn». Det å få barn framsto ikke som noe som ville hindre eller sinke dem i karrieren, men det forsterket behovet for høyere inntekt. Noen menn hadde skiftet jobb fra privat til offentlig sektor da de fikk barn, for å få en mer standard arbeidstid, fordi arbeidspresset på deres tidligere arbeidsplass var vanskelig å kombinere med å ha barn. Jobbskiftet innebar imidlertid ingen stor nedgang i lønn. For menn i arbeiderklassejobber kunne det være vanskelig å finne en jobb som var forenlig med omsorgsansvaret for et lite barn og barnehagens åpningstider. Enkelte hadde skiftet jobb, andre sa de kom til å skifte jobb når de fikk barn, fordi arbeidstidsordningen de hadde, ikke lot seg kombinere med å ha barn. Skiftarbeid og ubekvem arbeidstid er vanlig i disse yrkene, og det de ønsket seg, var en jobb med standard arbeidstid – fra 8 til 16. Økonomisk trygghet ble i denne gruppen knyttet til jobbens mulighet til å gi en høy nok inntekt, noe som ikke alltid var tilfellet. Overtid eller en ekstrajobb kunne være nødvendig for å møte kravene til deres nye oppgave som forsørger for et barn. Noen av disse mennene opplevde at deres grunnlønn ikke ga tilstrekkelig økonomisk trygghet for en familie.

Referanser

- Anxo, D., Mencarini, L., Pailhé, A., Solaz, A., Tanturri, M.L. & Flood, L. (2011). Gender Differences in Time Use over the Life Course in France, Italy, Sweden, and the US. *Feminist Economics*, 17(3), 159–195.
- Atkinson, M.P. & Boles, J. (1984). WASP (Wives as Senior Partners). *Journal of Marriage and the Family*, 41(4), 861–870.
- Atwood, J.D. (2012). Couples and Money: The Last Taboo. *The American Journal of Family Therapy*, 40(1), 1–19.
- Becker, G.S. (1991). *A treatise on the family. Enlarged edition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bergsvik, J., Kitterød, R.H. & Wiik, K.A. (2016). Forsørgermønstre blant par – likestilling eller spesialisering? *Søkelys på arbeidslivet*, 32(4), 379–402.
- Bergsvik, J., Kitterød, R.H. & Wiik, K.A. (2020). Parenthood and Couples' Relative Earnings in Norway. *European Sociological Review*, 36(2), 218–235.
- Bernard, J. (1981). The Good-Provider Role. Its Rise and fall. *American Psychologist*, 36(1), 1–12.
- Bertrand, M., Kamenica, E. & Pan, J. (2015). Gender Identity and Relative Income within Households. *The Quarterly Journal of Economics*, 130(2), 571–614.
- Bianchi, S.M., Casper, L.M. & Peltola, P.K. (1999). A cross-national look at married women's earning dependency. *Gender Issues*, 17(3), 3–33.
- Bittman, M., England, P., Sayer, L., Folbre, N. & Matheson, G. (2003). When Does Gender Trump Money? Bargaining and Time in Household Work. *American Journal of Sociology*, 109(1), 186–214.
- Bjørnholt, M. (2010). Den norske likedelingsmodellen – fra samfunnskritikk til hegemonisk styringsmodell. *Sosiologi i dag*, 40(1–2), 35–56.
- Bjørnholt, M. & Stefansen, K. (2019). Same but different: Polish and Norwegian parents' work–family adaptations in Norway. *Journal of European Social Policy*, 29(2), 292–304.
- Blair-Loy, M. & Williams, S.J. (2017). Devoted Workers, Breadwinning Fathers: The Case of Executive Men in the United States, i Liebig, B. & Oechsle, M. (red.) *Fathers in Work Organizations*. Verlag Barbara Budrich.
- Bloemen, H.G. & Stancanelli, E.G.F. (2015). Toyboys or supergirls? An analysis of partners' employment outcomes when she outearns him. *Review of Economics of the Household*, 13(3), 501–530.
- Bolzendahl, C.I. & Myers, D.J. (2004). Feminist Attitudes and Support for Gender Equality: Opinion Change in Women and Men, 1974–1998. *Social Forces*, 83(2), 759–789.

- Borch, A., Brusdal, R. & Borgeraas, E. (2015). *Økonomisk likestilling. En kvalitativ analyse av gifte og samboende kvinner og menn*. Fagrapport nr. 1-2015. Oslo: SIFO.
- Brooks, C. & Bolzendahl, C. (2004). The transformation of US gender role attitudes: cohort replacement, social-structural change, and ideological learning. *Social Science Research*, 33(1), 106–133.
- Brandth, B. & Kvande, E. (2021). *Designing Parental Leave Policy. The Norway Model and Changing Face of Fatherhood*. Bristol: Bristol University Press.
- Brusdal, R. (2013). *Husholdsøkonomi og likestilling. En litteraturgjennomgang*. Oppdragsrapport 6-2013. Oslo: SIFO.
- Brusdal, R., Borgeraas, E. & Stamsø, M.A. (2013). *Økonomisk likestilling blant gifte og samboende*. Oppdragsrapport nr. 13-2013. Oslo: SIFO.
- Budig, M.J., Misra, J. & Boeckmann, I. (2012). The Motherhood Penalty in Cross-National Perspective: The Importance of Work – Family Policies and Cultural Attitudes. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 19(2), 163–193.
- Bøe, J.B. & Wærness, K. (2005). "Vi vil vel være prototypen på likestilt økonomi". Om økonomiske forvaltningssystemer i norske barnefamiliehus. *Sosiologisk tidsskrift*, 13(1), 29–44.
- Çinel, B. (2021). Who Manages the Money at Home? Multilevel Analysis of Couples' Money Management Across 34 Countries. *Gender & Society*, 36(1), 32–62.
- Cha, Y. & Thébaud, S. (2009). Labor markets, breadwinning and beliefs. How Economic Context Shapes Men's Gender Ideology. *Gender and Society*, 23(2), 215–243.
- Cotter, D., Hermsen, J.M. & Vanneman, R. (2011). The End of the Gender Revolution? Gender Role Attitudes from 1977 to 2008. *American Journal of Sociology*, 117(1), 259–289.
- Crompton, R. (1999). *Restructuring Gender relations and Employment. The Decline of the Male Breadwinner*. Oxford: Oxford University Press.
- Davis, S.N. & Greenstein, T.N. (2009). Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences. *Annual Review of Sociology*, 35(1), 87–105.
- Deutsch, F.M., Roksa, J. & Meeske, C. (2003). How Gender Counts When Couples Count Their Money. *Sex Roles*, 48(7), 291–304.
- Dermott, E. (2006). What's parenthood got to do with it?: men's hours of paid work. *The British Journal of Sociology*, 57(4), 619–634.
- Dommermuth, L. & Kitterød, R.H. (2009). Fathers' employment in a father-friendly welfare state. Does fatherhood affect men's working hours? *Community, Work and Family*, 12(4), 417–436.
- Doucet, A. (2020). Father Involvement, Care, and Breadwinning: Genealogies of Concepts and Revised Conceptual Narratives. *Genealogy*, 4(14), 1–17.

- Doucet, A. & Merla, L. (2007). Stay-at-home fathering. *Community, Work & Family*, 10(4), 455–473.
- Drago, R., Black, D. & Wooden, M. (2005). Female breadwinner families: Their existence, persistence and sources. *Journal of Sociology*, 41(4), 343–362.
- Dribe, M. & Stanfors, M. (2009). Does Parenthood Strengthen a Traditional Household Division of Labor? Evidence From Sweden. *Journal of Marriage and Family*, 71(1), 33–45.
- Edlund, J. & Öun, I. (2016). Who should work and who should care? Attitudes towards the desirable division of labour between mothers and fathers in five European countries. *Acta Sociologica*, 59, 151–169.
- Eerola, P. (2014). Nurturing, breadwinning, and upbringing: paternal responsibilities by Finnish men in early fatherhood. *Community, Work & Family*, 17(3), 308–324.
- Eickmeyer, K.J., Manning, W.D. & Brown, S.L. (2019). What's Mine Is Ours? Income Pooling in American Families. *Journal of Marriage and Family*, 81(4), 968–978.
- Eggebeen, D.J. & Knoester, C. (2001). Does Fatherhood Matter for Men? *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 381–393.
- Ellingsæter, A.L. (1991). Hvorfor jobber pappa overtid? Om årsaker til og konsekvenser av fedres yrkesarbeid. I R. Haukaa (red.), *Nye kvinner, nye menn* (s. 143–165). Oslo: Ad Notam.
- Ellingsæter, A.L. (1998). Dual breadwinner societies. Provider models in the Scandinavian welfare states. *Acta Sociologica*, 41(1), 59–76.
- Ellingsæter, A.L. (1999). Women's right to work: The interplay of state, market and women's agency. *NORA*, 7(2–3), 109–123.
- Ellingsæter, A.L. (2016). Kampen om familiepolitikken: Farvel til hybridregimet? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 56(3), 227–256.
- Ellingsæter, A.L. (2020a). Barnehagerevolusjonen. I A.L. Ellingsæter, A. Hatland, P. Haave & S. Stjernø (red.), *Den nye velferdsstatens historie. Ekspansjon og omdanning* (s. 323–335). Oslo: Gyldendal.
- Ellingsæter, A.L. (2020b). Familiepolitisk linjeskift? I A.L. Ellingsæter, A. Hatland, P. Haave & S. Stjernø (red.), *Den nye velferdsstatens historie. Ekspansjon og omdanning etter 1966* (s. 146–153). Oslo: Gyldendal.
- Ellingsæter, A.L. (2020c). Kvinneopprør og ny familiepolitikk. I A.L. Ellingsæter, A. Hatland, P. Haave & S. Stjernø (red.), *Den nye velferdsstatens historie. Ekspansjon og omdanning etter 1966* (s. 80–96). Oslo: Gyldendal.
- Ellingsæter, A.L. (2020d). Likestilling i revers? I A.L. Ellingsæter, A. Hatland, P. Haave & S. Stjernø (red.), *Den nye velferdsstatens historie. Ekspansjon og omdanning etter 1966* (s. 337–347). Oslo: Gyldendal.

- Ellingsæter, A.L. & Jensen, R.S. (2019) Politicising women's part-time work in Norway: A longitudinal study of ideas. *Work, Employment & Society*, 33(3), 444–461.
- Ellingsæter, A.L. & Kitterød, R.H. (2021). Den «uferdige» revolusjonen: Hva betyr utdanning for fedres familiearbeid? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(1), 27–50.
- Ellingsæter, A.L. & Pedersen, E. (2013). Fruktbarhetens fundament i den norske velferdsstaten. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(1), 3–29.
- Ellingsæter, A.L. & Pedersen, E. (2016). Institutional Trust: Family Policy and Fertility in Norway. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 23(1), 119–141.
- Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2001). Motherhood as Idea and Practice: A Discursive Understanding of Employed Mothers in Sweden. *Gender and Society*, 15(3), 407–428.
- Esping-Andersen, G. & Billari, F.C. (2015). Re-theorizing Family Demographics. *Population and Development Review*, 41(1), 1–31.
- Evertsson, M., England, P., Mooi-Reci, I., Hermsen, J., De Bruijn, J. & Cotter, D. (2009). Is Gender Inequality Greater at Lower or Higher Educational Levels? Common Patterns in the Netherlands, Sweden, and the United States. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 16, 210–241.
- Gornick, J.C. & Meyers, M.K. (2008). Creating Gender Egalitarian Societies: An Agenda for Reform. *Politics and Society*, 36(3), 313–349.
- Greenstein, T.N. (2000). Economic Dependence, Gender, and the Division of Labor in the Home: A Replication and Extension. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 322–335.
- Grunow, D., Begall, K. & Buchler, S. (2018). Gender Ideologies in Europe: A Multidimensional Framework. *Journal of Marriage and Family*, 80(1), 42–60.
- Grønseth, E. (1972). The Husband Provider Role and its Dysfunctional Consequences. *Sociological Focus*, 5(2), 10–18.
- Grønseth, E. (1975). *Også mannen på deltid i yrkeslivet*. Oslo: Norges familieråd.
- Halrynjo, S. & Lyng, S.T. (2009). Preferences, Constraints or Schemas of Devotion? Exploring Norwegian mothers' withdrawals from high-commitment careers. *British Journal of Sociology*, 60(2), 321–343.
- Halrynjo, S. & Lyng, S.T. (2010). Fars forkjørsrett – mors vikeplikt? Karriere, kjønn og omsorgsansvar i eliteprofesjoner. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2, 249–280.
- Halrynjo, S., Vadla, I.H. & Jørgensen, R.E. (2021). *Kjønn, karriere og omsorgsansvar blant jurister*. Rapport 2021:4. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Hood, J.C. (1986). The Provider Role: Its Meaning and Measurement. *Journal of Marriage and the Family*, 48, 349–359.

- Hook, J.L. (2015). Incorporating 'class' into work–family arrangements: Insights from and for Three Worlds. *Journal of European Social Policy*, 25(1), 14–31.
- Jacobs, J. & Gerson, E. (2016). Unpacking Americans' Views of the Employment of Mothers and Fathers Using National Vignette Survey Data: SWS Presidential Address. *Gender & Society*, 30(3), 413–441.
- Jurczyk, K., Jentsch, B., Sailer, J. & Schier, M. (2019). Female-Breadwinner Families in Germany: New Gender Roles? *Journal of Family Issues*, 40(13), 1731–1754.
- Kitterød, R.H. (2007). Fremdeles et tosporet foreldreskap? Mors og fars yrkesarbeid i barnefasen. I E. Kvande & B. Rasmussen (red.), *Arbeidslivet klemmer. Paradokser i det nye arbeidslivet* (s. 42–59). Bergen: Fagbokforlaget.
- Kitterød, R.H. (2016). Mot et symmetrisk foreldreskap? Yrkesarbeid og familiearbeid blant foreldre i Norge. I I. Frønes & L. Kjølørød (red.), *Det norske samfunn 7. utgave. Bind 2* (s. 232–259). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kitterød, R.H. & Kjeldstad, R. (2004). *Foreldres arbeidstid 1991-2001 belyst ved SSBs arbeidskraftundersøkelser, tidsbruksundersøkelser og levekårsundersøkelser*. Rapporter 2004/16. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R.H. & Rønsen, M. (2012). Non-traditional dual earners in Norway: when does she work at least as much as he? *Work, Employment & Society*, 26(4), 657–675.
- Kitterød, R.H. & Rønsen, M. (2013). Opting Out? Who are the Housewives in Contemporary Norway? *European Sociological Review*, 29(6), 1266–1279.
- Kitterød, R.H. & Rønsen, M. (2014). Jobb og hjem i barnefasen. Nå jobber også far mindre når barna er små. *Søkelys på arbeidslivet*, 31(1-2), 23–41.
- Kitterød, R.H. & Rønsen, M. (2017). Does Involved Fathering Produce a Larger Total Workload for Fathers than for Mothers? Evidence from Norway. *Family Relations*, 66, 468–483.
- Kitterød, R.H. & Teigen, M. (2021). *Feminisme og holdninger til likestilling - tendenser til polarisering?* ISF-notat 27.05.2021. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Kjeldstad, R. (2006). Hvorfor deltid? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47(4), 513–544.
- Klesment, M. & Van Bavel, J. (2017). The Reversal of the Gender Gap in Education, Motherhood, and Women as Main Earners in Europe. *European Sociological Review*, 33(3), 465–481.
- Knight, C.R., & Brinton, M.C. (2017). One Egalitarianism or Several? Two Decades of Gender-Role Attitude Change in Europe. *American Journal of Sociology*, 122(5), 1485–1532.

- Knudsen, K. & Wærness, K. (2001). National Context, Individual Characteristics and Attitudes on Mothers' Employment: A Comparative Analysis of Great Britain, Sweden and Norway. *Acta Sociologica*, 44(1), 67–79.
- Knudsen, K. & Wærness, K. (2009). Shared or separate? Money management and changing norms of gender equality among Norwegian couples. *Community, Work & Family*, 12(1), 39–55.
- Kowalewska, H. & Vitali, A. (2021). Breadwinning or on the breadline? Female breadwinners' economic characteristics across 20 welfare states. *Journal of European Social Policy*, 31(2):125–142.
- Larsson, J. & Björk, S. (2017). Swedish fathers choosing part-time work. *Community, Work & Family*, 20(2), 142–161.
- Lewis, J. (1992). Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 2(3), 159–173.
- Lewis, J. (2001). The Decline of the Male Breadwinner Model: The Implications for Work and Care. *Social Politics*, 8(2): 152–170.
- Lewis, J., Campbell, M. & Huerta, C. (2008). Patterns of paid and unpaid work in Western Europe: gender, commodification, preferences and the implications for policy. *Journal of European Social Policy*, 18(1), 21–37.
- Lott, Y. (2017). When My Money Becomes Our Money: Changes in Couples' Money Management. *Social Policy and Society*, 16(2), 199–218.
- Lyngstad, T.H., Noack, T. & Tuft, P.A. (2011). Pooling of Economic Resources: A Comparison of Norwegian Married and Cohabiting Couples. *European Sociological Review*, 27 (5), 624–635.
- Magnussen, M.-L. (2012). Menns forsørgerarbeid. I A.L. Ellingsæter & K. Widerberg (red.), *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver* (s. 224–259). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Magnussen, M.-L. (2020). Men's Family Breadwinning in Today's Norway: A Blind Spot in the Strive for Gender Equality. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 28(4), 302–313.
- Magnussen, M.-L., Mydland, T.S. & Kvåle, G. (2005). *Arbeid ute og hjemme. Sørlandske mødres valg og vurderinger*. Rapport fra prosjektet «Likestilling og arbeidsliv på Agder». FoU-rapport nr. 5/2005
- Magnussen, M.-L., Repstad, P. & Urstad, S. (2012). Skepsis til likestilling på Sørlandet – et resultat av religion? *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 36(3–4), 204–202.
- Nadim, M. (2016). Undermining the male breadwinner ideal? Understandings of Women's Paid Work among Second-Generation Immigrants in Norway. *Sociology* 50(1), 109–124.
- Nock, S.L. (2001). The Marriages of Equally Dependent Spouses. *Journal of Family Issues*, 22(6), 755–775.
- NOU 2021:2. Kompetanse, aktivitet og inntektssikring. Tiltak for økt sysselsetting.

- Nyman, C. (2002). *Mine, yours or ours? Sharing in Swedish couples*. Avhandling, Sosiologisk institutt, Umeå, nr. 34.
- Onozaka, Y. & Hafzi, K. (2019). Household Production in an Egalitarian Society. *Social Forces*, 97(3), 1127–1154.
- Oppenheimer, V.K. (1997). Women's Employment and the Gain to Marriage: The Specialization and Trading Model. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 431–453.
- Pahl, J. (1983). The Allocation of Money and the Structuring of Inequality within Marriage. *The Sociological Review*, 31(2), 237–262.
- Pahl, J. (1989). *Money and Marriage*. Basingstoke: Macmillan.
- Pahl, J. (1995). His money, her money: Recent research on financial organisation in marriage. *Journal of Economic Psychology*, 16(3), 361–376.
- Pahl, J. (2005). Individualisation in Couple Finances: Who Pays for the Children? *Social Policy and Society*, 4(4), 381–391.
- Pepin, J.R. (2019). Beliefs About Money in Families: Balancing Unity, Autonomy, and Gender Equality. *Journal of Marriage and Family*, 81(2), 361–379.
- Pleck, J.H. (1977). The Work-Family Role System. *Social Problems*, 24(4), 417–427.
- Potuchek, J.L. (1992). Employed Wives Orientations to Breadwinning: A Gender Theory Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 54(3), 548–558.
- Raley, S.B., Mattingly, M.J. & Bianchi, S.M. (2006). How Dual Are Dual-Income Couples? Documenting Change From 1970 to 2001. *Journal of Marriage and Family*, 68(1), 11–28.
- Roman, C. & Vogler, C. (1999). Managing money in British and Swedish households. *European Societies*, 1(3), 419–456.
- Sánchez-Mira, N. (2021). (Un)doing gender in female breadwinner households: Gender relations and structural change. *Gender, Work & Organization*, n/a(n/a). doi:<https://doi.org/10.1111/gwao.12775>
- Scarborough, W.J., Sin, R. & Risman, B. (2019). Attitudes and the Stalled Gender Revolution: Egalitarianism, Traditionalism, and Ambivalence from 1977 through 2016. *Gender & Society*, 33(2), 173–200.
- Schmidt, E.-M. (2018). Breadwinning as care? The meaning of paid work in mothers' and fathers' constructions of parenting. *Community, Work & Family*, 21(4), 445–462.
- Schou, L. (2019). *Fornuft og følelser- En studie av mors og fars uttak av foreldrepenger*. NAV-rapport 2019:2. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.
- Scott, J.W. (1993). The Woman Worker. I G. Fraisse og M. Perrot (red.): *A History of Women in the West. IV. Emerging Feminisms from*

- Revolution to World War*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Skrede, K. & Wiik, K.A. (2012). Forsørgelsesstruktur og inntektsfordeling: Mer likestilling og større ulikhet? I A.L. Ellingsæter & K. Widerberg (red.), *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Slottemo, H.G. (2009). Ansvarlighetens menn. Normer for maskulinitet i etterkrigstidas industrisamfunn. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 33(1–2), 64–81.
- Stier, H. & Mandel, H. (2009). Inequality in the family: The institutional aspects of women's earning contribution. *Social Science Research*, 38(3), 594–608.
- Sundström, M. (2011). Hur påverkar giftermål kvinnors och mäns inkomster? *Søkelys på arbeidslivet*, 28(3), 265–281.
- Syltevik, L.J. (2000). *Differensierte familieliv. Familiepraksis i Norge på slutten av 1990-tallet*. SEFOS-rapport 2/2001. Bergen: Senter for samfunnsforskning.
- Syltevik, L.J. & Wærness, K. (2004). Det rasler i lenker - forsørgernormer i endring. I A.L. Ellingsæter & A. Leira (red.), *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer* (s. 100–127). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sørensen, A. (2003). Economic Relations between Women and Men: New Realities and the Re-Interpretation of Dependence. *Advances in Life Course Research*, 8, 281–297.
- Sørensen, A. & McLanahan, S. (1987). Married Women's Economic Dependency, 1940–1980. *American Journal of Sociology*, 93(3), 659–687.
- Tichenor, V.J. (1999). Status and Income as Gendered Resources: The Case of Marital Power. *Journal of Marriage and Family*, 61(3), 638–650.
- Vitali, A. & Mendola, D. (2014). *Women as Main Earners in Europe*. Retrieved from ECRS Centre for Population Change.
- Vogler, C. & Pahl, J. (1993). Social and Economic Change and the Organisation of Money within Marriage. *Work, Employment and Society*, 7(1), 71–95.
- Vogler, C. & Pahl, J. (1994). Money, Power and Inequality within Marriage. *The Sociological Review*, 42(2), 263–288.
- Walter, J.G. (2018). The adequacy of measures of gender roles attitudes: a review of current measures in omnibus surveys. *Quality & Quantity*, 52(2), 829–848.
- Warren, T. (2007) Conceptualising breadwinning work. *Work, Employment and Society*, 21(2), 317–336.
- West, C. & Zimmerman, D.H. (1987). Doing Gender. *Gender and Society*, 1(2), 125–151.

- Winkler, A.E., McBride, T.D. & Courtney, A. (2005). Wives Who Outearn Their Husbands: A Transitory or Persistent Phenomenon for Couples? *Demography*, 42(3), 523–535.
- Winslow-Bowe, S. (2009). Husbands' and Wives' Relative Earnings: Exploring Variation by Race, Human Capital, Labor Supply, and Life Stage. *Journal of Family Issues*, 30(10), 1405–1432.
- Wærness, K. & Knudsen, K. (2002). Om økonomisk likestilling i norske barnefamilier. I L. Gulbrandsen (red.), *Forskning om småbarnsforeldres dagligliv. Problemstillinger og data. Seminarrapport*. Rapport 12/2002. Oslo: NOVA - Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Zuo, J. (1997). The effect of men's breadwinner status on their changing gender beliefs. *Sex Roles*, 37(9-10), 799–816.
- Østbakken, K.M., Halrynjo, S. & Kitterød, R.H. (2018). *Foreldrepermisjon og likestilling. Foreldrepengeordningens betydning for likestilling i arbeidslivet og hjemme*. Rapport 2018:15. Oslo: Institutt for samfunnsforskning